

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

**КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

РЕКОМЕНДОВАНО до захисту
Протокол засідання кафедр
української філології та психології
13.11.2024 № 4/1-П

Павлова Любов Василівна

Кваліфікаційна робота

**РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ
ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ КРИЗИ ЧИТАННЯ У ПІДЛІТКІВ**

на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 014 Середня освіта галузь знань 01 Освіта / Педагогіка
освітньо-професійної програми Середня освіта
(Українська мова і література). Психологія

Наукові керівники:
канд. філол. наук, доцент
Скляр І. О.
канд. пед. наук, доцент
Кошелева Н. Г.

Дніпро – 2024

АНОТАЦІЯ

Павлова Л. В. Розвиток творчого мислення на уроках літератури як чинник подолання кризи читання у підлітків.

Магістерська робота присвячена дослідженню проблеми кризи читання і розвитку творчого мислення на уроках літератури в закладах загальної середньої освіти. Окреслюються стан, перспективи проблеми на національному рівні, її виклики для загальної середньої освіти. Аналізуються особливості творчого мислення як можливі шляхи подолання кризи читання в освітньому середовищі. На основі теоретичного аналізу та практичного досвіду розроблено практичні завдання, спрямовані на підвищення читацької мотивації учнів та розвиток їхніх творчих здібностей на уроках літератури.

За результатами психологічного дослідження встановлено, що творчість відіграє важливу роль у розвитку підлітків, сприяючи їхній адаптації до мінливого середовища та вирішенню складних завдань. Проаналізовано специфіку процесу творчості як одного з видів діяльності людини. Визначено основні психологічні особливості творчого мислення і способи його розвитку у підлітків. На основі результатів емпіричного дослідження особливостей творчого мислення підлітків розроблено програму його розвитку для учнів 7-8 класів.

ANNOTATION

L. Pavlova. The reading crisis and the development of creative thinking in literature lessons in general secondary education institutions.

The master's thesis is devoted to the study of the problem of the reading crisis and the development of creative thinking in literature lessons in general secondary education. The state and prospects of the problem at the national level, its challenges for general secondary education are outlined. The features of creative thinking are analyzed as possible ways to overcome the reading crisis in the educational environment. On the basis of theoretical

analysis and practical experience, practical tasks aimed at increasing students' reading motivation and developing their creative abilities in literature lessons are developed.

According to the results of psychological research, it has been found that creativity plays an important role in the development of adolescents, contributing to their adaptation to a changing environment and solving complex problems. The specifics of the process of creativity as one of the human activities are analyzed. The main psychological features of creative thinking and ways of its development in adolescents are determined. Based on the results of an empirical study of the peculiarities of creative thinking of adolescents, an appropriate psychocorrectional program for students of grades 7-8 has been developed.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	6
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 КРИЗА ЧИТАННЯ: СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ ПРОБЛЕМИ	13
1.1. «Читання як життєва стратегія» на національному рівні та її виклики для ЗЗСО.....	13
1.2. Розвиток творчого мислення як шлях подолання кризи читання в освітньому середовищі	31
Висновки до розділу 1	44
РОЗДІЛ 2 ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІВ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ ЗЗСО.....	45
2.1. Популяризація читання як методична проблема	45
2.2. Методичні прийоми й техніки підвищення читацької активності на уроках української літератури	49
Висновки до розділу 2	61
РОЗДІЛ 3 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	62
3.1. Дослідження проблеми творчості та творчого мислення в науково- психологічній літературі	62
3.2. Психологічні особливості розвитку творчого мислення в підлітковому віці	71
Висновки до розділу 3	79
РОЗДІЛ 4 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ	81
4.1. Мета, етапи та методи емпіричного дослідження	81

4.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей творчого мислення підлітків.....	84
4.3. Програма розвитку творчого мислення підлітків.....	93
Висновки до розділу 4	99
ВИСНОВКИ.....	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	105
ДОДАТКИ.....	115

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗВО – заклад вищої освіти

ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

ІФЛА – Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ

ОЕСР – Організації економічного співробітництва та розвитку

ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю

УКФ – Український культурний фонд

ВСТУП

Актуальність проблеми. З плином часу з'являється нове покоління читачів. Інформація надходить із безпрецедентною швидкістю та обсягом. Розвиток технологій вимагає значного вдосконалення навичок читання порівняно з тим, що вимагалось раніше. Учні мають вміти збирати інформацію, швидко її обробляти, а також аналізувати та оцінювати її. Це потребує, перш за все, підвищення темпу читання, швидкості розуміння та здатності приймати рішення. Отже, читання є основою як для освіти, так і для самоосвіти, формуючи навички для навчання впродовж життя. Саме тому наше магістерське дослідження має важливе значення сьогодні, оскільки ми оцінюємо проблему кризи читання, її основні причини та потенційні шляхи вирішення, зокрема через сприяння творчому мисленню на уроках літератури в ЗЗСО. Крім того, наша робота досліджує стратегії залучення дітей до читання з урахуванням їхнього віку та унікальних особливостей.

Важливість роботи полягає також у проведенні психологічного дослідження творчості як важливого виду людської діяльності, творчого мислення як її провідного чинника та особливостей його розвитку в підлітковому віці. Адже творче мислення є однією з ключових навичок, необхідних для успішної адаптації до сучасного суспільства, яке швидко змінюється. Підлітковий вік є важливим етапом формування особистості, коли розвиток емоційного інтелекту, самопізнання, а також здатність до самовираження через творчість набувають особливого значення. Сформованість навичок творчого мислення дає можливість молодій людині продуктивно вирішувати завдання різного рівня складності як у навчанні, так і в житті, використовувати нестандартні підходи, створювати власний унікальний світ довкола себе, відчувати себе творцем, досягати успіхів у різних сферах своєї діяльності, бути задоволеним власним життям та здійснювати ефективну самореалізацію.

Учені зробили вагомий внесок у розуміння теоретичних та практичних аспектів розвитку творчого мислення не тільки в закладах загальної середньої освіти, але і протягом всього життя людини, проте поза їхньою увагою залишилася проблема

теоретико-методологічних засад у сфері подолання кризи читання як на національному, так і на індивідуальному рівнях. Крім того, на сьогодні відсутнє єдине комплексне наукове дослідження, присвячене зазначеній проблемі, що робить тему нашої роботи актуальною, оскільки вона орієнтована на вирішення важливої проблеми кризи читання через розвиток творчих здібностей підлітків на уроках літератури.

Мета роботи: теоретичне та емпіричне дослідження особливостей розвитку творчого мислення підлітків на уроках літератури та шляхом застосування психокорекційної програми.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання:**

- проаналізувати стан і перспективи проблеми кризи читання на національному рівні та визначити її виклики для ЗЗСО;
- запропонувати шляхи популяризації читання серед учнів загалом та методичні прийоми формування читацької компетентності на уроках української літератури зокрема;
- дослідити стан розробленості проблеми творчості та особливостей творчого мислення в підлітковому віці в науково-психологічній літературі;
- провести емпіричне дослідження творчого мислення підлітків та розробити психокорекційну програму, спрямовану на його розвиток.

Об'єкт дослідження – проблема кризи читання і розвиток творчого мислення на уроках літератури в ЗЗСО, творчість як вид діяльності та творче мислення в підлітковому віці.

Предмет дослідження – методичні прийоми як шляхи формування читацької компетентності та психологічні способи розвитку творчого мислення у підлітків.

Гіпотеза дослідження: існує зв'язок між особистісною схильністю до творчості, мотивацією досягнень та здатністю до саморозвитку підлітків.

Методи дослідження. Особливості проблематики зумовили вибір відповідних загальнонаукових і спеціальних методів, що базуються на сучасних засадах філології,

методики викладання літератури, психології. *Метод аналізу та систематизації* слугував для визначення чинників, що зумовили проблему кризи читання. Це дозволило увиразнити проблемні аспекти й віднайти шляхи їх розв'язання. *Методи моніторингу та аналізу* дозволи виявити недоліки у застосуванні механізмів забезпечення освітньої політики нашої країни і сприяти розробці прийомів активізації читання учнів. *Метод моделювання і прогнозування* дозволив застосувати окремі напрямки розвитку державної політики для забезпечення розвитку читання у ЗЗСО під час практичної підготовки, апробувати розроблені прийоми.

Для психологічного дослідження було застосовано комплекс методів, вибір яких визначався специфікою досліджуваної проблеми та поставленими завданнями. Зокрема, використовувалися *теоретичні* методи, такі як аналіз, синтез і узагальнення наукової літератури з метою дослідження стану розробленості проблеми творчості та особливостей творчого мислення в підлітковому віці. Крім того, для збору *емпіричних* даних були задіяні такі методи, як спостереження, бесіди, опитування та психологічне тестування (а саме: тест-опитувальник мотивації досягнення А. Мехрабіана в модифікації М. Магомед-Емінова; тест-анкета «Визначення рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти» О. П. Сергеєнкової; опитувальник особистісної схильності до творчості за Г. Девісом у редакції Б. Пашнева). Статистична значущість результатів емпіричного дослідження була підтверджена за допомогою *математико-статистичних* методів, а саме кореляційного аналізу (критерій Пірсона).

Теоретико-методологічна основа роботи. Дослідженню кризи читання і розвитку творчого мислення на уроках літератури в закладах загальної середньої освіти присвячені праці багатьох дослідників. Зокрема, І. Скляр досліджує кризу читання та розвиток критичного мислення в освітньому середовищі ЗВО. Проблеми читання, з якими стикаються учні початкової та старшої школі, розглядають у своїх роботах Н. Волошина [14] та В. Шарко [84]. Д. Богоявленська [7], В. Моляко [37] аналізують явище творчості, досліджуючи розум, креативність і мислення. Ж. Піаже, В. Давидов, П. Гальперін акцентували увагу на впливові підліткового віку у розвитку

творчого мислення [90]. Наукові розвідки зарубіжних учених (Г. Ліндсей, Р. Томсон, К. Халл) присвячені аналізу розвитку творчого мислення учнів та його впливу на соціальне життя людини [19].

Теоретичною та емпіричною базою дослідження стали нормативно-правові та законодавчі акти України, довідкова література, монографії та дисертаційні дослідження з цієї проблематики, а також матеріали науково-методичних і науково-практичних конференцій.

Проблема розвитку творчого мислення на уроках як чинник подолання кризи читання у підлітках є предметом досліджень багатьох науковців, таких як Г. Пометун – аналізує методи активізації читацької діяльності учнів, використання інтерактивних методів навчання на уроках літератури, О. Сухомлинська – досліджує роль гуманістичного підходу до навчання та вплив середовища на розвиток інтересу до читання, Л. Венгрович – вивчає питання формування інтересу до читання через розвиток творчого мислення, розробляє вправи для мотивації читання у підлітках, Т. Горошкіна – акцентує увагу на психологічних особливостях читання, важливості формування уяви та образного мислення, що сприяє інтересу до літератури, Л. Калуська – досліджує проблему кризи читання та шляхи її подолання шляхом розвитку критичного та творчого мислення на уроках літератури, Д. Елкінд (американський психолог) – досліджував психологічні основи розвитку творчих здібностей у підлітків, які можуть бути використані для мотивації до читання, М. Кіркпатрик – досліджує мотиваційні аспекти читання та розвиває методики, які допомагають учням зрозуміти значення та важливість читання в їхньому житті.

Ці науковці розробляли підходи та методики, які допомагають не лише мотивувати школярів до читання, а й формувати в них навички критичного та творчого мислення, що забезпечують успішне освоєння літературного матеріалу.

Зв'язок з темою наукового дослідження кафедри української філології. Магістерська робота виконана в межах теми кафедрального дослідження *«Мовно-літературний дискурс у вимірах сьогодення»*.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дослідження можуть бути використані для створення окремих модулів освітньої компоненти з методики викладання літератури, для лекційних курсів дисциплін вільного вибору філологічного спрямування тощо. Запропоновані у роботі практичні підходи до формування читацької компетентності й розвитку творчого мислення учнів можуть бути використані педагогічними працівниками в ЗЗСО.

Програма розвитку творчого мислення підлітків може бути використана шкільними психологами та педагогами загальноосвітніх закладів для стимулювання креативності учнів. Схвалений у дослідженні методичний інструментарій може стати основою моніторингу успішності розвитку творчих здібностей у підлітків. Результати дослідження можуть бути використані при підготовці практичних семінарів для психологів, учителів, вихователів та інших фахівців, яких цікавить проблема розвитку творчого мислення та креативних навичок у підлітковому віці.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи були відображені на наступних конференціях:

II Міжнародна науково-практична конференція для освітян «Березневий науковий дискурс 2024 на тему: «Детермінанти посилення ролі освіти у повоєнному відновленні України», 2024 р., Київ;

VII Всеукраїнська науково-практична студентська конференція «Наукова спільнота студентів XXI століття» 2024 р., Суми;

III Міжнародна науково-практична онлайн-конференція молодих науковців «Україністика: нові імена в науці» 2024 р., Дніпро.

XXI Міжрегіональна науково-практична конференція молодих учених та аспірантів «Дослідження молодих науковців у галузі гуманітарних наук», 2024 р., Дніпро.

Окремі положення магістерської роботи відображено у **публікаціях**:

1. Павлова Л. Особливості розвитку творчого мислення в підлітковому віці. *Березневий науковий дискурс 2024 на тему: «Детермінанти посилення ролі освіти у*

повоєнному відновленні України»: збірник матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. для освітян, м. Київ, 29 березня 2024 р. Чернігів: ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2024. С. 96-99.

2. Павлова Л. Про кризу читання та мінімізацію її наслідків. *Україністика: нові імена в науці*: матеріали III Міжнар. науково-практ. онлайн-конф. студентів і молодих науковців, м. Дніпро, 7-8 трав. 2024 р. Дніпро, 2024. С. 63–66.

3. Павлова Л. Читання як життєва стратегія» на національному рівні та її виклики для ЗЗСО. *Вісник студентського наукового товариства Горлівського інституту іноземних мов*: зб. наук. пр., м. Дніпро, 22 трав. 2024 р. Дніпро, 2024. С. 231–233.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 92 найменування. Загальний обсяг роботи викладено на 138 сторінках, із них 104 сторінки основного тексту. Робота містить 12 таблиць, 12 рисунків, 5 додатків.

РОЗДІЛ 1

КРИЗА ЧИТАННЯ: СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ ПРОБЛЕМИ

1.1. «Читання як життєва стратегія» на національному рівні та її виклики для ЗЗСО

Вирішальним показником успішного розвитку нації та її конкурентоспроможності на світовому ринку є культурний і освітній рівень її громадян. Читання незмінно було і продовжує залишатися основною характеристикою, яка визначає цей рівень, слугуючи життєво важливим ключем доступу до інформації.

Сьогодні в Україні проблема нечитання є особливо гострою, незважаючи на добре задокументовані переваги читання для розвитку основних навичок, таких як критичне та аналітичне мислення, активне навчання та креативність. Соціологічні дослідження показують, що лише 19 % дорослих займаються читанням для таких цілей, як самоосвіта, особистісне зростання, робота чи навчання. Приголомшливі 80 % тих, хто не читає, не висловлюють потреби чи бажання читати, тоді як 47 % визнають, що читання відіграє важливу роль у досягненні фінансового процвітання. Крім того, лише 13 % українців визнають, що читання книг допомагає їм саморозвиватися [83].

Напочатку 2023 року через вплив збройної агресії з боку Російської Федерації рівень читання серед населення ще більше знизився. Перед початком війни з державного бюджету виділялося в 3,5 рази більше коштів на поповнення бібліотечних фондів публічних бібліотек порівняно з попередніми роками. Розпочате 24 лютого 2022 року вторгнення Російської Федерації проти України призвело до значного зниження як видання, так і продажу книжок, посиливши існуючі негативні тенденції. За даними державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова», станом на 1 січня 2023 року в Україні було видано лише приблизно 0,23 книги на душу населення. Більше того, в умовах російського вторгнення та

просування шовіністичних ідеологій, пов'язаних з «руським миром», разом із широким розповсюдженням російської пропаганди в українському інформаційному середовищі, виховання сталого інтересу до читання української літератури стає дедалі потужнішим інструментом протидії російській агресії.

Великі дослідження, проведені фахівцями з різних дисциплін, дослідили переваги читання. Ця діяльність, безсумнівно, є ключовим елементом у розвитку критичного та аналітичного мислення особистості, а також у формуванні ідей та дослідженні інноваційних методів їх реалізації. У сьогоdnішніх дискусіях щодо проблем, з якими стикається читання, таких як зменшення інтересу та погіршення якості, часто проводяться порівняння рівнів читання в різні епохи та демографічні групи. Проте самому терміну «читання» бракує диференціації; воно не розглядається у всій його складності, оскільки існують численні види, жанри, зрештою, моделі читання, зокрема ділове, нормативне, навчальне, дозвілєве, самоосвітнє, сімейне.

Крім того, сучасні вчені досліджують різні аспекти читання за допомогою таких термінів, як «грамотне читання», «читацька грамотність», «культура читання», «читацька компетентність» і «навички читання». Українські науковці на цьому етапі активно займаються дослідженням проблеми читання. Помітний внесок зробили О. Савченко, І. Гудзик, В. Мартиненко, Л. Ткаченко, Н. Скрипченко особливо акцентуючи увагу на читанні в початковій освіті [57].

Проблеми читання, з якими стикаються учні, розглядають також Н. Волошина та Г. Олійник, які зосереджуються на початковій та старшій школі. Дослідженню психології читання та розуміння тексту присвятили свої праці А. Антонов і Н. Чепелева. За останнє десятиліття численні аспекти проблеми читання досліджуються в дисертаційних дослідженнях та наукових розвідках українських вчених, зокрема Я. Андрєєва, Р. Кириченко, Г. Підлужна, Л. Романовська, І. Складар.

Ми вважаємо, що проблема читання виходить за межі просто педагогічної проблеми. Це, по суті, соціальна проблема, яка стосується всієї нації. Отже, наше магістерське дослідження підійде до читання як до життєвої стратегії, яка починається

в шкільному віці і продовжується протягом свідомого дорослого життя всіх громадян нашої країни. Таким чином, мета нашої роботи полягає в дослідженні викликів, пов'язаних з читанням і читацькою грамотністю учнів, які є основою для повсякденної пізнавальної, інформаційної, професійної діяльності та освітньої практики впродовж життя кожної людини.

Проблема зниження рівня читацької грамотності серед молоді стала одним із найгостріших викликів сучасної освіти. Це підтверджують результати численних міжнародних досліджень, зокрема, Programme for International Student Assessment (PISA) та National Center for Education Statistics (NCES). Обидва дослідження констатують тенденцію до зниження середнього рівня читацької грамотності серед підлітків у багатьох країнах світу. Це стосується як розвинених, так і країн, що розвиваються. Зростання популярності цифрових технологій призвело до змін у поведінці молоді. Багато підлітків все більше часу проводять в Інтернеті, читаючи короткі тексти в соціальних мережах, що негативно впливає на їхню здатність сприймати складніші тексти. Дослідження показують, що сучасні учні часто мають труднощі з розумінням складних текстів, аналізом інформації та формулюванням власної думки на основі прочитаного. Багато молодих людей віддають перевагу іншим видам дозвілля, таким як перегляд відео, ігри, спілкування в соціальних мережах. Це призводить до зменшення часу, присвяченого читанню [92].

Стратегію розвитку читання під назвою «Читання як стратегія життя» нещодавно затвердив Кабінет Міністрів України на період до 2032 року, а також затвердив операційний план її реалізації на 2023-2025 роки (Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2023 р. № 190) [53].

У цій Стратегії під читанням розуміється взаємодія з книгами будь-якого формату. Основна увага на книжковому контенті зумовлена постійним зростанням споживання інформації протягом останнього десятиліття, а також збільшенням кількості часу, проведеного в соціальних мережах і різноманітних онлайн-ресурсах.

Як наслідок, спостерігалось зниження як споживання книжкового контенту, так і здатності критично обробляти інформацію, а також зниження концентрації уваги.

Стратегія окреслює цілі та ключові заходи, які мають бути зосереджені на просуванні державної політики щодо заохочення та покращення читання.

Варто нагадати, що це не перша така державна стратегія – їх періодично ухвалювали всі уряди незалежної України, а передбачені планами цих стратегій заходи здебільшого так і залишались на папері через брак фінансування.

Всеукраїнська асоціація видавців і книгорозповсюджувачів багато років працює над вирішенням проблеми низького рівня читання в Україні. З моменту її пропозиції було щонайменше п'ять спроб на державному рівні реалізувати Державну програму сприяння читанню, і всі вони, на жаль, провалилися. Нарешті, у 2021 році Український інститут книги розробив нову потужну ініціативу під назвою «Стратегія розвитку читання 2021-2025», яка спиралася на успішні міжнародні практики, а також на досвід видавців і професіоналів видавничого та бібліотечного секторів. Ця стратегія була зосереджена на розвитку книговидавничої галузі, сприянні читанню та інвестиціях у розвиток як книжкової галузі, так і видавничої справи [53].

УІС, стратег ініціативи, спрямованої на задоволення потреб читачів, зокрема доступ до різноманітної української літератури, передбачив розвиток екосистеми читання, яка сприятиме сприятливим умовам для видавців, книгарень, бібліотек та інших зацікавлених сторін у галузі. Реалізація цієї стратегії має на меті змінити сприйняття книгорозповсюджувачів і визначити пріоритети їхніх інтересів у порядку денному держави. У березні 2021 року наполегливі зусилля видавців, бібліотекарів, аналітиків, експертів і законодавців були продемонстровані публічно. До липня відбулося обговорення в Комітеті ВРУ з питань гуманітарної та інформаційної політики, до кінця року планується, що документ має бути погоджений у міністерствах та Кабінеті Міністрів. На складові стратегії у 2022 році передбачено бюджетні асигнування у розмірі 681 мільйон гривень. Для успішного розгортання

проєкту «Стратегія розвитку читання 2021-2025» було заплановано реалізацію кількох заходів [53].

Починаючи з 2021 року, надзвичайно актуальним стало запровадження пільг із податку на прибуток для всіх, хто задіяний у книговидавничій галузі.

1. Вводиться в дію закон про книжкові знижки, який дозволяє державі віддавати книгарням до 20 % від продажу української книги на відшкодування орендної плати.

2. Додавання інституційної підтримки, яка дозволила видавництвам вистояти в умовах карантину.

3. Створення грантових програм УКФ як самостійного розділу, присвяченого книговидавничій спільноті.

4. Пропаганда придбання книг для поповнення бібліотечних фондів має бути не менше 1 %.

Нова Стратегія спрямована на посилення уваги до питань інформаційної безпеки та розвитку національного культурного продукту. Він визнає необхідність розвивати всі сфери книжкового ринку, просувати книги в різних медіа, створювати цифрові ресурси для збереження культурної спадщини та інформувати як спільноту, так і спеціалістів про нові та/або онлайн-публікації. Крім того, згідно зі світовими тенденціями, Стратегія визнає, що читання з різних носіїв – як паперових, так і електронних – розвиває різні навички. Щоб зрозуміти тенденції в цій галузі, Стратегія містить плани «стимулювання досліджень у книговиданні, книгорозповсюдженні, бібліотечній справі, літературі та читанні» [51].

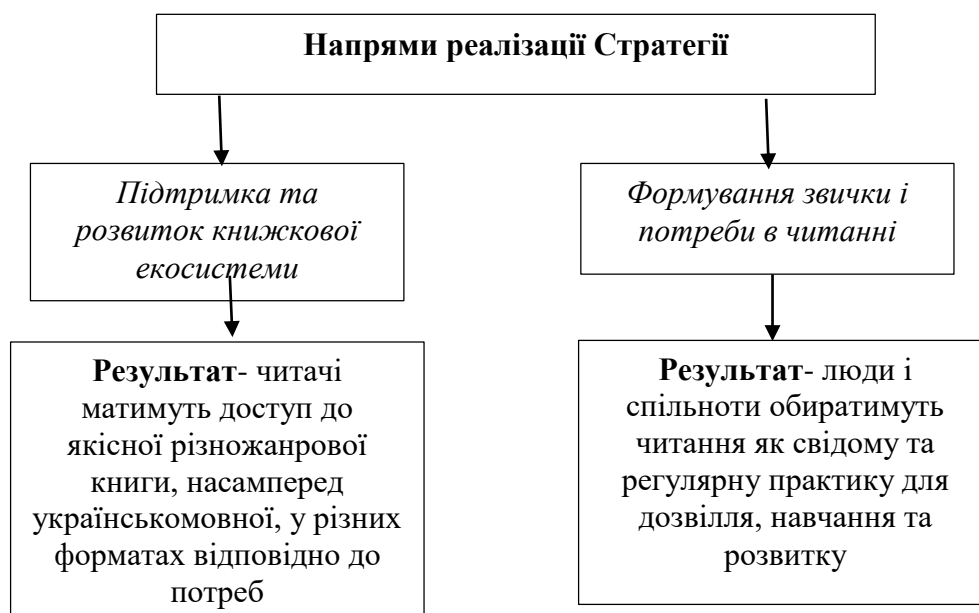
У Міністерстві культури та інформаційної політики повідомляють, що практика читання для насолоди та особистісного зростання все більше затьмарюється споживанням «швидкої» інформації з соціальних мереж, доступного відеоконтенту та телебачення. Особливо гостро це питання стоїть в Україні, де кількість виданих книжок на душу населення є загрозливо низькою, а темпи читання населення стрімко падають. Отже, розробка Стратегії зумовлена необхідністю докорінної трансформації

методів сприяння читанню. Для українців важливо, щоб читання перетворилося на свідомо обране дозвілля, освітню діяльність і засіб самовдосконалення. Ця зміна спрямована на сприяння всебічному та гармонійному розвитку людей, зокрема у вдосконаленні навичок критичного мислення.

Міністерство культури та інформаційної політики здійснюватиме моніторинг та оцінку ефективності Стратегії, співпрацюючи з представниками органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, наукових установ.

Рис. 1.1.

Напрями реалізації Стратегії

Джерело: складено автором

Враховуючи історичний контекст та інформаційну політику, спрямовану на збереження українського мовного середовища, Стратегія наголошує на надзвичайному значенні популяризації та популяризації читання українською мовою на всій території України. Отже, встановлюється пріоритетний підхід для підтримки українських авторів та національних виробників україномовної літератури, а також для культивування української зони авторського права та книжкового сектору в

цілому, визнаючи їх життєво важливими складовими національної безпеки та інтересів України.

Як показано на рис. 1.1, кожен визначений стратегічний напрямок охоплює наступні стратегічні цілі: Для Стратегічного напрямку I стратегічними цілями є:

- конкурентний книжковий ринок, який задовольняє вимоги споживачів, виробників і розповсюджувачів книжкової продукції;
- забезпечення доступу читачів до легальної книжкової продукції.

Стратегічні цілі Стратегічного напрямку II включають:

- розвиток звички і потреби в читанні. Читання стало трендом. Для більшості жителів України читання книжок є звичайним заняттям на дозвіллі.

Шукачі освіти розглядають читання як фундаментальний компонент свого життєвого шляху до навчання, і воно зазвичай використовується як інструмент для інклюзії та соціальної адаптації. Для того, щоб читання стало трендом, очевидно, що поодинокі тактичні дії не дадуть бажаних результатів. Замість цього слід запровадити комплексну довгострокову стратегію з проміжними результатами та надійною аналітикою як на рівні регіону, так і на рівні міністерства.

Виконання Стратегії відбуватиметься у три етапи, узгоджені з операційними планами для різних заходів.

Таблиця 1.1
Етапи реалізації Стратегії

Етапи реалізації стратегії		
I етап	II етап	III етап
2023-2025 роки	2026-2028 роки	2029-2032 роки
<p><u>Результати:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Створення, прийняття та започаткування необхідної нормативно-правової бази для підтримки всіх етапів Стратегії; - прийняття державними органами рішень щодо розвитку книжкового ринку, 	<p><u>Результати:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - підвищення рівня читацького інтересу серед усіх читацьких аудиторій та посилення ролі читання в розвитку критичного та креативного мислення здобувачів освіти; 	<p><u>Результати:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - впровадження та функціонування на постійній основі системи збору, оброблення, узагальнення, аналізу та моніторингу інформації про стан книжкового ринку,

<p>особливо у видавничій справі та розповсюдженні, що ґрунтується на фактичних даних, отриманих із досліджень книговидання, розповсюдження, бібліотечної справи, літератури та читання;</p> <ul style="list-style-type: none"> - створення сприятливих умов для промоції та поширення української літератури як усередині країни, так і за кордоном; - забезпечення необхідних умов для формування конкурентоспроможного книжкового ринку в Україні, всебічного сприяння 	<ul style="list-style-type: none"> - читання сприймається в суспільстві як інструмент кар'єрного зростання та саморозвитку; - приватний, громадський та державний сектори активно долучаються до промоції читання для усіх категорій населення, зокрема незахищених верств населення або людей, що потребують ресоціалізації; - активізація книжкового ринку та його учасників. 	<p>бібліотечної справи, літератури та читання серед усіх категорій читачів;</p> <ul style="list-style-type: none"> - динамічний розвиток книжкового ринку та його учасників; - системна актуалізація бібліотечних фондів; - забезпечення цифрової доступності книжок та інформації про книжки (каталоги в бібліотеках); - формування оптимальної мережі публічних бібліотек, реновація та створення поліфункціонального простору в бібліотеках та активна інформатизація бібліотечних закладів,
<p>розвитку його учасників разом із підвищенням культури читання.</p>		<p>розширення функціоналу бібліотек для забезпечення створення передумов для професійного зростання та розвитку особистості;</p> <ul style="list-style-type: none"> - врахування в освітніх програмах застосування сучасних читацьких технік; - підвищення рівня читацької грамотності в українському суспільстві, зокрема серед здобувачів загальної середньої освіти; - членство українських інституцій у міжнародних організаціях, пов'язаних із книговиданням, літературою та читанням; - гармонізація законодавства України з міжнародними угодами, які пов'язані із захистом авторських прав; - проведення соціальних кампаній з промоції читання з метою профілактики психічного здоров'я.

Джерело: складено автором

Згідно з нашим аналізом, наведеним у таблиці 1.1, описані етапи вказують на те, що на початковому етапі значний акцент приділяється діям, спрямованим на відновлення та захист українського книжкового ринку та бібліотечного сектору. Другий етап спирається на ініціативи, започатковані на першому етапі, одночасно запроваджуючи додаткові заходи, спрямовані на підвищення важливості читання в українському суспільстві, визнаючи його життєво важливим елементом індивідуального успіху та загального соціально-економічного прогресу нації. Таким чином, третій етап включає продовження завдань, розпочатих на першому та другому етапах реалізації Стратегії, разом із виконанням заходів, зазначених в операційному плані третього етапу [53].

Важливо підкреслити, що питання читання є стратегічним фокусом розвитку не лише на національному рівні, а й як вирішальний елемент освітнього процесу в школах. Розвиток навичок читання починається і, по суті, завершується з учнями початкової школи під час уроків читання. Для сприяння читанню як звичній практиці залучення сім'ї до читання є життєво важливим, особливо в сім'ях, де виховуються діти. Спосіб сприйняття читання в дитинстві відіграє вирішальну роль у визначенні того, як часто люди читатимуть у дорослі роки.

Здатність читати та розуміти текст має широке освітнє значення, і виховання цієї здатності в учнів старшої школи підвищить їхню ефективність у всіх предметах. І навпаки, неадекватний розвиток навичок читання може призвести до значних труднощів у навчанні, спричиняючи відставання учнів. Наприклад, низька успішність у таких предметах, як математика чи історія, може бути спричинена труднощами учня в роботі з текстами, наприклад, нездатністю зрозуміти зміст, визначити основні та другорядні ідеї, сформулювати запитання або зрозуміти умови завдання та інструкції. Нерозуміння вимог задачі неминуче призводить до неправильних рішень. Протягом усіх уроків учні повинні використовувати різні навички, включаючи вміння точно переказувати прочитане, розпізнавати свій особистий зв'язок із текстом, робити висновки, визначати основну тему та ідеї, розуміти глибинні значення та

узагальнювати матеріал. Проте не кожна дитина може повно і точно інтерпретувати прочитаний матеріал. Тому важливо, щоб усі вчителі-предметники долучалися до зусиль, спрямованих на покращення розуміння учнями текстів, з якими вони стикаються.

Тема поглиблення читання в школі має велике значення для освіти в Україні. У «Національному звіті за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022» зазначено, що українські школярі показують нижчі за середні показники своїх однолітків в Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у всіх трьох областях: читанні, математиці і природничих науках. Підліткам важко розвивати критичне мислення, адаптувати знайомі концепції до нових контекстів, формулювати гіпотези та критично оцінювати тексти [91].

Українські учні мають середній результат читання 466 балів, тоді як середній бал у країнах ОЕСР становить 487. Для контексту цей показник становить 490 у Чехії, 498 у Німеччині та 512 у Польщі. Цей розрив свідчить про те, що українським учням потрібний додатковий рік для повного завершення навчальної програми загальної середньої освіти порівняно з їхніми однолітками в країнах ОЕСР. Крім того, менше 4 % 15-річних українців володіють стійкими навичками детального аналізу незнайомих текстів, на відміну від середнього показника по ОЕСР, який становить 8,7 %. Висновки дослідження свідчать про те, що без оволодіння навичками читання та грамоти неможливо досягти розвитку мовлення, комунікативних здібностей та загального рівня освіти.

Виходячи з представленої інформації, стає очевидним, що впровадження читання в школах має важливе значення для освіти в Україні. Оволодіння вмінням читати та досягнення читацької грамотності мають важливе значення для розвитку мовлення, комунікативних навичок і загального рівня освіти.

У цьому контексті заклади загальної середньої освіти займають вирішальну позицію. Дійсно, як зазначено в Національній стратегії, від кожного навчального

закладу вимагається розробити власні стратегії та методи вдосконалення системи читання серед учнів, а також запровадити мотиваційні ініціативи.

Учитель відіграє вирішальну роль як основний агент у реалізації ініціатив розвитку читання в закладах загальної середньої освіти. Дослідники підкреслюють важливість спрямування уваги вчителя на розвиток конкретних навичок, життєво важливих для ефективного просування процесу читання:

- 1) визначати тему й основну думку висловлювання;
- 2) виділяти в тексті незнайомі слова, вирази і зосереджувати на них свої пізнавальні зусилля;
- 3) з'ясовувати значення невідомих слів за словотвірними елементами, за словником, за контекстом;
- 4) знаходити ключові слова й речення; зосереджувати увагу на певних питаннях змісту;
- 5) розрізняти головну і другорядну інформацію;
- 6) давати відповіді на запитання за змістом тексту і ставити запитання до нього;
- 7) визначати логіку і структуру друкованого тексту;
- 8) узагальнювати викладені в тексті факти, робити і формулювати висновки;
- 9) прогнозувати зміст;
- 10) сприймати емоційно-оцінну інформацію й образну мову художнього (науково-популярного) тексту, а також закладену в ньому спонукально-вольову інформацію;
- 11) критично оцінювати й інтерпретувати здобуту інформацію, реагувати на неї, співвідносити зі своїм життєвим досвідом, використовувати у щоденному житті.

Повсякденна практика показує, що лише невелика частина учнів вміє читати відповідно до норм, необхідних для володіння цим видом мовленнєвої діяльності. Переважаючим фактором, що сприяє небажанню читати, є відсутність мотивації чи усвідомленої необхідності; сучасні читачі часто не пов'язують читання з

досягненнями. Отже, існує нагальна потреба у вихованні мотивації учнів початкових класів до читання.

Вивчивши літературу з психології та педагогіки, а також довідкові матеріали та словники, пов'язані з предметом нашого дослідження, ми не змогли знайти остаточного пояснення основного поняття «мотивація читання». Отже, для розкриття його сутності необхідно дослідити визначення понять «мотивація» та «читання».

У психологічному словнику, укладеному Н. А. Побірченко, дається таке визначення поняття: «Мотивація – це сукупність стійких мотивів і спонукань, які формують зміст, спрямованість і характер дій і поведінки людини». Водночас С. Гончаренко так визначає це поняття: «Читання – це форма пізнавальної діяльності, яка виникає у зв'язку із зображенням букв і звукових компонентів мови, зокрема звуків, складів, слів, фраз [26, с. 10].

Спираючись на попередню інформацію, ми можемо встановити наступне визначення: «Мотивація до читання складається із сукупності мотивів і реакцій на стимули, які сприяють розвитку ентузіазму та бажання читати». Дослідження мотивації до читання дає змогу виявити внутрішні ресурси особистості для розвитку особистості, освіти та навчання. Розуміючи цю мотивацію, педагоги можуть ефективно впливати на ріст і розвиток дитини.

Л. Стадник виділяє кілька факторів, які або сприяють, або перешкоджають зростанню читацької мотивації [65, с.13]:

- суб'єктні особливості учня та вчителя;
- приклад дорослих;
- книжкове оточення дитини;
- рівень розвитку читацьких умінь;
- застосування методів роботи з книгою;
- завищений інтерес до сучасних аудіовізуальних ЗМІ.

Ключовими проблемами, які потребують розв'язання, є:

1. неформована звичка читання та нижчий за середньостатистичний рівень читацької грамотності здобувачів освіти;
2. відсутність достатньої пропозиції книжок у бібліотеці, зокрема відповідно до інформаційних потреб, естетичного та інтелектуального рівня здобувачів освіти та персоналу ліцею;
3. брак мотивації до читання через неусвідомлення його інструментального значення;
4. недорозвиненість або відсутність механізму для придбання книжкової продукції та отримання інформації про нові книжки;
5. відсутність орієнтирів під час вибору книжки та недостатня підтримка читання у медіа, як і недостатня кількість медіа, що пишуть про культуру і книги зокрема;
6. відсутність достатньої поінформованості потенційних читачів про асортимент книг у бібліотеці;
7. неформованість споживчої культури у контексті користування продуктами та послугами сфери креативних індустрій, а також практики сплати за контент;
8. відсутність у певної частини українського суспільства самоідентифікації із споживачем українськомовного книжкового продукту, що була спричинена в тому числі домінуванням іноземного (передусім російськомовного) культурного продукту в Україні.

У всьому світі ця проблема була визнана набагато раніше. Починаючи з середини ХХ століття, особливо протягом 1980-х років, західні країни визнали феномен функціональної (вторинної) неписьменності, який часто називають «кризою читання». Це явище характеризується тим, що значні групи населення відчують часткову або повну втрату навичок читання разом із низьким рівнем розуміння прочитаного, що призводить до різноманітних негативних соціальних та економічних наслідків. Отже, існує постійна увага до вирішення проблеми читання. Численні

ініціативи, спрямовані на «захист читання», «стимулювання читання» та «терапію читанням» були реалізовані в багатьох країнах; в деяких випадках у 1980-х і 1990-х роках було встановлено «політику читання» [13].

Франція є яскравим прикладом нації, яка проводить свідому національну політику, зосереджену на читанні. Міністерство культури країни заснувало спеціальне Управління з питань книги та читання, яке розробило комплексну програму, яка враховує весь шлях книги — від її створення автором за підтримки держави до остаточної доставки читачеві. Завдяки різноманітним ініціативам було досягнуто помітних зрушень у сфері обслуговування публічних бібліотек: побудовано нові приміщення та покращено умови існуючих бібліотечних приміщень. Крім того, були досліджені «нові території», щоб полегшити читання для мешканців, які зазвичай не відвідують бібліотеки, особливо орієнтуючись на функціонально неписьменних людей і «слабких» читачів. Ця ініціатива поширилася не лише на Міністерство культури та публічні бібліотеки країни. Для вирішення проблем читання було створено міжміністерське партнерство (за участю таких міністерств, як культури, юстиції, оборони та сільського господарства), що забезпечило єдиний підхід у колективній боротьбі з функціональною неписьменністю та розширило шляхи фінансування. Ця стратегія сприяла тіснішим стосункам і взаєморозумінню між освітянами, постачальниками соціальних послуг і бібліотекарями, посилюючи співпрацю та дозволяючи організувати спільні підготовчі курси [13].

У США підхід до національної політики щодо читання має дещо інший курс, прикладом чого є створення Книжкового центру в 1997 році. Цей центр діє як державна установа та є частиною Бібліотеки Конгресу США. Він слугує успішною моделлю державного та приватного співробітництва, реалізуючи освітню ініціативу Бібліотеки Конгресу, спрямовану на сприяння книгам, читанню та бібліотекам через три партнерські мережі по всій країні. Ці мережі складаються з 46 відділень, розташованих у штатах і окрузі Колумбія, 90 громадських, бібліотечних і освітніх

організацій на національному рівні, а також понад 12 академічних і дослідницьких установ [13].

Масовою популяризацією книги та читання активно займаються Нідерланди, Німеччина, Велика Британія. Цим питанням також займаються такі організації, як ЮНЕСКО, ІФЛА та Міжнародна організація читання.

Розробка стратегії підтримки читання у Великобританії була розпочата приватними зусиллями в 1980-х роках. У відповідь на низький рівень грамотності населення британський уряд у 1997 році вжив заходів. Згодом на державному рівні було сформульовано проєкт, відомий як Національний рік читання, з трирічним планом і бюджетом у 4 мільйони фунтів. У реалізації проєкту брали участь різноманітні партнери, зокрема міністерства культури та освіти, бібліотеки та знаменитості індустрії розваг. Завдяки цій ініціативі бібліотеки значно підвищили свій статус, успішно залучаючи та утримуючи велику кількість читачів. Численні організації у Великій Британії зосереджені на сприянні читанню, такі як Національний фонд грамотності, Агенція читання та Книжковий фонд. Усвідомлюючи важливість раннього залучення до читання, країна запровадила програму, яка забезпечує кожного новонародженого дитячими книгами разом із рекомендаціями щодо читання для батьків [13].

У Німеччині підтримкою читацьких ініціатив разом із державою займаються як громадські організації, так і приватні особи. Численні фонди та організації активно сприяють читанню, найбільшим з яких є Фонд читання, що базується в Майнці. Засноване Німецьким літературним товариством у 1988 році, приблизно 90 % його фінансування надходить від спонсорів, і воно діє під патронатом Президента Федеративної Республіки Німеччини. Різні організації, включаючи школи, бібліотеки, профспілки, видавництва та редакції журналів, співпрацюють у реалізації проєктів Фонду читання, які охоплюють всю країну. Кілька ініціатив Фонду реалізуються в партнерстві з німецькими бібліотеками, наприклад, спеціальний проєкт до

Всесвітнього дня книги, що дозволяє бібліотекам купувати основні книги за зниженими цінами (нижче собівартості) або навіть безкоштовно [13].

Виходячи з проведеного аналізу, між усіма соціально та економічно розвиненими націями існує значна спільність – їхнє населення активно читає. Провідні країни перевершують інші за кількістю виданих книг на душу населення та прагнуть сприяти читанню, одночасно підтримуючи свої національні книжкові ринки. Існує прямий зв'язок між розвитком людського капіталу та показниками читання, книговидання та доступності книг. Крім того, різні країни приймають різні стратегії для вирішення проблеми зменшення кількості читачів книг. Тим не менш, вони мають однакові цілі: зробити читання привабливим для сучасних людей і підкреслити його значення для розвитку як окремих людей, так і суспільства в цілому [15].

Вітчизняний досвід показує, що реалізація нової Стратегії є необхідною для забезпечення національної безпеки України. Ця Стратегія спрямована на розвиток української культури та людського потенціалу нації, які є фундаментальними для збереження української державності та ідентичності, сприяння національній єдності, модернізації суспільства та сприяння сталому розвитку як громади, так і її окремих осіб. Необхідність Стратегії виникає через нагальну потребу трансформаційних змін у тому, як сприяють читанню як свідомому вибору для дозвілля, освіти та практики самовдосконалення. Ця зміна має вирішальне значення для всебічного та збалансованого розвитку особистості, особливо для підвищення критичного мислення та досягнення освітнього стандарту, який відповідає європейським нормам і очікуванням.

Можливість придбати книгу нерозривно пов'язана з показниками читання, а на зниження купівлі книжок значною мірою вплинули такі фактори, як пандемія, економічна невизначеність та військова агресія Російської Федерації проти України. Однією з найпоширеніших причин нечитання, як підкреслюється в дослідженнях, є брак фінансових ресурсів для придбання книг, причому 8-11 % нечитаючих у 2020 році вважали це основною перешкодою як для покупки, так і для читання.

Отже, у світлі цих умов бібліотеки повинні поступово відігравати важливу роль як фундаментальні компоненти суспільного розвитку поряд із такими аспектами, як культура, наука та освіта. Крім того, процес поповнення бібліотечних фондів сучасною літературою відбувається надзвичайно повільно та не відповідає встановленим урядом соціальним стандартам. У 2022 році оновлення бібліотечного фонду не було профінансовано з державного бюджету через збройну агресію Російської Федерації проти України [60].

Важливим завданням сьогодення є відновлення бібліотек, які були або пошкоджені, або знищені внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, разом із їх матеріально-технічною інфраструктурою. Станом на початок 2024 року інформація, отримана від регіональних (військових) адміністрацій, свідчить про те, що понад 200 бібліотечних закладів були повністю зруйновані, а понад 390 зазнали пошкоджень [60].

Державні інформаційні ресурси значною мірою залежать від бібліотечних ресурсів, що зумовлює необхідність розробки стратегії їх розвитку та збереження як у мирний, так і у воєнний час. Зараз Україна відчуває глибоке відчуття втрати через відсутність такої стратегії, якої не було 70 років СРСР і 30 років незалежності.

Зважаючи на описану ситуацію, першочерговими проблемами, які необхідно вирішити, є: 1) недостатня забезпеченість книжковим фондом українського ринку та публічних бібліотек, зокрема навчальних закладів, що не відповідає інформаційним потребам та інтелектуально-естетичним стандартам населення; 2) погано розвинена звичка до читання та рівень читацької грамотності серед учнів, нижчий від середнього в європейських країнах; 3) відсутність мотивації до читання через неусвідомлення його практичної користі; 4) недостатня спроможність бібліотек надавати якісні послуги; 5) нерозвинена або відсутня інфраструктура для придбання книжок та доступу до інформації про нові видання; 6) відсутність орієнтації у виборі книжок і неадекватна медіапідтримка читання, а також дефіцит медіа, орієнтованих на культуру та літературу; 7) недостатня поінформованість потенційних читачів про

книжкову пропозицію бібліотек; 8) відсутність споживчої культури використання продуктів і послуг у креативних індустріях, а також небажання платити за контент; 9) кадрові проблеми, включаючи неадекватну підготовку спеціалістів, відсутність визнання та винагороди в галузі, а також переміщення кваліфікованих фахівців в інші сектори, які не виконують культурні ролі, такі як видавництво, розповсюдження та бібліотечна справа; 10) відсутність захисту українського книжкового ринку від контрафактної продукції, що загрожує легітимності вітчизняної книжкової галузі; 11) часткова неспроможність українського суспільства ідентифікувати себе як споживача україномовної літератури, частково через поширеність в країні іноземного (особливо російськомовного) культурного продукту. Водночас дослідження умов читання в Україні підтверджує висновок щодо актуальності розробленої та затвердженої Кабінетом Міністрів «Читання як стратегія життя» Стратегії розвитку читання до 2032 року. Теоретичне та практичне доопрацювання Стратегії в освітній галузі передбачає:

- 1) встановлення загальновизнаної термінології, зосередженої на платформах, які використовують різні семіотичні системи;
- 2) посилення змісту читання як форми комунікативної діяльності на програмному рівні, враховуючи медіа та специфіку текстів, придатних для цифрової ери;
- 3) визначення важливих навичок читання для підвищення рівня читання як визнаного фундаментального елементу освіти, системного критичного мислення, навчання впродовж життя та засобу для особистого та професійного розвитку, успішного планування життя, задоволення та регулярного дозвілля;
- 4) створення ефективних методів оволодіння читанням як комунікативною діяльністю на уроках мови, серед інших аспектів.

Зрозуміло, що економічний потенціал України зіткнеться зі стагнацією, а високоінтелектуальні сектори занепадуть, якщо українці все більше будуть нехтувати читанням, натомість споживаючи лише коротку інформацію із ЗМІ та соціальних мереж. Без збалансованого розвитку технологій та інновацій нам буде важко представити світові наш власний унікальний гуманітарний внесок у мистецтво та творчі індустрії. Таким чином, важливість розвитку їжі як життєвої стратегії буде тільки зростати в майбутньому.

1.2. Розвиток творчого мислення як шлях подолання кризи читання в освітньому середовищі

Рівень творчого потенціалу її громадян є вирішальним для майбутнього будь-якої держави. В Україні та в усьому світі соціально-економічні перетворення змінюють очікування, які покладаються на тих, хто здобуває освіту. Згуртоване співтовариство інноваційних людей – відповідальних, зацікавлених і підприємливих громадян – сприяє міцній державі та конкурентоспроможній економіці.

В умовах освітньої реформи перед українською школою постає суттєвий виклик: своєчасне виявлення творчих здібностей учнів і подальше їх виховання, а також виховання цілеспрямованих особистостей, які прагнуть повною мірою реалізувати свій потенціал. Попит на людей, здатних самостійно будувати та реалізовувати життєві плани, займатися самовдосконаленням, демонструвати соціальну активність, дотримуватись особистих поглядів, відстоювати свої інтереси та нести відповідальність за свої вчинки, стає все більш актуальним. Завдяки добре розвиненому креативному мисленню учні, озброєні всебічними знаннями, матимуть змогу застосовувати їх у повсякденних ситуаціях, знаходити рішення для нетрадиційних проблем і брати участь у створенні нових можливостей.

На цьому етапі Нова українська школа має на меті виховати творчу особистість, яка ефективно використовує сучасні інформаційні технології, володіє навичками отримання, аналізу та застосування інформації, креативно підходить до вирішення проблем. Важливість цього питання підкреслюється в урядових документах, зокрема в Концепції «Нова українська школа», Законі України «Про освіту», Державному стандарті початкової освіти, які підкреслюють, що виховання творчого мислення є ключовим напрямком розвитку всебічно розвинена та гармонійна особистість [83].

Розвиток творчого мислення – одне із важливих завдань, покладених на Нову українську початкову школу. Саме початкова школа покликана відіграти провідну роль у творчому розвитку молодших школярів. На сьогоднішній день вже у початкових класах пріоритети надаються розвивальній функції навчання, культу

самостійності і нестандартності думки. Дуже важливо навчити дитину не тільки засвоювати вже досягнуті людством знання з подальшим їх відтворенням, а й створювати нові знання самостійно. Для цього необхідно навчитись знаходити для проблемні ситуації, над якими цікаво замислюватись та знаходити неординарні та оригінальні рішення, що в майбутньому можуть набути всесвітнього значення. Саме таким чи хоча б подібним має бути результат освітнього процесу, адже в кожній дитині прихований особливий талант і метою кваліфікованого педагога має стати ціль знайти та відкрити в кожному своєму учні таке джерело задатків [90, с.195].

Дослідження Н. Бондаренка [9], Т. Булах [10], К. Готмана [17], В. Павлюха [47], Т. Трофименка [72] та ін. розкрили сутність творчого мислення. Розвідки О. Лоюк [30], В. Моляко [37], Г. Терехова [71] акцентують увагу на розумінні природи творчого мислення як життєво важливої сторони творчого потенціалу особистості та ін.

Справді, Т. Трофименко стверджує, що творче мислення виступає як нейтральний психологічний зв'язок у сфері творчої діяльності (творчого процесу) [72]. А. Тютюнник визначає креативне мислення як вид мислення, який є невід'ємною частиною творчого процесу, що дає оригінальні та суспільно значущі результати [73].. Т. Трофименко наголошує, що в основі творчого мислення лежать продуктивні дії, оскільки вони дають змогу оцінити, наскільки творчо та самобутньо учень підійшов до конкретної проблеми чи завдання [72].

На думку О. Тихомирова, під терміном «творче мислення» розуміється «один із видів мислення, що характеризується створенням суб'єктивно нового продукту та новоутворень у самій пізнавальній діяльності, пов'язаній з його створенням» [88].

Г. Терехова пропонує свій погляд на визначення «творчого мислення», виступаючи за його розгляд з двох основних сторін: випереджаючого розвитку когнітивних процесів та емоційно-афективного стану особистості під час вирішення проблем [88].

Навпаки, А. Петровський визначає «креативне мислення» як «когнітивний процес, який дозволяє індивіду вирішувати проблеми, які неможливо вирішити за допомогою вже знайомих людству методів [88].

На відміну від інших науковців, О. Лоюк стверджує, що креативне мислення передбачає здатність перетворювати сформовані теоретичні та практичні знання у стратегії вирішення проблем, а також методи інтерналізації нових знань у межах особистих думок та емоцій [30]. Отже, цей дослідник наголошує на особистісному вимірі когнітивної діяльності, підкреслюючи здатність людини оцінювати та ідентифікувати сфери знань, яких бракує для вирішення життєвих проблем.

З огляду на проведений аналіз наукових підходів до визначення поняття «творче мислення», слід зазначити, що це поняття має ознаки, які зазначені на рис. 1.2.

Рис. 1.2.

Ознаки творчого мислення учня

Джерело: складено автором

Специфіка розвитку творчих здібностей постійно досліджується психологами, педагогами, методистами, вчителями-практиками. До значних наукових досліджень у цій галузі належать внески Г. Костюка. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки особливою популярністю користуються праці О. Савченко, В. Павленка, С. Гончаренка, Т. Хорошковської та ін [54].

Важливо підкреслити, що протягом тривалого періоду терміни «творчі здібності» і «креативність» використовувалися як синоніми. На даний момент загальноприйнятого визначення цього терміну немає. Незважаючи на численні емпіричні дослідження, ясність навколо поняття «творчість» залишається невловимою. У науковій літературі термін «креативність» все частіше вживається як синонім «креативності». Однак важливо визнати, що ці два поняття різні. Зростає схильність розрізняти «творчість» і «креативність», причому останнє розглядається в ширшому контексті [59, с. 32].

Дійсно, хоча терміни «креативність» і «креативність» мають схоже значення, кожен з них має певні нюанси, які їх відрізняють. Творчий процес фундаментально спирається на натхнення та здібності автора, що свідчить про те, що натхнення є необхідним для існування творчості. Багато досліджень зображують креативність як процедурну рису, оскільки процес не завжди може закінчитися виробництвом оригінального предмета; однак цей процес має вирішальне значення для розвитку навичок, які підвищують креативність. Прагматизм є основою творчості, підкреслюючи практичність і корисність оригінального результату. На творчих особистостях впливають їхні емоції та настрої. Коли ми говоримо про креативність, ми обговорюємо загальну здатність людини до інновацій та виробництва в різних сферах діяльності. Це охоплює не лише здатність створювати щось нове, але й здатність робити це з наміром. У численних дослідженнях креативність розглядається як якісний атрибут, оскільки він стосується створення оригінального продукту, який можна оцінити за певними критеріями.

На думку В. Шаркова, креативність визначається як гостре сприйняття прогалин у знаннях, відсутніх елементів і дисгармонії і яка включає тріаду компонентів: творчі здібності, навички та мотивація [84,с.67]. З іншого боку, креативність можна розглядати як здатність до розумових трансформацій та інновацій. Він охоплює минулі, теперішні та майбутні аспекти процесу, що веде до створення того, чого раніше не існувало окремою особою чи групою.

У навчально-методичному посібнику «Розвиток креативності в учнів різного віку» В. Павлюх наголошує, що креативність розглядається як широка індивідуальна риса, яка розглядається з особистісних позицій [46, с.23]. Це універсальна характеристика особистості, яка виникає в процесі творчості, демонструючи здатність до отримання різноманітних, суспільно значущих та оригінальних результатів, а також ефективні методи їх застосування.

Варто звернути увагу на те, що розвиток творчих здібностей визначається через взаємодію внутрішніх та зовнішніх чинників.

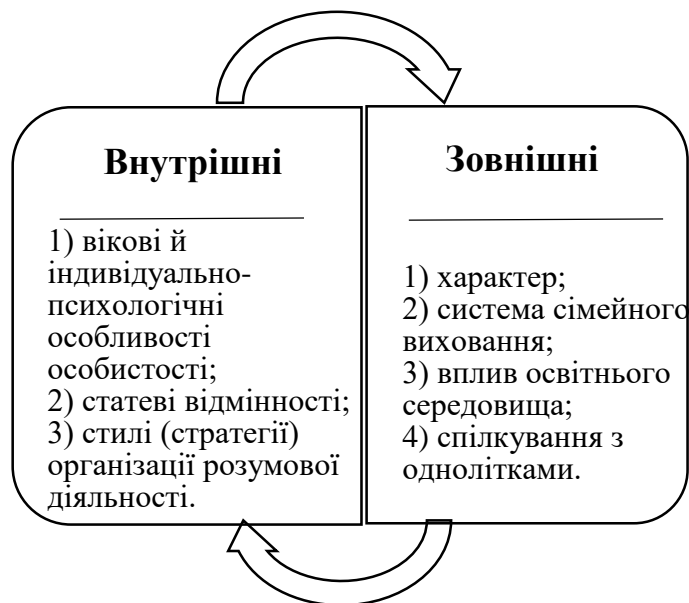

Рис 1.3. Чинники, які впливають на розвиток творчих здібностей учня

Джерело: складено автором

Внутрішні фактори охоплюють різні елементи, такі як вік і унікальні психологічні риси особистості індивіда, включаючи самооцінку, рівень тривожності, агресивності, спрямованість особистості, акцентуації характеру та аспекти вищої нервової діяльності. Крім того, також включені відмінності в статі та стилях або стратегіях, які використовуються в організації розумових процесів [74].

Зовнішні фактори, які ілюструє мікросередовище, включають систему виховання в сім'ї, вплив освітнього середовища та взаємодію з однолітками. Отже, завдання виховання креативного мислення школярів пов'язане із запитами та потребами сучасного суспільства, а також динамікою його розвитку, що спонукає до індивідуальної активності та творчості. Реформування змісту освіти вимагає не лише отримання учнями достатнього рівня предметних знань і спеціальних навичок, а й розвитку в них бажання та здатності до навчання. Ця реформа сприяє досягненню основних компетентностей, таких як володіння державною мовою, екологічна свідомість, інноваційність, інформаційно-комунікаційні навички, математичні здібності, навчання впродовж життя, культурне розуміння тощо [74].

Перед учнями ставиться завдання успішно оволодівати різними видами навчальної діяльності. Дослідження показують, що найефективніше навчання відбувається, коли учні зберігають позитивне ставлення до навчання. Таке позитивне мислення спонукає їх докладати значних зусиль для отримання знань, відточування навичок і вмінь, активно брати участь на уроках, прагнути досягти успіху в навчальних завданнях і використовувати вільний час для додаткових занять. Недостатня академічна успішність учня за своєю суттю не відображає недоліку в його здібностях. Подібним чином, спритність учня у виконанні конкретних завдань не обов'язково означає його винятковий талант. На розвиток і формування особистості людини впливають численні фактори, одним із яких є творчість. Креативність відіграє вирішальну роль у навчальному процесі та є основою для успішного формування компетентностей. Тому важливо, щоб педагоги зосереджувалися на вихованні творчої особистості та вихованні творчого мислення дітей [77].

Акт творення – це багатогранна робота, яка включає значне напруження всіх духовних енергій людини. Це вимагає енергійного розумового залучення, уваги, зосередженої уваги, сили волі та активації людських знань і досвіду для вирішення поставленого завдання. Водночас освітня подорож для дитини має слугувати не лише засобом отримання необхідних знань для повсякденного життя, але й надихати бажання особистісного зростання. Ця подорож повинна заохочувати відкриття нових, інтригуючих і нетрадиційних ідей, сприяти незалежним дослідженням і критичній оцінці інформації. Більше того, воно повинно дозволити застосовувати ці знання для вирішення як повсякденних, так і інтелектуальних проблем, водночас отримуючи естетичне задоволення від почутого, побаченого та пережитого [77].

Формування нового оригінального продукту пов'язане з творчим мисленням учня та пошуком інноваційних методів залучення. Творче мислення розвивається через виховання і навчання, виникає в результаті взаємодії дитини з навколишнім середовищем, засвоєння як матеріальної, так і духовної культури. Це означає, що виховання творчого мислення є систематичним і цілеспрямованим. Як когнітивний процес творче мислення веде до виявлення принципово нових або покращених рішень конкретних проблем, зосереджуючись на генерації нових ідей [15, с.123].

Актуальність творчості є позачасовою, оскільки саме творчі особистості вносять нові інновації в усі аспекти людського існування. У цьому контексті сприяння розвитку літературних і творчих навичок учнів протягом усього їхнього навчання є найважливішим завданням сучасної початкової освіти. Все більше психологів і педагогів стверджують важливість вивчення інноваційних методів для розкриття творчого потенціалу учнів. Креативність можна розділити на чотири рівні залежно від ступеня фундаментальної новизни отриманих результатів:

I рівень	<ul style="list-style-type: none"> • характеризує процес творчості, який дозволяє одержати принципово новий результат, новий для всього людства. Це твори геніальних письменників, художників, композиторів, винаходи та відкриття, які перетворюють життя людини й людства в найрізноманітніших напрямках. Зрозуміло, що творчість такого рівня властива досить вузькому колу творців-геніїв.
II рівень	<ul style="list-style-type: none"> • стосується продукту, який є новим для досить великого кола людей, скажімо, для певної країни світу.
III рівень	<ul style="list-style-type: none"> • характеризує новизну творчого продукту для значно меншого кола людей. Найочевиднішим прикладом творчості цього рівня є раціоналізаторська пропозиція, що реалізується здебільшого в межах якогось підрозділу підприємства, а в найкращому випадку – галузі.
IV рівень	<ul style="list-style-type: none"> • торкається творчості, новизна продукту якої є об'єктивною, відносною, значущою тільки для самої людини-творця, однак такий обмежений обсяг цього рівня творчості не заважає йому бути чи не найважливішим, початковим етапом в оволодінні вищими рівнями творчості, формуванні вмінь і навичок загальної креативності, важливих для більшої кількості людей

Рис. 1.4. Рівні творчості учнів

Джерело: складено автором

На уроках літератури ми можемо виховувати четвертий рівень творчості, а саме літературно-творчі здібності учнів. Обговорюючи дитячу творчість, важливо зазначити, що учні зазвичай не винаходять абсолютно нових концепцій; натомість відкриття або створення чогось, що здається їм суб'єктивно новим, уже є ознакою творчого вираження. Крім того, робота поза шаблоном або моделлю є показником розвинутих творчих здібностей. Творчість відіграє вирішальну роль у підвищенні емоційного тону особистості, зміцненні емоційно-вольової регуляції, а головне — викликає в життя позитивний спектр переживань, які супроводжують ефективну роботу. Цей процес виховує радість від досягнень, вселяє впевненість у своїх силах, висвітлює творчий потенціал і вміння [15, с. 21].

Реалізація розвитку творчого мислення на уроках літератури в традиційних умовах навчання є складною. Значний обсяг матеріалу, особливо україномовного, має тенденцію до розрізненості, що часто призводить до практики, яка базується виключно на прикладах з підручників. Навіть впровадження евристичних дискусій не набуло значного поширення. Ця ситуація значною мірою виникає через велику

кількість учнів у класах, де вчителі зосереджуються на підтримці порядку. Проте в Новій українській школі таких проблем більше не повинно бути, оскільки реформа спирається на практики провідних педагогічних країн, де наповнюваність класів не перевищує п'ятнадцяти учнів [20].

Ключовий метод сприяння творчому мисленню та подолання кризи читання полягає у створенні та впровадженні ефективних механізмів. Саме уроки літературного читання відіграють вирішальну роль у вихованні здібностей до творчого мислення. Під час цих уроків учні розвивають фундаментальні навички самостійної та інноваційної діяльності, що дозволяє їм розкрити свій потенціал.

Ми вважаємо, що механізми, задіяні у вихованні творчого мислення, відіграють значну роль у вирішенні кризи читання (рис. 1.4).

1. Залучення учнів до казки. Щоб розвивати творче мислення після читання матеріалу, важливо заохочувати учнів робити сміливі припущення та абстрагувати поняття, переосмислюючи казки та їхніх героїв. Ця вправа на уяву служить основою для розвитку творчих здібностей.

2. Командоутворення (командна робота). Творчість значно приносить користь від здатності співпрацювати, формулювати особисті погляди, розуміти суть пропозицій однолітків, брати участь у дебатах і критикувати як власні точки зору, так і точки зору інших. Часто під час виконання проектів діти об'єднуються в групи, що дозволяє процвітати як індивідуальному внеску, так і колективним зусиллям.

Сучасні технології можуть полегшити необхідний емоційний стан груп. Пригодницька гра, відома як Web-квест, передбачає розв'язання різноманітних розумових завдань для просування по сюжетній лінії з визначеними ролями для кожного учасника; навігація в пошуковій діяльності за одним або декількома шляхами неможлива без використання ресурсів Інтернету. Ця технологія сприяє розвитку творчих навичок учнів, що є життєво важливим для їхнього постійного зростання та самостійного навчання, що дозволяє їм залишатися конкурентоспроможними.

3. «Зосередьтеся на припущеннях». Ця система пропонує учням завдання, які вимагають від них пошуку відповідей на наступні питання: Які перетворення можуть відбутися, якщо змінити сюжет казки, і до яких дій це спонукає героїв? Які нові випробування постануть перед героями і які можливості відкриються перед ними? Крім того, у дослідженні цих сценаріїв зазвичай змінюють риси головного героя: персонаж, який колись був добродішним, стає зловмисним, тоді як персонаж із негативними якостями перетворюється на добру та чуйну фігуру.

4. Сюжет трансформується з появою нового героя. Цей механізм передбачає залучення до казки або зовсім нового героя, або об'єкта, який суттєво змінює сюжетну лінію, залишаючи дитині визначати, як ця зміна розгортається. Для цієї вправи доцільно використовувати літературні казки. У результаті весь наратив змінюється, спонукаючи дітей придумати свіжі та захоплюючі сценарії, у яких можуть опинитися герої.

5. Фольклорний матеріал та ігри-вправи. Для активізації творчого мислення учнів на уроках української літератури поряд з іграми-вправами необхідно використовувати фольклорний матеріал – казки, загадки, прислів'я, фразеологізми. Цей підхід відповідає таким критеріям:

- визнає пізнавальні потреби школярів, які впливають з інстинктивних реакцій «дослідження» та «гра» – разом із потребою у враженнях і спілкуванні;
- являє собою синтез змісту, чуттєвих переживань та емоційної участі в пізнавальній діяльності;
- чіткість, автономність, адаптивність і ігрова комбінованість.
- наголошує на процесі дії, а не просто на результаті.
- сприяє розвитку естетично збагаченої особистості. При цьому реалізація творчих вправ має відбуватися поетапно через дослідницьку, ігрову та творчо-прикладну діяльність, сприяючи розвитку та діалектичній інтеграції як оперативного, так і образно-асоціативного мислення. Під час гри кожен учень демонструє певний рівень когнітивної активності, сили волі та емоційного вираження. Усе це допомагає

дітям справлятися з труднощами під час вирішення творчих завдань і стимулює їхню творчість [31, с. 42].

У цьому процесі вирішальним є спрямування учнів до пошуку власних рішень, а не нав'язування іншим учасникам. Щоб розвивати творче мислення школярів, важливо створити середовище, сприятливе для ігор, і розвивати необхідні пізнавальні навички за допомогою вправ. Залучення до ігор дозволяє розуму дитини розширювати свої можливості – створювати нові ідеї, об'єкти, структури та продукти, які або вдосконалюють наявні досягнення, реконструюють їх, або керують чимось цілком інноваційним.

6. Розвиток позитивного ставлення дітей до навчання та їхніх обов'язків як учнів має вирішальне значення. Запропонований підхід дуже важливий, оскільки сприяння правильному емоційному середовищу, настрою, залучення ілюстрацій, музики та оповідань, які включають уяву та фантазію, відіграє важливу роль у вихованні творчих здібностей дітей.

Навчання школярів повинно бути захоплюючим і радісним, водночас сприяючи глибокому розумінню предмета. Отже, ми стверджуємо, що роль учителя виходить за межі простого навчання; це також передбачає розпалювання почуття емоційної наповненості та радості в дітей як від отриманих знань, так і від самого процесу навчання. Враховуючи вік учнів, включення ігрової діяльності на заняттях стає особливо актуальним. Завдяки ігровому навчанню можна залучити пасивних учнів до послідовних інтелектуальних зусиль, дозволяючи дітям досягти успіху та розвинути впевненість у власних силах.

Творча уява і фантазія є неодмінними рисами особистості. Послідовне застосування образних прийомів під час уроків літератури з учнями сприяє формуванню середовища, яке виховує їхню творчу уяву, новаторське мислення та вміння створювати оригінальні твори. З огляду на цю інформацію стає очевидним, що запропоновані механізми утверджують здібності дитини, сприяють самопізнанню та первинному досвіду гордості за власний творчий внесок.

Крім того, виховання літературно-творчих здібностей учнів є складною і багатогранною справою. Він опирається на такі пізнавальні і творчі здібності [38, с. 155]:

- а) спостережливість, здатність побачити незвичне у звичайному;
- б) розвинену уяву, вміння фантазувати, змінювати об'єкт;
- в) розвинене мовлення, образне мислення;
- г) допитливість, пізнавальний інтерес.

Рис. 1.5. Механізми розвитку творчого мислення

Джерело: складено автором

Уява є основою творчого мислення, яке особливо добре розвинене у дітей. Ігри, які вони створюють і в яких беруть участь, є проявом їхньої уяви. Вона має посилювати когнітивний розвиток, а не впадати в пасивність або замінювати реальність фантазією. Ефективне виховання творчого мислення залежить від правильного підходу вчителя до організації творчої діяльності учнів. Участь у творчій діяльності розвиває різні когнітивні функції учнів, зокрема пам'ять, уяву, увагу та міркування. Коли діти занурюються у творчі завдання, їхні емоційні переживання процвітають.

Розвиток креативного мислення є серйозним викликом для навчальних закладів, оскільки педагоги взаємодіють із підростаючим поколінням, яке найбільш сприйнятливим до нових ідей. Особливої уваги потребують учні молодшого шкільного віку, оскільки цей ранній етап навчання є вирішальним для активного та швидкого формування соціальних емоцій, самосвідомості та самооцінки. У цей період формується ієрархія мотивів, що впливає на їх соціальний розвиток і формує характер взаємодії як з дорослими, так і з однолітками [49, с.38].

Учні, які виявляють середній рівень креативності, мають відповідну середню працездатність; вони виявляють ініціативу насамперед за підказкою вчителя і демонструють короткочасні зрушення уваги. Вирішуючи проблеми, ці учні часто звертаються за допомогою до вчителів, друзів або батьків, поєднуючи продуктивні та творчі завдання з деякою мірою уяви, але їм бракує справжньої новизни у своїх діях. Вони, як правило, вагаються, коли справа доходить до створення нових ідей. Щоб учитель міг розпізнати унікальні риси дитини та ефективно направляти їх, необхідно, щоб сам вихователь був творчо розвинений [54].

Отже, розвиток творчого мислення виникає в результаті продуктивного обміну між дитиною та дорослим, оскільки жодна дитина не має вродженого сформованого мислення. Дорослий повинен взяти на себе роль наставника для дитини, створюючи сприятливе середовище, де учень відчуває себе вправним проявляти ініціативу перед залученням до евристичної діяльності, яка розвиває творче мислення.

Висновки до розділу 1

Отже, ми проаналізували стан і перспективи проблеми кризи читання на національному рівні та визначили її виклики для ЗЗСО.

1. Проблема читання є багатогранною та потребує комплексного підходу. «Стратегія розвитку читання...» передбачає вирішення кризи читання у напрямках книговидавання, книгорозповсюдження у вигляді підтримки та розвитку книжкової екосистеми і формування звички і потреби читання.

2. Читання є стратегічним фокусом розвитку не лише на національному рівні. Здатність читати та глибоко розуміти тексти є фундаментом освіти, який забезпечує всебічний розвиток особистості та підвищує ефективність навчання в усіх предметних областях. Читання відіграє ключову роль у формуванні особистості, розвитку критичного мислення та адаптації до сучасного інформаційного суспільства. Творче мислення є важливим інструментом для подолання кризи читання та стимулювання інтересу до книги серед молоді.

Криза читання, питання зниження рівня читацької грамотності і результати досліджень підтверджують нагальну потребу в нових, ефективніших методах подолання цієї проблеми.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ ЗЗСО

2.1. Популяризація читання як методична проблема

Питання популяризації книги та виховання читацького інтересу прискіпливо розглядають науковці багатьох наук і сфер діяльності. Це пов'язано зі складною природою об'єкта популяризації, адже книга є за своєю суттю культурним феноменом, а писемність і читання виступають індикаторами культурного прогресу. Розвиток культури читання та виховання інтересу до нього належить до сфери культури та освіти, оскільки ці обов'язки покладаються на бібліотеки та навчальні заклади. Отже, як культура читання, так і виховання інтересу до нього знаходяться в соціокультурній та освітній сферах, що вимагає розгляду через гуманітарну призму. І навпаки, популяризація читання, разом із рекламою та маркетингом книжкових видань, належить до сфери видавничої галузі [61, с.186].

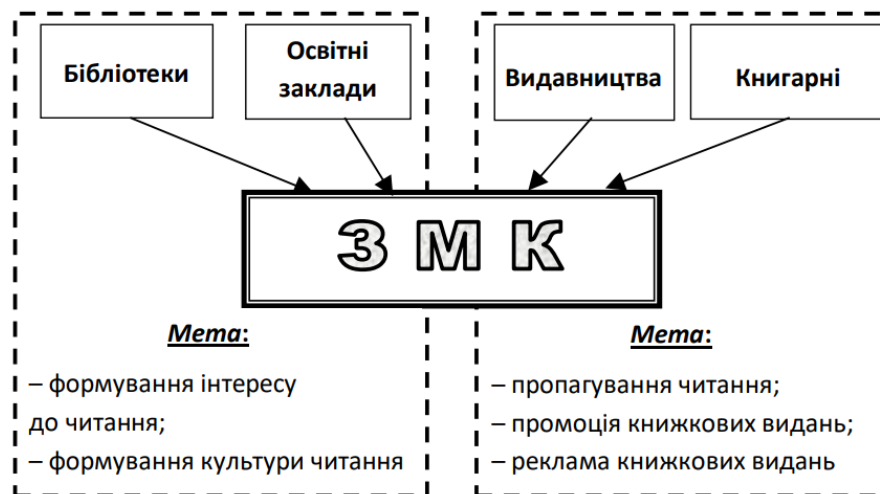

Рис. 2.1. Взаємодія інститутів інфраструктури читання з метою популяризації читання [24]

Тема та проблема популяризації читання має науково-методичний підхід і складається з низки питань, які об'єктивно виникають у рамках організації навчального процесу. Ми пропонуємо розглядати популяризацію як індивідуальний, так і колективний методологічний виклик. Проблема читання виходить за межі просто педагогічної; це також суспільна та національна проблема. Визнання того, що суспільне ставлення до читання змінилося, у поєднанні з помітним зниженням інтересу до цієї діяльності в багатьох розвинених країнах, викликало зусилля з популяризації читання. Країни, стурбовані зниженням рівня дитячого читання, створюють спеціальні національні ініціативи, щоб подолати цю тенденцію [24, с.40].

У результаті почали реалізовуватися ініціативи як на національному, так і на регіональному рівнях, спрямовані на популяризацію та популяризацію читання (табл.2.1.).

Таблиця 2.1.

Національні програми популяризації читання

Країна	Назва програми	Зміст програми
Норвегія	«Культурний рюкзак»	державна програма, що має на меті ознайомити учнів початкової і середньої школи з усіма видами мистецтв, у тому числі з літературою (читанням)
Великобританія та США	«Велике читання» («Big Read»)	програма, заснована у 2003 році з метою популяризації читання кращих книг, що входять до списку «Top 100 book»
Великобританія	«Bookstart» («Стартуємо з книгою»)	урядова програма Великобританії, мета якої – допомогти батькам почати читати й обговорювати книги разом із малюками, починаючи від народження
Швейцарія	«Language pilots»	спеціальні програми для залучення до читання імігрантів
Польща	«Народна програма розвитку читання»	програма підтримки і розвитку читання, що передбачає створення в країні атмосфери, що читати – це модно і престижно

Джерело: складено автором

Протягом останніх десятиліть в Україні активно проводяться різноманітні фестивалі, конференції, конкурси, акції, виставки, присвячені проблемам дитячого читання, реалізуються тематичні програми та проводяться соціологічні дослідження. Серед визначних ініціатив – національний проєкт «Україна читає дітям», проєкт підтримки читання «БараБука», всеукраїнська акція «Книгоманія», спрямована на популяризацію читання, конкурси «Найкращий читач України» та «Найкращий читач року». Крім того, такі заходи, як книжковий ярмарок «Форум видавців – дітям», благодійна ініціатива «Подаруй книжку дитині», літературно-мистецький проєкт «Велика читаюча Україна, США: читаємо одну книгу», науково-практична конференція «Дитина читає...» – це лише частина численних зусиль.

Розглянемо різні шляхи популяризації української літератури. Одним із ефективних методів є *книжкові віртуальні виставки*. Вони долають як просторові, так і часові обмеження, дозволяючи представити текстову інформацію, графіку, а також аудіо- чи відеореєстрації експонатів, які висвітлюють теми виставки [24, с.43].

Зустріч у «*Літературній кав'ярні*» може виявитися досить захоплюючою, починаючи з представлення «Книжкового меню», представленого як комплексний огляд від сніданку до вечері. Після цього можна запросити гостей скуштувати «літературні страви». У багатьох бібліотеках уже стали традицією «дегустації» літературних новинок на теми «55 смаколиків», «Для мам і тат, для школярів і дітей», «Читаємо із задоволенням!», «Читаємо із задоволенням!»

Книжковий блогер або буктубер – походить від англійських термінів для книг і відеоканалів – стосується осіб, які представляють особистий літературний вміст через онлайн-відео. По суті, ці творці надають відеоогляди різних книг.

Окрім традиційних заходів (виховні години, бібліотечні уроки, ранкові збори, круглі столи, виставки книжок та ілюстрацій) активно впроваджуються флешмоби, флеш-акції, відеоролики, веб-квести, бінарні уроки та конференції [3].

Більшість заходів може відбуватись в інтерактивному форматі. Нижче ми представили напрями діяльності **щодо популяризації читання**.

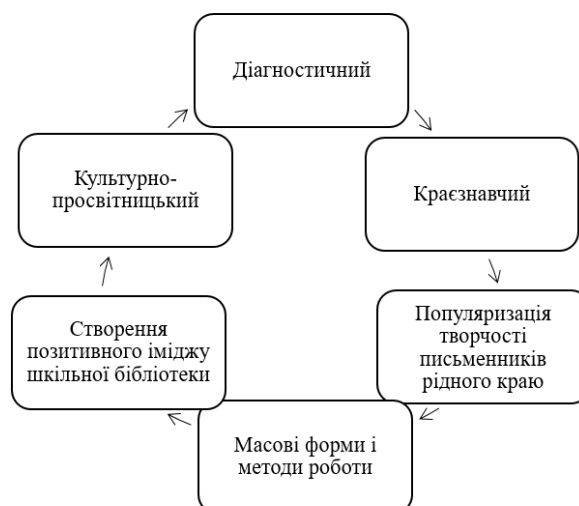

Рис. 2.3. Напрями діяльності щодо популяризації читання

Джерело: складено автором

На нашу думку, у цьому контексті можуть бути ефективними наступні заходи.

1. Презентації про незвичайні бібліотеки у світі та в Україні. Наприклад, у бібліотеці в Гельсінкі працюють роботи, яких назвали на честь героїв з історій для дітей, є 3D-принтери, на першому поверсі розташовані просторе фойє, громадські заклади, зали, кафе, на другому – студії, ігрові кімнати, робочий простір та івент-руми, а на третьому – «читальний оазис».

2. Ознайомлення учнів із переліком нових бібліотечних послуг (запровадження book-боксів, віртуальної довідкової служби, електронної доставки документів, курсів комп'ютерної грамотності та вивчення іноземних мов, проведення тренінгів з основ комунікації тощо).

3. Упровадження нових навчальних технологій, форм, методів і прийомів роботи (хроніку життя книги, чек-лист, карту вивчення твору, паспорт, резюме чи анонс книги, інтелектуальні карти, фейсбук-сторінку письменника, флеш-карти, рекламний плакат, лист письменникові чи героєві, пазли, буклети, літературний огляд, бортовий журнал, графічні органайзери, щоденники, аркуші вражень про книгу, алгоритм аналізу змісту книги, анкети, кросенс).

4. Урізноманітнення виховної роботи цікавими заходами, наприклад: організувати день героя казки, зустрічі з героями книг, посиденьки з книгами, іменини різних імен, щотижневий лотерейний розіграш квитка, який покладено в одну з книг, подарунки для кожного десятого/двадцятого відвідувача, зустрічі з відомими людьми, квести за змістом книг, гуртки бібліотекарів та екскурсіводів, інтелектуальний клуб, виставку цікавих книг, карнавал за мотивами популярних творів, пазли читача, бібліотечні журнал, радіо, телебачення, веб-сайт, акцію «Катрен, поки ви очікуєте» (замовлення у письменника), галерею «Наші читачі», зустріч оповідачів екстремальних історій, перегляд і обговорення фільмів, костюмований карнавал, «Reading Net» (мережу для читання, виконання уроків), чайну церемонію під супровід японської музики та барабанів taiko, «Малюємо, як Мікеланджело» (лежачи на підлозі, на спині) тощо.

5. Систематичне включення до змісту виховних заходів інформаційних матеріалів щодо правил медіаосвіти, як-от: не вір заголовкам, шукай джерело інформації, відокрем емоції від фактів, установи автора, час і причини публікації тощо.

6. Розгорнення активної роботи серед батьківської спільноти щодо популяризації читання, цінності сімейного читання.

Отже, вирішення методологічного завдання з популяризації читання має на меті сприяти культурному зростанню. Ці зусилля спрямовані на те, щоб відродити значення книги для розвитку суспільства та розглядати читання як засіб культурного, духовного, професійного та інтелектуального збагачення людей.

2.2. Методичні прийоми й техніки підвищення читацької активності на уроках української літератури

Сучасне суспільство потребує всебічно розвинених людей, здатних орієнтуватися в різних вимірах категорій часу. Одним з ефективних шляхів особистісного розвитку є читання, яке розвиває критичне мислення, покращує

розуміння інших і сприяє розвитку індивідуального світогляду. Здобування знань і навчальний процес неможливі без читання. Важливою проблемою, з якою стикаються сучасні навчальні заклади, є небажання учнів залучатися до читання.

Вивчення останніх досліджень і публікацій підтверджує твердження, що питання нечитання як серед дорослих, так і серед дітей активно обговорюються науковцями, бібліотекарями, освітянами та книговидавцями в Україні та світі. Про це свідчать різноманітні соціологічні дослідження та назви статей в мережі. Вітчизняні дослідження свідчать про тривожне зниження читацьких звичок серед молоді, про що говорять кілька відомих українських інтернет-видань: «Криза нечитання. Половина українців не читає книжок, а кількість байдужих до читання зростає з кожним роком», «Сучасні діти не читають... Що робити?», «Україна в добу нечитання» та ін. Як правило, дискусії в академічних і освітніх колах називають Інтернет і комп'ютери факторами, що сприяють цьому зниженню рівня читання. Крім того, несприятливий вплив аудіовізуальних засобів масової комунікації, таких як телебачення, комп'ютери, смартфони та планшети, ще більше загострює кризу читання в сучасній освіті. Інтеграція інноваційних технологій в освітнє середовище може слугувати засобом залучення підростаючого покоління до читання, оскільки для вчителя важливо не лише мотивувати учнів до читання, а й розвивати їхній світогляд та заохочувати до самостійного осмислення актуальних подій [37, с.9].

Дослідивши національний і зарубіжний досвід у попередніх розділах, ми узагальнили методичні прийоми й техніки підвищення читацької активності для застосування на уроках української літератури.

Інтернет і читання можуть бути ефективно інтегровані в уроки української літератури, причому весь цей процес є природним аспектом інформаційного розвитку суспільства. Сьогодні актуальним є питання залучення учнів до читання шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій (зокрема ІКТ).

Зараз суспільству потрібне нове покоління вчителів, які добре володіють педагогічними та інформаційними технологіями, здатні ефективно організовувати

учнів до навчально-дослідницької діяльності, залучати їх до інноваційних процесів. Важко уявити собі урок літератури без презентацій, відеофрагментів, лаконічних конспектів, опорних схем, малюнків тощо.

Щоб виховати стійкий інтерес до читання, вчителі повинні враховувати наступне у своєму підході: по-перше, ентузіазм учнів щодо читання проявляється насамперед через їхнє позитивне ставлення та бажання досліджувати зміст текстів як джерела нових знань і досвіду; по-друге, читацький інтерес відображає різноманітні когнітивні, емоційні та вольові риси; по-третє, як і будь-які інтереси, інтереси до читання можуть бути як тимчасовими, так і тривалими, вимагаючи, щоб діти були захоплені книгами та створювали середовище, яке заохочувало б читання, а також сприяло довгостроковій пристрасі; нарешті, відповідна до віку стратегія розвитку інтересу до читання повинна не тільки визнавати характеристики, очевидні на конкретному етапі розвитку, але й передбачати ті риси, які ще мають виникнути, але будуть значущими в майбутньому. Щоб зацікавити учнів, можна використати сучасні технології, познайомивши їх з *буктрейлерами*, які можуть запалити у дітей захоплення різними літературними творами. Цей інноваційний жанр реклами та ілюстрації поєднує літературу з візуальним мистецтвом, а також електронні й інтернет-технології. Концепція буктрейлера визнана в усьому світі з 2002 року, а в Україні – з 2009 року. Подібно до трейлера фільму, буктрейлер є коротким відео, створеним з літературного твору, або кліпом, натхненним книгою [37, с.10].

За словами Т. Зайченко, «молодь концентрується на аудіовізуальному контенті, який необхідно популяризувати. Це призвело до концепції популяризації читання через використання буктрейлерів» [6]. Таким чином, буктрейлер слугує цій меті.

Для ефективного впливу на учнів буктрейлер повинен відповідати кільком критеріям, серед яких: виконання інформаційної, комунікативної, естетичної та культурно-просвітницької функцій; використання всього діапазону візуальної мови, перевага зображенням над текстом; врахування інтересів цільової аудиторії; бути створеним у творчій і нетрадиційній манері, привабливій для учнів; уникнення

спойлерів – передчасне розкриття важливих сюжетних деталей, які можуть суттєво змінити сприйняття твору та зменшити його інтригу; дотримуючись максимальної тривалості три хвилини [7].

Керуючи розвитком читацьких інтересів, учителям слід враховувати, що методика передбачає використання трьох підходів до навчання школярів художньої літератури (рис. 2.4).

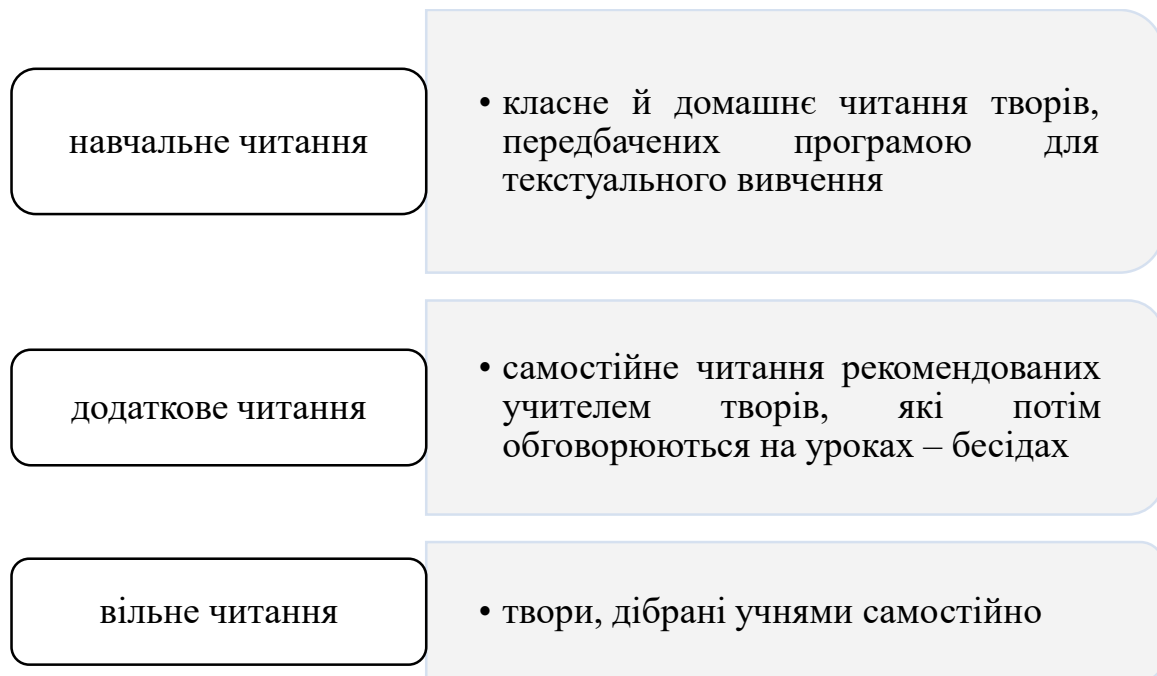

Рис. 2.4. Способи вивчення школярами художньої літератури

Ці різні способи читання пов'язані між собою та покращують один одного, відіграючи життєво важливу роль у формуванні розвитку учня-читача, сприянні всебічній літературній освіті, вихованні культури читання та вихованні цінування якісної книги. Гарний вплив на учнів відбувається завдяки силі їхньої уяви (читач може «оживити» героїв і побачити їх як справжніх особистостей; читач представляє різні поведінкові моделі, які резонують із власним досвідом, дозволяючи йому відкривати нові значення в подібних ситуаціях).

Важливо також зазначити, що, як і дорослі, діти схильні чинити опір діяльності, яка здається обов'язковою. Коли їм «наказують» прочитати книжку, наприклад, коли

дають домашнє завдання, вони можуть навіть не відкривати її. Однак, якщо книга представлена з інтригуючим оголошенням, навіть якщо не всі одразу захопляться, частина класу, швидше за все, виявить інтерес. Крім того, діти із задоволенням діляться своїми досягненнями.

Крім того, додавання сегмента до уроку під назвою *«Розкажи (створи комікс) про нову книжку, яку ти прочитав»* може надихнути учнів ділитися власними історіями, а не лише слухати інших. Крім того, може бути корисним заохочення учнів до ведення *щоденників читання*. Це дозволяє їм персоналізувати щоденники, щоб вони відображали їхні смаки, демонструвати кількість книжок, які вони самостійно прочитали, і завжди згадувати сюжетні лінії творів. Для вчителів це чудова можливість оцінити ентузіазм учнів щодо читання художньої літератури. Щоб мотивувати їх, можна запровадити конкурс *«Читацький щоденник тижня (місяця)»*, який бажано проводити часто, щоб кожен учень мав шанс перемогти. Під час цього процесу вказівки вчителя є вирішальними, оскільки дітям може бути важко вибрати книжки, які відповідають їхньому віку і викликають їх інтерес; отже, роль учителя полягає в тому, щоб пропонувати, радити та рекомендувати відповідні варіанти [75, с.9].

Для учнів старшої школи аргументи мають бути більш переконливими, оскільки вони, по суті, є дорослими і не можуть мотивуватися простими образами. У такій ситуації стане у пригоді техніка *«Недоведене речення»*. Використовуючи цей метод, учитель повинен щиро оцінити книгу або принаймні переконливо передати це захоплення. Одним із ефективних аргументів для заохочення до читання є підкреслення того, як приклади з книги можуть бути корисними під час написання есе для ЗНО або НМТ.

Метод стимулювання читацької активності на уроках української літератури передбачає використання запитань. Ці запитання допомагають учителеві розвивати емоції та думки учнів, підвищувати культуру читання та творчі навички, а також сприяють самореалізації учнів.

Основні функції запитань представлені на рис. 2.5.

пізнавальна	комунікативна	спонукальна
<ul style="list-style-type: none"> • одержання нової інформації • уточнення нових і наявних відомостей 	<ul style="list-style-type: none"> • організація уважного слухання • пошук відповідей: "Чи згодні ви із...?" 	<ul style="list-style-type: none"> • заохочення до саморефлексії через запитання: "Поясни, будь ласка, як ти дійшов такого висновку", "Що ти відчув (ла), коли...?", "Як ти оцінюєш свою роботу?".

Рис. 2.5. Основні функції запитань для активізації інтересу до читання

Джерело: складено автором

На уроках літератури вчителю важливо виховувати вміння учнів формулювати запитання. Ті, хто володіють цією навичкою, як правило, виявляють більшу впевненість.

Наприклад: *(за змістом твору)* «Яку функцію виконує пейзаж у драмі-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки?», «Яке значення має протиставлення двох світів, світу людини і світу природи, у драмі-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки?», «Чи зазнає Лукаш якої-небудь трансформації протягом розгортання подій у творі? Яким чином він змінюється? Що сприяє цим змінам?», «Яку мету ставила авторка, створюючи цей твір? Яким чином він досягає цієї мети?»

Читач до себе: «Які ідеї я отримав? Яким чином я можу використати ці знання? Як я змінився?»

До учнів: «Щодо просування дій та їх результатів: Які дії були вжиті? Яких результатів вдалося досягти? Чи задоволені ми цими результатами?»

Ефектно поставлені запитання підвищують і розвивають творчі здібності учнів. Крім того, важливо відзначити, що запити проводяться на різних етапах уроку.

I. Стадія мотивації. Які ваші очікування? Який у вас був сьогоднішній настрій, коли ви прийшли на урок?

II. Планування та постановка цілей.

Як я розумію цю тему? Яку інформацію я шукаю? Що мотивує моє бажання дізнатися про це більше? Що я думаю з цього приводу? Яким чином мої цілі відповідають ширшим цілям? Чи гарантує досягнення цих цілей мій прогрес?

III. Створення навчальних ресурсів.

Виникають запити щодо змісту твору, автора, героя, а також питання для роздумів: яка мета цієї справи? Які емоції це викликало у вас? Які думки це викликало? Які особисті ідеї ви отримали? Які уроки ви взяли? І так далі.

IV. Оціночно-рефлексивний.

Які ідеї та уроки я отримав? Як я підходив до своїх завдань? Які аспекти були найбільш інтригуючими та неочікуваними? Які види роботи мені найбільше сподобалися? Які цілі я поставив перед собою сьогодні? Чи вдалося мені досягти своєї мети? Що я відкрив для себе сьогодні? Які нові запити виникли? Чи задоволені ви результатом своїх зусиль? А з процесом загалом? чому так Які зміни слід розглянути надалі?

Важливо підкреслити, що непрофесіоналізм учителя у відповіді на запитання та неправильне розуміння ним цієї методики може призвести до різноманітних проблем, які перешкоджають залученню учнів до читання під час уроків української літератури. Зокрема, одним із недоліків методики опитування є схильність викладача до переважного використання закритих запитань, які викликають однослівні відповіді.

Існує кілька методичних технік, які покращують навички запитувати [84]. Розглянемо деякі з них.

Найпростіша технологія, яку можна використовувати в старшій школі для будь-якого навчального контенту, є *взаємне опитування*. Це реалізується наступним чином: - учні, вдома чи в класі читають текст або його частину та генерують якомога більшу кількість запитань протягом заданого часу, щоб послідовно ставити їх один одному;

- учні створюють запитання вчителю, вписуючи їх на індивідуальні картки, а на зворотному боці дають письмові відповіді. Потім учитель по черзі витягує картки, звертається до запитань і порівнює свої відповіді з тими, що записані на звороті.

- Запитання також може формулювати вчитель, який представляє їх у класі. Учні пишуть свої відповіді самостійно, беруть участь в обговоренні з партнером, а потім подають версію своїх відповідей [89, с. 45].

Ознайомлення школярів із таксономією запитань Блума, відомою як «Ромашка Блума», зробить роботу значно складнішою та різноманітнішою, що підвищить її привабливість. Шість пелюсток ромашки організовано на основі класифікації когнітивних процесів: відтворення, розуміння, застосування, аналіз, синтез та оцінка. Використання запитань Блума може перетворитися на захоплюючу й захоплюючу діяльність: один учень ставить прості запитання («Про що мріяв Захар Беркут?»), а інший створює уточнюючі запитання («На вашу думку, чи діяв Захар Беркут як мудрий керівник і патріот у небезпечній ситуації?»), а третій розвиває інтерпретаційні запитання («Які фактори сприяли невдачі монголів у подоланні тухольців?») тощо.

Прийом «6 W» передбачає використання «W», початкової літери англійського слова «Why?» що перекладається як «Чому?» (Чому? Завдяки чому?). Завдання учням – сформулювати 6 запитань із питальними словами та зібрати відповіді однокласників. Цей обмін нагадує дитячу гру «Слони», яка може тривати нескінченно. Наприклад: «Навіщо вивчати фольклор?» / Щоб зрозуміти нашу історію. / «Чому ви вважаєте, що фольклор допомагає зрозуміти нашу історію?» / Бо в ньому втілені позачасові переживання українського народу. / «Чому вам потрібен цей досвід?» і так далі.

Сократове опитування стане у пригоді для роз'яснення концепцій у роботі, встановлення припущень та визначення особистих інтерпретацій. Кожне запитання спрямоване на суб'єктивний досвід учня наприклад: «Яка ваша точка зору на...? Чому ви вважаєте, що...? Які докази ви можете надати? Чому ви висловили...?»

Парне читання й узагальнення передбачає чергування учнів. Після проходження 1-2 абзаців один учень переказує матеріал. Потім інший (-ша) ставить 2-3 запитання щодо прочитаного, на які може відповісти читач або спільно. Після цього учні міняються ролями.

Альтернативні запитання корисні, коли текст виявляється складним для розуміння. Цей процес відображає попередню технологію з двома ключовими відмінностями: 1) текст залишається непереданим; 2) відповідь підтверджується.

Спільне розслідування. Учні генерують максимальну кількість запитань, пов'язаних із певним текстом, протягом 3–5 хвилин, по черзі ставлячи їх один одному або вчителю. Ці запитання можуть бути записані на індивідуальних картках, які згодом вчитель роздає класу. Відповіді можуть бути надані в усній або письмовій формі.

Анкета для виконання особливої ролі. Перед початком уроку учень повинен занотувати питання, які виникли як у однолітків, так і у нього самого. Потім ці запитання подаються вчителю або озвучуються під час уроку [17].

Захоплюючим прийомом є виконання *«Дошки запитань»*. Ця спеціально відведена область дозволяє учням розміщувати запити щодо матеріалу, який вони прочитали, незалежно від того, чи стосується він конкретної проблеми, конкретної теми чи роботи автора. Існує заздалегідь визначений часовий проміжок для збору питань, який зазвичай триває один або два тижні. Протягом цього періоду учні беруть участь в обговоренні запитів, відображених на «дошці». Як тільки на запитання знайдено відповідь, воно видаляється з дошки. Решта питань складаються в список, який використовує вчитель для планування майбутніх уроків, визначаючи, які питання будуть розглядатися і коли. Крім того, учитель разом із учнями визначає питання, придатні для дослідницької діяльності, та заохочує волонтерів до виконання цих завдань, вирішуючи формат роботи – індивідуально, у парах чи групах.

Перегляд класної бібліотечки

Як відомо, в кожному класі є своя бібліотечка, наповнена літературою, яку беруть класні колективи зі шкільних читалень або ж діти приносять з дому. На цьому етапі одним із найкращих способів відновити самостійне читання – це реорганізувати бібліотеку в класі. Для цього доречно наповнити її новими книгами і допомагати учням розкривати інтерес до нових книжок, яких раніше вони не бачили. До процесу вибору літератури педагогам доречно залучати учнів. Можна це організувати різними способами.

№1. Якщо в класній бібліотечці міститься чимало книг, тоді шляхом опитування учнів дізнатися, які книги доречно ще залишати в класі, а які потрібно здати до бібліотеки або ж повернути власникам. Одним зі способів проведення опитування у месенджерах.

№2. Якщо у шкільній бібліотеці є чимало дитячої літератури, тоді доречно на перерві або ж на одному з уроків організувати дітям відвідування бібліотеки і запропонувати кожній з них вибрати по декілька книжок. Цей крок з боку вчителя досить мотивує учнів. Адже вони розуміють, що їх інтереси щодо вибору літератури – важливі та цінні.

№3. Створення теки «Книга на обмін!» У процесі читання будуть з'являтися книги, котрі потребуватимуть обміну. У такому випадку тека «Книга на обмін» буде слугувати педагогу черговою підказкою. Адже література, яка з'являтиметься в ній, потребуватиме обміну в шкільній бібліотеці або ж поверненню її учню (власнику книги).

Учнівські розмови про книжки. З метою зацікавлення учнів до читання вчителю доречно власним прикладом розпочати демонструвати читацький інтерес у класі. Для цього варто вчителю принести до класу свою улюблену книгу і розповісти про неї учням. Звісно, що вона не повинна бути складною для сприйняття. Таким чином педагог покаже, що він також розвивається, у тому числі й постійно читає книги. Своім прикладом зможе мотивувати учнів до читання. Після представлення

книги вчителем доречно в класі запустити для дітей *челендж-розповідь* про улюблену книгу, яку б вони рекомендували своїм однокласникам. Для цього педагогу доречно скласти календар реєстрації учнівських виступів для представлення ними книг. До нього учні будуть вписувати (самостійно або ж з допомогою вчителя) свої імена з датами.

Перед початком презентації учителю доречно надати рекомендації щодо ключових аспектів, на які варто зосередити увагу учням під час виступу. Адже розповідь повинна бути лаконічною, ґрунтовною та обмеженою в часі. До речі, тези можна тематично оформити і розмістити в класі на видному місці задля орієнтування (щоб учні звертали увагу на всі важливі пункти).

«Свіженька» класна бібліотека!» Для того, щоб книги в класі систематично оновлювалися, а кругозір учнів розширювався, доречно скористатися гарними практичними ідеями для підвищення читацької активності на уроках української літератури.

«Книжковий обмін!» Одним із чудових способів оновлення класної бібліотеки – це обмін тематичними теками з колегами на паралелях.

«Купуй та розповідай!» Учитель на уроці пропонує учням ознайомитися з кількома книжками. Після чого рекомендує прочитати до них анотації, використовуючи онлайн-ресурси або ж роздруківки з інформацією. Обговоривши їх на уроці, в учнів може з'явитися бажання придбати собі певну книгу, прочитати її та розповісти надалі про неї однокласникам.

«Не можу дочекатися!» Оскільки у класній бібліотечці є чимало книг, які б одночасно хотіли прочитати кілька учнів, доречно скористатися карткою-візитівкою «Не можу дочекатися!» У ній дитина записує автора та назву книгу, яку б вона хотіла прочитати, і віддає її вчителю.

Від того, наскільки у класному колективі створені умови для зацікавлення учнів до читання, залежатиме й подальший розвиток читацьких інтересів учнів.

Книга слугує джерелом емоційного задоволення, а також культурного та мистецького збагачення. Доросла людина, яка цінує літературу, зосереджується на таких елементах, як стиль, переклад і характеристики тексту (включаючи метафори, епітети, лексичний вміст і ритм). Навпаки, дитина ставиться до літератури з емпатією. Діти можуть емоційно сприймати події та вчинки персонажів, уявляючи себе цими літературними персонажами. Вони сприймають книгу в повному обсязі з власної точки зору – це відмінний аспект того, як діти читають. Таким чином, книга може бути потужним засобом впливу на її погляди на життя та сприяння розвитку. Коли дитину турбують певні проблеми, вона обговорює їх з батьками, друзями. Вчителям може бути ще складніше вести відверті розмови. Саме через книги можна підійти до цих делікатних тем. Один із способів підтримати весь клас – це запропонувати есе, у якому описуються порівняльні ситуації. Це допоможе дитині усвідомити, що вона не сама стикається з труднощами, адже вона побачить, як з ними впорався герой історії.

Підвищувати читацьку активність на уроках української літератури також пропонуємо у такі способи. Застосування техніки оповідання передбачає перефразування тексту. Важливо вибрати конкретний уривок і почати переказ оповіді, знайденої в книзі. Можна виділити певні моменти, які можуть зацікавити дитину. Крім того, можна поділитися книгою в електронному форматі через додаток для обміну повідомленнями, попросивши дитину прочитати вказаний уривок. Після взаємодії з текстом учень (ця) може ототожнити себе з головним героєм і знайти відповіді на власні запитання. Це може розпалити їхню цікавість до книги, спонукаючи їх читати далі.

У цьому сценарії роль учителя полягає у направленні учнів до самопізнання та досягнення психологічної рівноваги. Часто школярі знаходять відповіді на свої запитання в книгах, які відображають ситуації, з якими вони стикаються в реальному житті.

Висновки до розділу 2

1. Проблема популяризації читання є багатогранною і вимагає розробки ефективних стратегій на різних рівнях: від індивідуальної роботи з учнями до формування читацької культури загалом.

2. Сучасні підходи до популяризації української літератури включають використання інноваційних технологій (віртуальні виставки, книжкові блоги) та креативних форматів заходів (літературні кав'ярні, флешмоби). Метою таких заходів є зробити читання привабливим для різних вікових груп та зацікавити читанням молоде покоління.

3. Читання як багатогранний процес сприяє всебічному розвитку особистості. Для того щоб заохотити учнів до читання, вчителі можуть використовувати різноманітні методи. Наприклад, введення «Розповіді (малюнок) про нову книжку» на початку уроку дозволяє учням поділитися своїми враженнями від прочитаного і створює позитивну атмосферу для подальшої роботи. Ведення читацьких щоденників допомагає учням формувати власну думку про прочитані твори і розвиває навички аналізу. Для старшокласників ефективним методом є «Недоведене речення», яке спонукає учнів до міркувань і аналізу. За даними досліджень, використання таких методів сприяє підвищенню мотивації учнів до читання та покращує їхні читацькі навички. Завдяки вдало сформульованим запитанням (метод стимулювання читацької активності) учні мають можливість розвивати свої критичне мислення, творчі здібності та емоційний інтелект, краще зрозуміти прочитане, співвідносити його зі своїм власним досвідом, що сприяє їхньому особистісному зростанню.

Різнманітність підходів до читання (навчальне, додаткове, вільне) дозволяє кожному читачеві знайти свій шлях до пізнання світу та саморозвитку, пережити широкий спектр емоцій і відчуттів.

РОЗДІЛ 3

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ

3.1. Дослідження проблеми творчості та творчого мислення в науково-психологічній літературі

Мислення є вищою формою пізнавальної діяльності людини. Це складний психічний процес відображення в мозку людини предметів та явищ об'єктивної правди в їх істотних зв'язках і відношеннях.

С. Л. Рубінштейн стверджує, що мислення починається з проблемної ситуації. Проблемна ситуація – це особливе відношення між людиною та об'єктивною реальністю [61, с. 184].

У процесі мислення людина вирішує різноманітні завдання, прогнозує події, створює плани на майбутнє. Мислення лежить в основі творчості і пізніше грає провідну роль у розумовому та особистісному розвитку людини.

Порівняно з відчуттям і сприйняттям, мислення дає більш повну картину світу, розуміючи природу дійсності та розкриваючи її неявні характеристики. У своїй розвиненій формі воно є раціональною пізнавальною діяльністю, яка здобуває нові знання, абстраговані від чуттєвих даних, конструює узагальнений образ світу, створює власну філософію і, зрештою, здійснює творчі акти [32, с. 299].

Мислення є базовою когнітивною функцією. Людина формулює цілі, визначає та обирає правильний шлях для їх досягнення, долає, передбачає розвиток подій, відкидає або приймає розумові плани та оцінює рішення, узагальнює результати та накопичує власний досвід.

Мислення – це психологічний процес цілеспрямованого, опосередкованого та узагальненого відображення найбільш істотних ознак предметів і явищ дійсності та зв'язків і відношень між ними у формі динамічного цілісного комплексу понять і уявлень, передбачення розвитку подій та реалізації запланованих цілей [23].

Мислення є «стрижневою» психічною функцією, яка утворює систему. Воно тісно пов'язане з іншими когнітивними процесами (увагою, пам'яттю, уявою), особистістю, а також зі свідомістю та мовою, і має специфічний вплив на формування мислення та мови.

У психології мислення розглядається як процес формування та диференціації функцій пізнавальної сфери. В міру дорослішання структура особистості проходить кілька стадій (етапів) зміни від простих форм до більш інтегрованих функціональних комплексів, що забезпечують адекватність когнітивних механізмів [16, с. 53].

Нижче представлені узагальнені характеристики типів мислення, які, з одного боку, розвиваються динамічно в міру індивідуального розвитку психіки людини, а з іншого – відображають різні аспекти розумової діяльності.

Наочно-дієве мислення є найбільш раннім етапом розвитку розумової діяльності і спрямоване на вирішення конкретних завдань, актуальних для індивіда, через дії та маніпуляції з реальними об'єктами. Цей тип мислення не залежить від використання мови чи понять. Воно рідко спирається на поняття, радше на образи та уявлення. Воно визначає властивості об'єктів і зв'язки, які існують між об'єктами. В результаті спроби помилок, навпомацки, здогадок або навмисно автоматизованих і стилізованих ручних операцій [20, с. 31].

В основі образного мислення лежить схильність людини покладатися на власні уявлення та чуттєві образи, які можна порівнювати, синтезувати, групувати і перетворювати в цілісну картину запланованих дій [28, с. 41]. Важливою особливістю образного мислення є встановлення послідовних, безперервних або звичних, химерних комбінацій об'єктів та їх властивостей, залежно від цілей і потреб людини. За допомогою образного мислення можна відтворити всі властивості об'єкта і розглянути його одночасно з різних позицій і точок зору.

Абстрактно-логічне мислення ґрунтується на логічних діях з абстрактними поняттями [44, с. 231]. В його основі лежить логічне оперування абстрактними поняттями. Логічне мислення характеризується об'єктивною реальністю, послідовним

застосуванням надійних стандартів істини, використанням абстрактних понять, орієнтацією на об'єктивні цінності та намаганням мінімізувати суб'єктивність у формуванні суджень і висновків.

Практичне мислення – це розумовий процес, який відбувається в контексті практичної діяльності, спрямований на вирішення практичних завдань. Практичне мислення характеризується безпосереднім контактом з об'єктивною реальністю, як правило, в умовах дефіциту часу і в контексті дії. Водночас дія є опосередкованим компонентом процесу розв'язання проблеми (мислення через дію), людина повинна вміти швидко переходити від роздумів до дії і назад [85, с. 61].

Теоретичне мислення – це розумовий процес, спрямований на розв'язання теоретичних проблем і завдань, який може використовувати абстрактні теоретичні конструкції і як наукові, так і повсякденні поняття. Теоретичне мислення, засноване на аналізі та узагальненні, має лише опосередкований зв'язок з практикою [26, с. 24-41].

Зазначимо, що різні типи мислення використовуються залежно від поставлених когнітивних чи практичних завдань та індивідуальних особливостей мислення людини [12].

Вивчення взаємодії мислення і творчості з точки зору психології є аспектом розуміння природи творчого процесу та визначення факторів, які його впливають. Мислення та творчість є тісно пов'язаними з психічними процесами, і їх взаємодія може бути окремою від різних психологічних підходів [11, с. 39].

Існують різні підходи до визначення творчості. Узагальнюючи їх, можна зробити висновок, що творчість – це процес і результат створення людиною чогось нового і цінного суб'єктивно або об'єктивно [21, с. 10].

З когнітивної точки зору творчість часто розглядається як результат інтеграції різних когнітивних процесів. Творчість може виникати внаслідок незвичайних асоціацій, переосмислення понять або здатності розв'язувати завдання за новаторськими шляхами.

З психодинамічної перспективи творчість може бути пов'язана з несвідомими аспектами особистості. Психоаналітичні теорії, наприклад, можуть розглядати творчість як вираженість підсвідомих бажань чи конфліктів, які можуть знайти вихід через творчий процес [45, с. 89].

Взаємодія мислення і творчості вивчається також у контексті розвитку критичного та творчого мислення в освіті. Ефективні методи навчання можуть сприяти розвитку обох цих аспектів, розширюючи когнітивні можливості та стимулюючи творчий потенціал учнів [28, с. 41].

Творчість, розглянута з точки зору психології, є однією з найзагадковіших та найцікавіших людських здібностей. Цей феномен вивчається з позиції різних психологічних підходів, таких як психоаналітичний, когнітивний, гештальт, гуманістичний та інші, для того щоб розкрити та пояснити внутрішні механізми та фактори, які стимулюють та починають творчий процес [19, с. 53].

З психологічної перспективи творчість визначається як здатність генерувати нові ідеї, концепції або продукти, що мають значущість інноваційного або художнього характеру. Творчість включає в себе широкий спектр діяльності, від миттєвих витоків фантазії до систематичного розв'язання складних завдань. Для творчості особливо важливими є синтез, аналіз, практика [59, с. 11-13].

У психології творчість вивчається у двох основних аспектах: як психологічний процес перетворення нового і як сукупність особистісних рис, що забезпечують приналежність людини до цього процесу [34]. Психологія розглядає творчість як результат взаємодії різних факторів, таких як когнітивні здібності, емоційний стан, особистісні особливості та соціокультурний контекст. Дослідження в цій області допомагають розкрити природу творчості, виявити шляхи її розвитку та стимулювання.

Творчість є процесом створення нових і оригінальних ідей, концепцій, рішень або артефактів, які мають цінність для індивіда або суспільства. Це не лише здатність створювати щось унікальне в мистецтві чи науці, але й здатність підходити до

звичайних речей незвичайним чином, знаходячи оригінальні рішення звичайних проблем [47, с. 9].

Творчість тісно пов'язана з творчим мисленням, яке є ключовим компонентом творчого процесу. Творче мислення — це спосіб мислення, що дозволяє виходити за рамки стандартних схем, правил і очікувань для генерації нових і оригінальних ідей. Воно включає такі елементи, як гнучкість, оригінальність, рішучість і критичне мислення. Творче мислення можна розглядати як один з різновидів мислення, який відрізняється від аналітичного чи логічного мислення здатністю до інновацій і створення чогось нового [48, с. 16].

Сутність творчого мислення впливає з його діалектичної природи. «Творче мислення – це безпосереднє мисленнєве відокремлення зв'язків між об'єктами дослідження, результатом якого є реальність об'єкта (як матеріальний продукт), або суб'єктивне нове знання, або ідеальний образ» [18, с. 15].

Творче мислення – це психологічна і раціональна діяльність людини з переосмислення і перетворення природного і соціального світу на основі знань і відповідно до цілей, потреб та інтересів окремих людей і людства в цілому. Це пізнання та ефективне використання законів і закономірностей об'єктивної дійсності.

Суть творчого мислення полягає в тому, що в процесі мислення люди досягають творчих результатів, тобто пропонують нові та оригінальні ідеї та формують нові судження, а метою пізнавального процесу є вирішення конкретних проблем або завдань. Структурними елементами процесу творчого мислення є проблемна ситуація, активні дії, спрямовані на вирішення проблеми, саме вирішення проблеми та усвідомлення, що характеризується аналізом, синтезом, рефлексією та творчим результатом [56, с. 119].

У літературі існує багато підходів до визначення сутності категорії творчого мислення. Так, на створення нових ідей, на нестандартне мислення наголошував Е. де Боно. Американський психолог Дж. Гілфорд виділив креативність мислення, він

підкреслив, що не один з феноменів, які розглядала психологія «не вивчався так ретельно, як творчість» [3, с. 3].

Наукові праці Г. Батіщева, М. Бердяєва, З. Калмикової, М. Коган, І. Кучерявого, В. Матюшкіної, М. Мойсеєва, В. Моляко, В. Овчиннікова, О. Половинкіної, Я. Пономарьова, В. Сухомлинського, Е. Фромма, А. Хуторського, В. Шинкарук та ін. досліджують різні аспекти творчості. З. Калмикова вважає, що творче мислення – це продуктивне мислення, яке відрізняється оригінальністю та високим ступенем новизни. А. Хуторський запропонував евристичне мислення, яке об'єднує три комплексні здібності: креативність, когнітивність та організаційну діяльність. Д. Богоявленська, В. Моляко, Я. Пономарьов вважають, що творчість є співвідношенням розуму, креативності та мислення. Є. Яковлева, Е. Крік та інші дослідники визначають креативність як одну з основних якостей особистості.

У гештальтпсихології творче мислення дослідники розглядали як взаємодію фрагментів знання, що зберігається у пам'яті та дозволяє індивіду досягти стану осяяння [41, с. 6-7].

Дослідники стверджують, що творчий процес не є випадковим і не зрозумілим. Як стійку і постійну властивість творчого процесу вони називають: коли функції, створені для різних цілей, взаємодіють для отримання нового результату, то він має властивість, яку не можна віднести до часткових функцій. Результатом цього процесу є якісно новий, творчий результат. Таким чином, на їхню думку, найважливіші закономірності творчого процесу можна пояснити науково [87, с. 124].

Важливість розвитку творчого мислення відзначають майже всі автори, які досліджували це питання. Наприклад, Г. Ліндсей, Р. Томсон та К. Халл зазначають, що «творче мислення – це мислення, яке відкриває радикально нові або вдосконалені рішення конкретних проблем». Для того, щоб мислити креативно, нам потрібно навчитися дозволяти своїм думкам бути повністю вільними і не намагатися спрямовувати їх у певному напрямку. Це те, що називається вільними асоціаціями [76, с. 241-252].

Творчий процес включає свідомо обрані стратегії вирішення поставленого завдання, систематизацію наявної інформації, несвідомі установки, контрольовані емоції, ціннісні орієнтації. Особистісний аспект творчого мислення включає творчу мотивацію, рефлексію, емоційне забарвлення. Пізнавальний інтерес є основною мотивацією людини до творчої діяльності, а творче мислення спрямовує психологічний процес на розв'язання конкретних завдань, веде до самореалізації та саморозвитку особистості. У процесі самореалізації розкриваються творчі можливості особистості, вона отримує найвище щастя у творчій діяльності, породжує нову матеріальну чи духовну цінність, якою може бути нова оригінальна наукова ідея чи художній образ, бачення вирішення складних проблем і генерування нових знань [42, с. 16].

Одним із важливих механізмів формування творчого мислення є рефлексія. Вона визначає особистісні умови творчого процесу, до яких відноситься самоаналіз, тобто аналіз особистих знань, власного мислення, власної особистості та самопостереження. Можна виділити два типи відображень. Інтелектуальна рефлексія включає аналіз наявних знань, тоді як особиста рефлексія передбачає самопостереження та аналіз особистих знань, власного мислення та власної особистості. Емоційна сфера особистості регулює процес творчого мислення і визначає його суб'єктивність. Мислення, таким чином, включає як інтелектуальний, так і емоційний компоненти. Інтелектуальна активність є основним показником реалізації творчого потенціалу особистості [4, с. 43-47].

Творче мислення включає емоції новизни, враження, осяяння, здогадки та істинності. Розкриття творчого потенціалу особистості характеризується основними формами прояву психіки людини, яка включає пізнавальні та емоційно-вольові процеси, різні психічні стани та якості [15, с. 23].

Творче мислення є складовою рефлексивного типу свідомості і реалізується такими основними здібностями виявлення узагальнених умов, з яких виникає

ідеальне утворення (аналіз), простеження відповідності власної поведінки цим умовам (рефлексія), планування та виконання дій «в умі» [17].

Рефлексивна свідомість характеризується виділенням людиною узагальненого і загальнозначущого змісту, використанням відповідних методів для конструювання наукових понять, художніх образів, моральних цінностей і правових норм (їх можна назвати «ідеальними утвореннями»). Рефлексивне або творче мислення потребує уваги не лише до змісту, але й до форми його побудови. У філософській та психологічній термінології це називається «рефлексією» над власними когнітивними процесами. Слід зазначити, що не існує розвиненої рефлексії над емпіричною свідомістю та відповідним їй мисленням.

Розвиток творчого мислення є важливим не тільки для особистісного зростання, але й для професійного успіху в різних сферах. Воно дозволяє індивіду бути більш адаптивним, інноваційним та ефективним у вирішенні складних проблем. Запорукою успішної методики розвитку творчого процесу є вивчення та діагностика творчого мислення суб'єкта та прогнозування його динаміки [77, с. 156].

Сучасний процес розвитку творчого мислення передбачає навчання стратегіям мисленнєвої діяльності. При цьому, як правило, надається перевага використанню одних і тих самих типів мисленнєвої поведінки, прийомів, проявів основних мисленнєвих операцій, методів розв'язання проблем тощо [84, с. 56]. Стратегії мислення визначають, організовують і реалізують весь творчий процес, визначають поведінку суб'єкта при підготовці, плануванні та реалізації задуму, організовують потік розумового пошуку, визначають характер перетворення від образу-прототипу до образу-проєкту, образу-рішення, з певною спрямованістю (пошук подібностей, комбінування, реконструкція), а також визначає людську специфіку творчості в тій чи іншій сфері діяльності [64, с. 124].

Існує кілька способів формування та розвитку творчого мислення:

Вільне мислення: стимулювання вільного потоку думок без критики чи самоцензури може допомогти генерувати нові ідеї.

Розвиток гнучкості мислення: це можна здійснити через вправи, які заохочують дивитися на проблеми під різними кутами та шукати альтернативні рішення.

Евристичні методи: використання нестандартних підходів і правил для вирішення проблем, що сприяє відходу від традиційних рішень.

Навчання через досвід: спроби, помилки та експерименти сприяють розвитку творчого мислення, оскільки індивід вчиться ідентифікувати та використовувати нові можливості.

Міждисциплінарні підходи: інтеграція знань і методів з різних областей може сприяти генерації інноваційних ідей.

Розвиток критичного мислення: здатність аналізувати інформацію, визначати зв'язки між ідеями та оцінювати аргументи сприяє розвитку творчого мислення.

Освітні програми та тренінги: спеціалізовані курси та тренінги, спрямовані на розвиток творчих здібностей.

Таким чином, творчість являє собою унікальний психічний процес, який включає в себе генерацію нових ідей, концепцій чи продуктів, які володіють інноваційною або художньою цінністю. Цей процес необхідно розглядати в контексті взаємодії з творчим мисленням, що має свою здатність до нестандартних асоціацій, аналізу та синтезу інформації, а також здатність до переосмислення та узагальнення [69, с. 212].

Творче мислення, як різновид мислення, зосереджує увагу на здатності генерувати нові ідеї та розв'язувати завдання нестандартним чином. Це вимагає гнучкості мислення, здатності розглядати проблеми з різним током зору та виявлення творчих рішень.

Щодо формування і розвитку творчого мислення існує кілька способів. По-перше, стимулюючі та підтримуючі середовища можуть сприяти розвитку творчого мислення, створюючи умови для вільного формування ідей та експериментів. По-друге, використання різноманітних технік та методик, таких як асоціативне мислення

та інші, може сприяти розширенню когнітивних можливостей та розвитку творчого потенціалу [70, с. 72].

3.2. Психологічні особливості розвитку творчого мислення в підлітковому віці

За останні роки обсяг знань, який необхідно засвоїти учням, значно збільшився, з'явилася суспільна потреба в підвищенні загального рівня освіти та розвитку інтелекту. З іншого боку, існує протиріччя у важливості розвитку різних аспектів і властивостей мислення, формування мисленнєвої поведінки та мисленнєвих навичок для вирішення проблем, з якими люди стикаються у своєму житті. Оперування засвоєними шаблонами та аналогіями не призводить до продуктивного вирішення проблем, з якими стикаються люди.

З цієї причини розвиток мислення учнів (у тому числі творчого) на різних вікових етапах має велике значення в психолого-педагогічних дослідженнях. У цьому відношенні підлітковий вік є цікавим для досліджень. Це пов'язано з тим, що саме в цьому віці відбуваються значні зміни в розвитку мисленнєвої діяльності в процесі навчання. Підлітки вже можуть систематично вивчати основи науки. Характер змісту, логіка та засвоєння знань з дисципліни вимагає розвитку вміння самостійно мислити, міркувати, порівнювати, узагальнювати та робити висновки [88, с. 3].

Розвиток творчого мислення у підлітковому віці визначається численними психологічними аспектами, які впливають на формування унікального підходу до розуміння світу та вирішення життєвих завдань. Підлітковий вік є періодом інтенсивного психічного, емоційного та соціального зростання, де особливу роль відіграють фактори, що сприяють розвитку творчих здібностей. У даному контексті важливо розглядати не лише фізіологічні та когнітивні зміни, але й враховувати вплив соціокультурного середовища та особливостей особистісного росту [27, с. 56].

Підлітковий вік характеризується формуванням власної ідентичності, пошуком нових цінностей та самовизначенням у світі. Ці процеси взаємодіють з творчим мисленням, розширюючи його межі та надаючи унікальний спрямований характер. Психологічні особливості розвитку творчого мислення в цьому віці включають в себе не лише здатність до абстрактного мислення та гнучкість у розв'язанні завдань, але й акцент на самовираженні, непередбачуваності та відкритті нових, інноваційних підходів.

Специфіка підліткового етапу також полягає в посиленні соціальних взаємодій та впливі групи на формування творчих здібностей. Важливо розуміти, як соціальне середовище може стимулювати або обмежувати розвиток творчого потенціалу підлітка. Розглядання цих психологічних аспектів дозволяє глибше зрозуміти і підтримувати творчий розвиток підлітків, сприяючи їхньому індивідуальному виходу на новий етап творчої самореалізації.

Як зазначав В. О. Моляко, для подолання освітньої та наукової кризи необхідно формувати особистість, наділену якостями, що допомагають приймати правильні рішення, долати труднощі, розвивати інтелект, волю, мотивацію та творчість. З'ясувавши сутність творчості, він визначив її як «процес створення чогось нового у відповідь на поставлене завдання». Таким чином, творчість – це не талант «обраних», а те, що притаманне кожному. Одними з основних якостей творчої особистості вчені також вважають оригінальність, прагнення до нового, відмову від звичного, більш досконалі знання, вміння аналізувати і порівнювати явища, стійкий інтерес до певного завдання, відносно швидке і легке засвоєння теоретичних і практичних знань у цій галузі, систематичну і самостійну роботу [37, с. 8].

Сутність поняття «розвиток творчого мислення» трактується як складний процес якісних змін у мотиваційно-ціннісному, когнітивному, інтелектуальному, комунікативному та мовному компонентах особистості, в основі якого лежить природне прагнення до творчої діяльності [29, с. 7].

Для розвитку креативного мислення необхідно зосередитися на таких характеристиках, як пластичність, гнучкість та оригінальність. Пластичність дозволяє людині генерувати багато різних ідей з одного поля або елемента. Пластичність значною мірою пов'язана зі знаннями та досвідом людини, які допомагають генерувати нові ідеї. Гнучкість пов'язана зі здатністю пов'язувати ідеї та знання, які не мають нічого спільного. Людина з високою гнучкістю не зупиняється на переліку нових ідей, а шукає те, що їх об'єднує. Оригінальність полягає у створенні абсолютно нових ідей.

Розвиток творчих здібностей вимагає раціонального поєднання репродуктивних, частково-пошукових і творчих завдань. Репродуктивні завдання спрямовані на відтворення знань і способів діяльності. Частково-пошукові завдання передбачають прояв певної ініціативи та самостійності в пізнавальній діяльності. Таким чином, інноваційні форми навчання спрямовані на розвиток творчого потенціалу суб'єктів освітнього процесу. Як тренувальні вправи можна використовувати різні інтерпретації та зображення картин, наприклад, пояснення зображених криків, коментування змісту зображених образів та емоційних переживань персонажів. Ще одним прийомом для розвитку творчого мислення є вміння ставити запитання щодо знайдених елементів і давати на них відповіді [25, с. 147].

Специфіка творчого розвитку учнів залежить від низки факторів: вікових та психологічних особливостей учнів, їхніх особистісних якостей, багатства життєвого досвіду, вміння зосереджуватися на виконанні завдань, планування, характеру взаємовідносин з учителями та однокласниками. Там, де ці фактори присутні, діти найбільш повно залучені до творчої діяльності, оскільки кожна дитина має потенціал стати творцем.

На думку психологів (Н. С. Лейтес, А. В. Петровський, С. К. Шандрук), для розвитку креативності дуже важливі риси особистості та темпераменту, такі як активність, емоційність, імпульсивність, готовність до інтелектуального ризику,

цілеспрямованість, працездатність і незалежність, оригінальність та активність [33, с. 13].

У підлітковому віці розвивається як загальне, так і творче мислення. На думку багатьох дослідників (Ж. Піаже, В. В. Давидов, П. Я. Гальперін), підлітковий вік є переломним у розвитку творчого мислення, і саме в підлітковому віці закладаються основи як логічного, так і творчого мислення [36, с. 14].

Вважається, що в підлітковому віці творче мислення отримує важливий стимул у розвитку, стаючи частиною системи внутрішніх психічних зв'язків навчально-пізнавальної діяльності, які інтегруються під контролем особистості. Характерною особливістю підліткового віку є оригінальне дослідницьке ставлення до дійсності, зіставлення фактів та інтерес до з'ясування причин тих чи інших явищ.

Багато вчених починали творчу діяльність у підлітковому віці (Ю.Н. Кулюткін, Г.С. Сухобська). Л. С. Виготський вважав, що для підліткового віку характерна внутрішня тенденція до продуктивності. На думку багатьох дослідників, підлітки мають не гнучкий логічний апарат і слабкі знання, що дозволяє їм вирішувати завдання і проблеми творчо. На думку О. М. Матюшкіна, в цей період стрімко зростають індивідуальні відмінності в розвитку самостійного мислення, діяльності та формуванні дослідницьких завдань для пошуку рішень цих проблем. Тому підлітковий вік вважається сенситивним періодом для розвитку творчого мислення [58, с. 37-38].

Мотиви, пов'язані з навчальною діяльністю, також змінюються в підлітковому віці. Можна виділити кілька напрямків їх розвитку:

- 1) інтерес до окремих фактів переростає в інтерес до законів, яким підкоряються природні явища;
- 2) інтерес стає більш стійким, активним і дієвим;
- 3) інтереси стають більш особистісними, диференційованими за галузями знань.

Підлітковий вік є одним з найважливіших етапів у розвитку інтелектуальної та творчої сфер мислення особистості [66, с. 125].

Підлітковий вік характеризується великими стрибками у формуванні всіх сфер пізнавальної діяльності, установленні особистості, які впливають і збагачують творче мислення в підлітковому віці. Л. С. Виготський продемонстрував наступний принцип: розвиток творчого мислення є процесом розвитку особистості. Це підходяще пояснення для розвитку творчого мислення.

Навчальна діяльність молодих людей також варіативна. Метою є не тільки набуття навичок навчання та праці, але й розвиток навичок самостійності у навчанні. Підлітки вже мають значний запас знань і навичок, які вони можуть застосовувати у своїй діяльності [86, с. 431-438].

З особистісного боку, творче мислення в підлітковому віці розвивається за допомогою незалежної та вільної діяльності, підтримуваної спонтанними зусиллями особистості.

Теоретичні, символічні, емпіричні, аналітичні, синтетичні та абстрактні форми мислення засвоюються в процесі вивчення предметів.

Аналіз психологічної літератури показує, що розвиток творчого мислення в підлітковому віці відбувається під впливом докорінної перебудови всіх сфер особистості (мотивації, бажання, волі, самосвідомості тощо) [32]. Тільки позитивний розвиток у підлітковому віці свідчить про позитивний вплив цих змін на творче мислення. Однією з таких змін є перехід до більш вираженої та усвідомленої мотивації. Творча активність у цей період значною мірою ґрунтується не тільки на стихійних пізнавальних мотивах (як у молодшому шкільному віці), а й на творчих цілях. На думку Я. О. Пономарьова, у підлітковому віці творче пізнання стає осмисленим і підкріплюється позитивними емоціями [65, с. 13]. Цілі діяльності набувають статусу цінностей, а творча діяльність часто приносить радість від самого процесу. Коли підліток усвідомлює важливість творчого мислення, воно стає для нього суб'єктивно значущим.

Особливістю підліткового віку є те, що індивідуальні особливості мають значний вплив на розвиток творчого потенціалу [78, с. 143]. Загалом творче мислення

в підлітковому віці залежить переважно від інтелектуальної активності та здатності особистості до саморозвитку. Важливо, щоб молодь мала можливість реалізувати свій творчий потенціал. Умовами його реалізації є зовнішні чинники (зміст і форма освітньої діяльності) та внутрішні чинники (особливості структури творчого мислення).

Розвиток творчого мислення у підлітках може бути досягнутий за допомогою різноманітних психолого-педагогічних методів. Ось деякі ідеї та підходи:

1. Стимулювання інтересів: перегляд та обговорення творів мистецтва, літератури, фільмів, музики, що сприяє розширенню кругозору, організація творчих екскурсій та відвідування подій, що можуть створити нові ідеї.

2. Застосування методів творчої літератури: задачі на розвиток творчого мислення включають написання оповідань, поезій, творчих творів, сприяння творчому мисленню через літературні гуртки та обговорення творів [62, с. 192].

3. Групові вправи: розвиток творчих навичок можна досягти через використання групових вправ, де підлітки об'єднують зусилля для вирішення проблеми чи створення проєктів.

4. Розвиток асоціативного мислення: використання методів асоціацій та розвитку здатності швидко знаходити зв'язки між популярними ідеями, гра «слово або фраза дня» для стимулювання асоціативного мислення.

5. Застосування техніки творчого мислення: метод «6 капелюхів мислення» Едварда де Боно для розвитку різних аспектів творчого мислення, техніка «мозкового штурму» для вірування та обговорення різних ідей [50, с. 165-166].

6. Підтримка ініціативи: сприяння самостійному дослідженню тем, які цікавлять підлітків, стимулювання ініціативи та участі в проєктах.

7. Розвиток технічних та технологічних навичок: використання сучасних технологій та програмування для створення нових проєктів та інновацій.

8. Формування толерантності до невизначеності: розвивання вміння пристосовуватися до невизначеності та прийняття нестандартних шляхів розв'язання проблеми.

Важливо досягти індивідуальних особливостей кожного підлітка та створити сприятливе середовище для розвитку його творчого потенціалу [39, с. 107].

Вивчаючи питання творчого мислення у підлітків, багато дослідників вказують на важливу роль навчальної діяльності в його розвитку і підкреслюють, що творче мислення, як і мислення взагалі, не є спонтанним, а виникає в процесі цілеспрямованого навчання особистості. Справа не в тому, що зміна змісту навчання сама по собі призводить до розумового розвитку, а в тому, що особливі мисленнєві операції і поведінка вимагають спеціально організованого навчання. Спеціальний відбір матеріалу і формування раціональних навичок самостійної роботи вимагають спеціально організованого навчання.

У разі спеціального добору навчального матеріалу та формування раціональних навичок самостійної роботи процес формування розумових рухів та операцій може бути прискорений. Для розвитку творчого мислення недостатньо засвоїти правильні раціональні способи мислення. До таких методів належать методи конкретизації, які надають абстрактним даним більш конкретної форми, методи абстрагування, які відкидають конкретні деталі, методи аналогії, методи постановки аналітичних запитань. Залежно від вимог діяльності розвивається інертність, гнучкість і креативність мислення.

Вивчаючи про психологічні особливості підлітків з розвиненим творчим мисленням, можна відзначити, що ця група осіб виявляє ряд характерних рис, які впливають на їхній розвиток та взаємодію з оточуючим середовищем. Підлітки з розвиненим творчим мисленням часто проявляють:

1. Нестандартний підхід до проблеми: здатність розглядати завдання з різних точок зору та шукати нестандартні рішення відзначає підлітків з розвиненим творчим мисленням.

2. Гнучкість у мисленні: підлітки з творчим мисленням здатні адаптуватися до нових ідей та непередбачених ситуацій, що сприяє їх гнучкості та толерантності до невизначеності.

3. Експериментальність: схильність до експериментів та відкриття нових сфер діяльності може бути характерною рисою підлітків з розвиненим творчим мисленням.

4. Високий рівень мотивації: зацікавленість у власній творчості може служити джерелом внутрішньої мотивації та самодисципліни в навчанні та інших сферах життя.

5. Схильність до самовираження: підлітки з розвиненим творчим мисленням можуть проявити виражене бажання висловлювати свої ідеї та переконання, шукаючи творчі способи висловлення.

Таким чином, основними психологічними особливостями підлітків з розвиненим творчим мисленням є: високий рівень уваги, здатність до незвичайного вирішення проблем, гнучкість мислення, відкритість до нових ідей, сильна мотивація до самовираження та самореалізації. Вони часто виявляють незалежність у судженнях, небажання слідувати загальноприйнятим нормам без критичного аналізу, а також високу чутливість до естетичного сприйняття світу. Такі підлітки можуть проявляти зацікавленість у різноманітних галузях знань, виявляти ініціативу та оригінальність у вирішенні нестандартних завдань, а також мати високий рівень критичного мислення.

Загалом, розвинене творче мислення у підлітків відкриває нові можливості для особистісного та інтелектуального розвитку. Психологічне вивчення цієї групи підлітків дозволяє глибше розуміти фактори, що сприяють розвитку їхнього творчого потенціалу, і розробляти ефективні стратегії для розвитку їхнього інтелекту та креативності.

Теоретичне дослідження дозволяє припустити, що існує зв'язок між особистісною схильністю до творчості, мотивацією досягнень та здатністю до

саморозвитку підлітків. Наведену гіпотезу буде перевірено емпіричним шляхом у другому розділі роботи.

Висновки до розділу 3

1. Дослідження проблеми творчості та творчого мислення в науково-психологічній літературі демонструє глибоке і різностороннє розуміння цих явищ. Вивчення теоретичних підходів і емпіричних досліджень у цій області підкреслює значну роль творчості у розвитку особистості, її адаптації до змінюваного середовища та вирішенні складних, нестандартних задач. Творче мислення, як виявлено, є ключовим елементом інноваційного розвитку суспільства, здатного стимулювати прогрес у різних сферах людської діяльності.

2. Сучасні дослідження підкреслюють необхідність інтеграції психологічних знань про творчість у практику освітнього процесу, щоб стимулювати творче мислення учнів та розвивати їх здатність до інноваційного мислення. Такий підхід може сприяти не тільки академічному успіху, але й позитивно впливати на емоційне благополуччя та соціальну адаптацію особистості.

3. Активне заохочення творчого мислення в підлітковому віці, за допомогою різноманітних методів і підходів, таких як творчі завдання, дискусії, рольові ігри та інші види активностей, сприяє розвитку критичного мислення, гнучкості у прийнятті рішень і здатності до інноваційного мислення. Це, в свою чергу, допомагає підліткам краще адаптуватися до мінливого світу, розвивати особистісну ініціативу та самостійність.

4. Розуміння психологічних особливостей творчого мислення в підлітковому віці є кроком для створення ефективних підходів до розвитку творчих здібностей у цьому віковому періоді. Такі дослідження сприяють формуванню педагогічних та психологічних стратегій, спрямованих на стимулювання та підтримку творчого розвитку підлітків.

5. Теоретичне дослідження дозволяє припустити, що існує зв'язок між особистісною схильністю до творчості, мотивацією досягнень та здатністю до саморозвитку підлітків. Наведену гіпотезу буде перевірено емпіричним шляхом у наступному розділі роботи.

РОЗДІЛ 4

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ

4.1. Мета, етапи та методи емпіричного дослідження

За результатами проведеного теоретичного дослідження було сформульовано наступну гіпотезу: існує зв'язок між особистісною схильністю до творчості, мотивацією досягнень та здатністю до саморозвитку підлітків. Для того, аби підтвердити чи спростувати гіпотезу, було проведено емпіричне дослідження протягом березня 2024 р.

Базою для проведення дослідження була Бахмутська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 18. Для емпіричного дослідження ми сформували вибірку з учнів 7 та 8 класів обраної школи. Вибірка становила 35 осіб, з них 22 дівчат та 13 хлопців. Вік респондентів від 13 до 14 років.

Емпіричний аналіз був здійснений в три етапи.

1. На початковому, організаційному етапі, виходячи з поставленої гіпотези, було вибрано три психодіагностичні методики: тест-опитувальник мотивації досягнення (ТМД) (А. Мехраб'ян, модифікація М. Магомед-Емінова), тест-анкета «Визначення рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти» О. П. Сергеєнкової, опитувальник особистісної схильності до творчості за Г. Девісом (у редакції Б. Пашнева).

2. Під час другого, дослідницького етапу, було проведено безпосереднє емпіричне дослідження, яке включало психодіагностичне обстеження учасників дослідження з використанням обраних методик. Після цього були здійснені математичні обчислення отриманих результатів згідно з правилами, встановленими авторами психодіагностичних методик. Також були складені зведені таблиці з результатами обстежень для кожної методики з дотриманням принципу конфіденційності. Зведені таблиці з результатами можна знайти у Додатку А.

3. На завершальному, аналітичному етапі, було здійснено як кількісний, так і якісний аналіз отриманих даних. Були створені таблиці та діаграми, що ілюструють ступінь прояву вивчених психологічних явищ серед учасників. Аналіз даних був здійснений з урахуванням цілей і правил кожної з використаних методик. Застосування коефіцієнта кореляції Пірсона дозволило виявити зв'язки між особистісною схильністю до творчості, мотивацією досягнень та здатністю до саморозвитку підлітків, що стало підтвердженням поставленої гіпотези. На основі аналізу результатів емпіричного дослідження була розроблена програма розвитку творчого мислення підлітків.

Далі наведено стислий огляд методик, вибраних для перевірки висунутої гіпотези.

1. Тест-опитувальник мотивації досягнення (ТМД) (А. Мехрабян, модифікація М. Магомед-Емінова). Ознайомлення з описом та змістом методики можливе у Додатку Б.

Модифікацію опитувальника А. Мехрабяна для виміру мотивації досягнення (ТМД) запропонував М. Ш. Магомед-Емінов. ТМД призначений для діагностики двох узагальнених стійких мотивів особистості: мотиву прагнення до успіху і мотиву уникнення невдачі. Причому оцінюють, який із цих двох мотивів у випробуваного домінує. Тест є опитувальником, що має дві форми — чоловічу (форма А, 32 питання) і жіночу (форма Б, 30 питань). Тест складається з низки тверджень, що стосуються певних сторін характеру, а також думок і почуттів із приводу деяких життєвих ситуацій. Щоб оцінити ступінь згоди або незгоди опитуваного з кожним твердженням, використовується спеціальна шкала такої шкалу. Випробуваним потрібно прочитати твердження тесту й оцінити ступінь своєї згоди (або незгоди). Проти номера твердження поставити цифру, що відповідає мірі згоди (+3, +2, +1, 0, -1, -2, -3). І не витрачати часу на його обмірковування. Після підрахунку сумарного балу визначають, яка мотиваційна тенденція домінує у випробуваного.

2. Тест-анкета «Визначення рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти» (О. П. Сергєєнкова). Ознайомлення з описом та змістом методики можливе у Додатку В.

Методика дозволяє здобути точні уявлення не лише про рівень здібностей учнів до самоосвіти й саморозвитку, а й включає принципи й правила саморозвитку. Можливості саморозвитку особистості, ефективність цього процесу багато в чому залежить від того, на які принципи і правила: спирається людина на них у своїй життєдіяльності, у процесі праці і безперервного самовдосконалення виробляє їх сама для себе, що носить універсальний характер, мають загальнолюдську цінність. Учням потрібно уважно ознайомитись з питаннями тесту-анкети. Вибрати один із запропонованих варіантів відповіді: «ні», «частково», «так». Визначити кількість балів за всі відповіді й зіставити отриману суму балів зі шкалою визначення рівнів розвитку. Загалом, методика включає 18 питань.

3. **Опитувальник особистісної схильності до творчості за Г. Девісом (у редакції Б. Пашнєва).** Ознайомлення з описом та змістом методики можливе у Додатку Г.

Опитувальник призначений для виявлення схильності до творчої поведінки у повсякденному житті. Особистісні ознаки креативності містять в собі цікавість, самодостатність, відчуття гармонії, краси, прагнення до ризику, прийняття безладу, потребу в активності тощо. Опитувальник містить 21 запитання, за допомогою яких діагностують креативність як особистісну властивість. Учням потрібно прочитати наведені твердження і дати відповідь на них «так» чи «ні».

За кожен варіант відповіді, що збігається з ключем, нараховується 1 бал. Потім одержані бали підсумовуються. Далі індивідуальний результат порівнюється з віковими нормами, наведеними у таблиці.

Вибір цих методик обумовлений їхньою відповідністю до основної гіпотези нашого дослідження, яка полягає в припущенні, що існує зв'язок між особистісною схильністю до творчості, мотивацією досягнень та здатністю до саморозвитку

підлітків. Застосування цих методик дозволило нам отримати емпіричні дані, які сприятимуть подальшому встановленню існування зв'язку між зазначеними аспектами та підтвердженню чи спростуванню нашого припущення. Для підтвердження надійності наших висновків ми використали метод математичної статистики - коефіцієнт кореляції Пірсона, що дозволяє аналізувати зв'язок між двома кількісними змінними на одній вибірці. У нашому дослідженні ми оцінювали кореляцію між особистісною схильністю до творчості, мотивацією досягнень та здатністю до саморозвитку підлітків.

Таким чином, для емпіричного дослідження ми сформуваємо вибірку підлітків 13-14 років у кількості 35 осіб. Нами було проведено психодіагностичне обстеження за методиками: тест-опитувальник мотивації досягнення (ТМД) (А. Мехраб'ян, модифікація М. Магомед-Емінова), тест-анкета «Визначення рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти» О. П. Сергєєнкової, опитувальник особистісної схильності до творчості за Г. Девісом (у редакції Б. Пашнева). Аналіз результатів обстеження подано в наступному підрозділі нашої роботи.

4.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей творчого мислення підлітків

Для першого дослідження мотивації досягнення в учнів 7, 8 класів був обраний тест-опитувальник мотивації досягнення (ТМД) (А. Мехраб'ян, модифікація М. Магомед-Емінова). Мета цього тесту – визначення рівня двох узагальнених мотивів особистості: мотиву прагнення до успіху і мотиву уникнення невдачі. Первинні дані дослідження мотиву прагнення до успіху і мотиву уникнення невдачі учнів представлено в додатку А в таблиці А.1. Узагальнені результати сформованості рівнів мотиву прагнення до успіху і мотиву уникнення невдачі представлені в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1. Показники сформованості мотивації досягнення (ТМД)
(А. Мехрабіан, модифікація М. Магомед-Емінова)

Домінуюча мотиваційна тенденція досягнення (ТМД)	Кількість учнів (у % від загальної кількості опитуваних)
МЗН (мотивація запобігання невдачам)	74%
МДУ (мотивація досягнення успіху)	26%

За результатами аналізу таблиці 4.1 можна зробити такі висновки: найбільша кількість опитуваних має мотивацію запобіганням невдачам, тобто 74%. Ця мотивація зосереджена на уникненні негативних наслідків, помилок, невдач або будь-яких форм збитків. Люди з високим рівнем МЗН часто діють з обережністю, намагаються мінімізувати ризики та уникнути можливих проблем. Основні характеристики такої мотивації включають: такі люди можуть відчувати тривогу або страх при можливості зазнати невдахи. Вони схильні обирати більш безпечні, хоча і менш прибуткові варіанти, щоб уникнути потенційних проблем. Висока увага до деталей та планування на випадок негативних сценаріїв. Часто відчувають негативні емоції від критики, оскільки вона викликає страх невдачі.

Найменша кількість опитуваних має мотивацію досягнення успіху, а саме – 26% учнів. Ця мотивація зосереджена на досягненні позитивних результатів та успіху. Люди з високим рівнем МДУ прагнуть до викликів, мають високі цілі та отримують задоволення від досягнення своїх амбіцій. Їх основні характеристики включають: вони шукають ситуації, які вимагають від них зусиль та майстерності, і відчувають задоволення, подолавши їх. Такі люди часто ставлять перед собою високі стандарти та прагнуть до значних досягнень. Вони бачать ризик як можливість для росту та вдосконалення. Критика та зворотний зв'язок розглядаються як інструменти для покращення та досягнення більш високих результатів.

Графічно результати сформованості мотивації досягнення за Тестом-опитувальником мотивації досягнення (ТМД) (А. Мехраб'ян, модифікація М. Магомед-Емінова) подано на рисунку 4.1.

Рис. 4.1. Показники сформованості мотивації досягнення за тестом-опитувальником мотивації досягнення (ТМД) (А. Мехраб'ян, модифікація М. Магомед-Емінова)

Для другого дослідження здатності до саморозвитку й самоосвіти в учнів 7, 8 класів була обрана Тест-анкета «Визначення рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти» О. П. Сергєєнкової. Мета цього тесту – здобути точні уявлення про рівень здібностей учнів до самоосвіти й саморозвитку. Первинні дані дослідження здатності до саморозвитку й самоосвіти учнів представлено в додатку А в таблиці А.2. Узагальнені результати сформованості рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти представлені в таблиці 4.2.

Таблиця 4.2. Показники здатності до саморозвитку й самоосвіти за Тестом-анкетою «Визначення рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти» (О. П. Сергєєнкова)

Рівень здатності до саморозвитку й самоосвіти	Кількість учнів (у % від загальної кількості опитуваних)
Дуже низький	34%
Низький	11%
Нижче середнього	11%
Трохи нижчий середнього	9%
Середній	9%
Трохи вищий за середній	9%
Вищий за середній	6%
Високий	6%
Дуже високий	6%

За результатами аналізу таблиці 4.2 можна зробити такі висновки: найбільша кількість опитуваних має дуже низький рівень, тобто 34%. Люди на цьому рівні часто зустрічають значні труднощі з будь-якою формою самоосвіти або саморозвитку. Вони можуть відчувати сильний опір до навчання або змін, ігнорувати можливості для розвитку або не відчувати потреби в них. Вони рідко виявляють ініціативу або мотивацію до самовдосконалення.

11% опитуваних має низький рівень до саморозвитку й самоосвіти. На цьому рівні люди можуть визнавати важливість саморозвитку, але рідко діють у цьому напрямку. Вони можуть відчувати невпевненість у своїх здібностях або бути не впевненими в тому, з чого почати. Іноді вони можуть робити спроби саморозвитку, але швидко втрачають мотивацію.

11% опитуваних має рівень нижче середнього. Люди з цим рівнем здатності до саморозвитку можуть час від часу виявляти інтерес до навчання і самовдосконалення, але їх зусилля часто непостійні. Вони можуть починати з ентузіазмом, але втрачати інтерес, коли зіштовхуються з труднощами або не бачать швидких результатів.

9% опитуваних має рівень трохи нижчий середнього. На цьому рівні індивіди можуть проявляти базовий інтерес до саморозвитку і зрідка шукати можливості для

вдосконалення. Вони можуть мати деякі успіхи, але їх зусилля ще не досить стабільні або регулярні, щоб призвести до значних змін.

9% опитуваних має середній рівень до саморозвитку й самоосвіти. Люди на цьому рівні регулярно виявляють інтерес до самоосвіти та саморозвитку. Вони відкриті до нових ідей, готові вчитися і експериментувати. Вони можуть мати певні успіхи, хоча їм може бракувати послідовності або високого рівня дисципліни.

9% опитуваних має трохи рівень трохи вищий за середній. Індивіди з цим рівнем частіше демонструють ініціативу і мотивацію до саморозвитку. Вони готові прикладати зусилля для досягнення своїх цілей і часто шукають способи покращити свої навички та знання.

6% опитуваних має рівень вищий за середній. На цьому рівні люди активно прагнуть до самовдосконалення і часто залучаються до навчання та розвитку. Вони демонструють високу мотивацію, дисципліну і відданість своєму саморозвитку, регулярно досягаючи значних успіхів.

6% опитуваних має високий рівень до саморозвитку й самоосвіти. Люди з високим рівнем саморозвитку виявляють постійну прихильність до навчання і самовдосконалення. Вони з легкістю адаптуються до нових умов, швидко освоюють нові навички і знання, і часто виступають як ментори або приклад для наслідування для інших.

6% опитуваних має дуже високий рівень до саморозвитку й самоосвіти. На цьому рівні індивіди демонструють виняткову здатність і відданість саморозвитку. Вони невпинно шукають нові способи для розвитку своїх здібностей, активно вчаться протягом усього життя і часто досягають вражаючих успіхів у своїх зусиллях. Вони можуть вважатися експертами у своїх сферах і впливати на розвиток інших людей.

Графічно результати здатності до саморозвитку й самоосвіти за Тестом-анкетой «Визначення рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти» О.П. Сергеєнкової подано на рисунку 4.2.

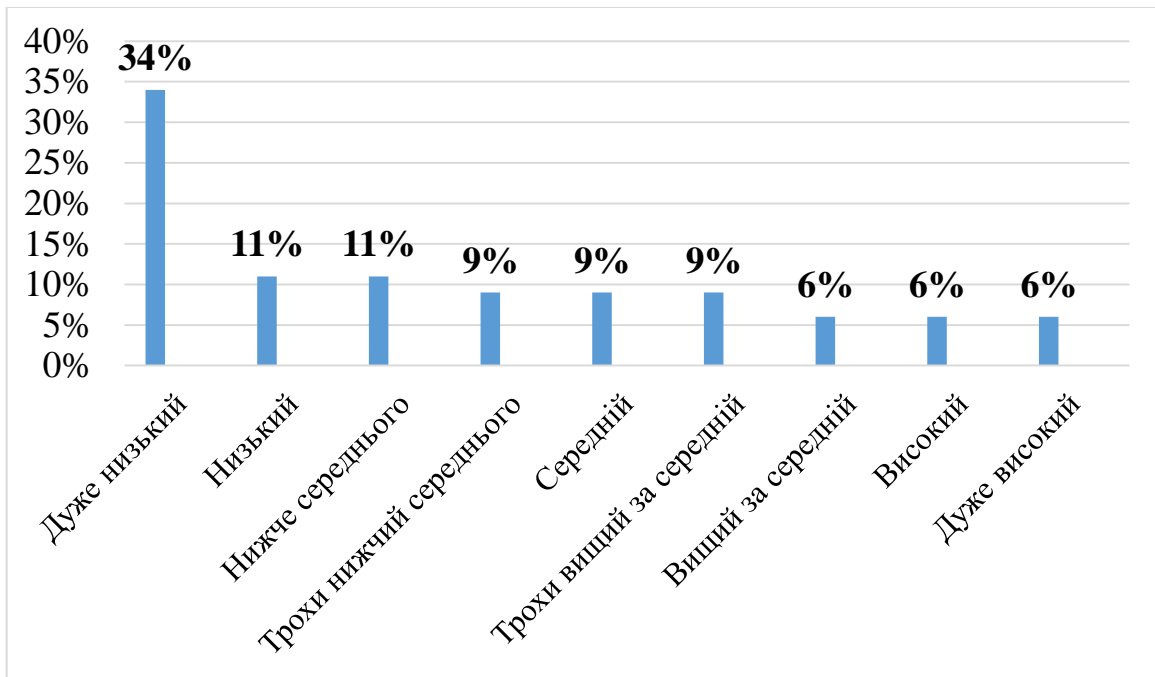

Рис. 4.2. Показники здатності до саморозвитку й самоосвіти за тестом-анкетом «Визначення рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти» О.П. Сергєнкової

Для третього дослідження **особистісної схильності до творчості** учнів 7, 8 класів був обраний **«Опитувальник особистісної схильності до творчості»** за **Г. Девісом (у редакції Б. Пашнєва)**. Мета цього тесту – виявити схильність учнів до творчої поведінки у повсякденному житті. Первинні дані дослідження схильності учнів до творчої поведінки у повсякденному житті представлено в додатку А в таблиці А.3. Узагальнені результати сформованості схильності учнів до творчої поведінки у повсякденному житті представлені в таблиці 4.3.

Таблиця 4.3. Показники особистісної схильності до творчості за «Опитувальником особистісної схильності до творчості» за Г. Девісом (у редакції Б. Пашнева)

Рівні креативності	Кількість учнів (у % від загальної кількості опитуваних)
Низький	60%
Середній	26%
Високий	14%

За результатами аналізу таблиці 4.3. можна зробити такі висновки: найбільша кількість опитуваних має низький рівень креативності, тобто 60%. Люди з низьким рівнем креативності зазвичай дотримуються традиційних підходів до вирішення проблем і створення нових ідей. Вони можуть відчувати труднощі з генерацією альтернативних рішень або поглядів на стандартні ситуації. Часто такі люди вважають за краще дотримуватися відомих методів і стратегій, мають тенденцію уникати ризику та експериментів. Вони можуть відчувати себе некомфортно в непередбачуваних або амбівалентних ситуаціях.

26% опитуваних має середній рівень креативності. Люди, що мають середній рівень креативності, здатні виявляти гнучкість у мисленні та підходах до розв'язання задач. Вони можуть адаптуватися до нових умов і знаходити оригінальні рішення для звичайних проблем, але можуть не завжди шукати чи ініціювати зміни активно. Ці люди відкриті до нових ідей, хоч і не завжди готові відійти від звичних схем. Вони часто знаходять баланс між збереженням стабільності та відкритістю до новизни.

14% опитуваних має високий рівень креативності. Люди з високим рівнем креативності вирізняються здатністю до інновацій та генерації унікальних ідей. Вони не тільки вміють мислити неконвенційно, але й мають сміливість експериментувати та ризикувати. Такі люди часто є лідерами у впровадженні нововведень, відкриті до ризикованих проєктів і не бояться невдач. Вони шукають натхнення у різноманітних джерелах, легко адаптуються до змін і мають високий рівень інтелектуальної цікавості та мотивації до самовираження.

Графічно результати особистісної схильності до творчості за «Опитувальником особистісної схильності до творчості» за Г. Девісом (у редакції Б. Пашнєва) подано на рисунку 4.3.

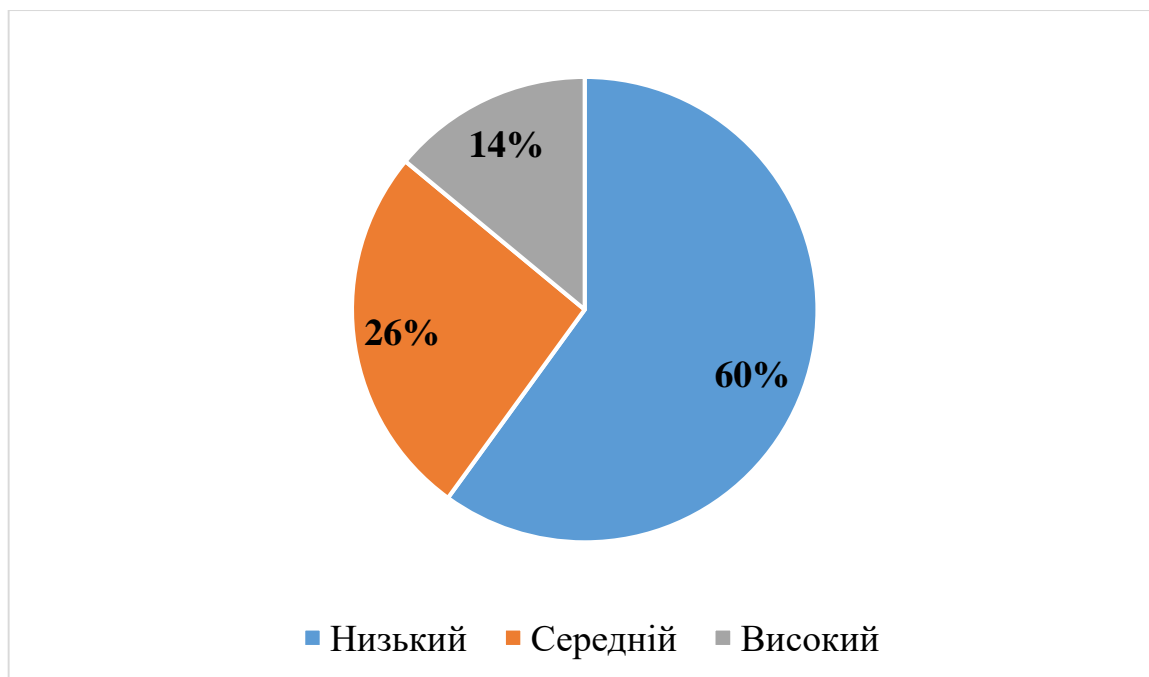

Рис. 4.3. Показники особистісної схильності до творчості за «Опитувальником особистісної схильності до творчості» за Г. Девісом (у редакції Б. Пашнєва)

Оскільки за всіма обстеженнями, які ми провели, отримані показники представлені на всіх рівнях розподілу за всіма шкалами методик, ми можемо обчислити зв'язок між цими показниками, використовуючи метод кореляційного аналізу, а саме коефіцієнт кореляції Пірсона ($p \leq 0,05$).

Ми дослідили зв'язок між показниками схильності до творчості за опитувальником особистісної схильності до творчості за Г. Девісом (у редакції Б. Пашнєва) та показниками мотивації досягнення підлітків за тестом-опитувальником мотивації досягнення (ТМД) (А. Мехраб'ян, модифікація М. Магомед-Емінова), за допомогою коефіцієнту кореляції Пірсона ($p \leq 0,05$) у програмі Microsoft Excel.

Також ми дослідили зв'язок між показниками **схильності до творчості за опитувальником особистісної схильності до творчості за Г. Девісом (у редакції Б. Пашнєва)** та показниками здатності до саморозвитку й самоосвіти за тестом-анкетом «Визначення рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти» О.П. Сергеєнкової таким же методом.

Отримані результати можна знайти в таблиці 4.4.

Таблиця 4.4. Показники кореляції схильності до творчості, мотивації досягнень та здатності до саморозвитку в учнів 7, 8 класів ($p \leq 0,05$)

	Мотивація досягнень	Здатність до саморозвитку й самоосвіти
Схильність до творчості	0,41	0,49

Було виявлено статистично значущий прямий кореляційний зв'язок між схильністю до творчості та мотивацією досягнень. Це означає, що чим вище показники схильності до творчості, тим вищі показники мотивації досягнень у підлітків. Схильність до творчості та мотивація досягнень взаємопідсилюють одна одну, оскільки творчий підхід може підвищувати бажання досягти успіху, тоді як сильне бажання досягти цілей спонукає до розвитку інноваційних та креативних рішень.

Також було встановлено статистично значущий прямий кореляційний зв'язок між схильністю до творчості та здатністю до саморозвитку й самоосвіти. Отже, чим вищі показники схильності до творчості, тим вищі показники здатності до саморозвитку в підлітків. Схильність до творчості стимулює саморозвиток і самоосвіту, оскільки творчі особистості прагнуть постійно розширювати свої знання та навички для реалізації інноваційних ідей.

Отже, результати дослідження підкріплюють гіпотезу про наявність прямого позитивного зв'язку між особистісною схильністю до творчості, мотивацією досягнень та здатністю до саморозвитку підлітків.

Проведений аналіз емпіричного дослідження, а також показники коефіцієнтів кореляції дають підстави для розробки навчальної програми, спрямованої на формування мотивації до досягнень, саморозвитку та бажання до творчості.

Отже, ми проаналізували результати психодіагностичного обстеження учнів 7, 8 класів за допомогою методик: тест-опитувальник мотивації досягнення (ТМД) (А. Мехраб'ян, модифікація М. Магомед-Емінова), тест-анкета «Визначення рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти» О.П. Сергеєнкової, опитувальник особистісної схильності до творчості за Г. Девісом (у редакції Б. Пашнева). За результатами аналізу ми з'ясували, що отримані показники підтверджують нашу гіпотезу про те, що існує зв'язок між особистісною схильністю до творчості, мотивацією досягнень та здатністю до саморозвитку підлітків. Тому вважаємо за доцільне розробку програми розвитку творчого мислення підлітків, яка може бути використана шкільними психологами.

4.3. Програма розвитку творчого мислення підлітків

Актуальність створення програми розвитку творчого мислення підлітків полягає в значенні таких програм для всебічного розвитку особистості молоді в умовах швидко змінюваного і інноваційно насиченого світу. Творче мислення відкриває двері до інновацій та нестандартних рішень у навчанні, професійній діяльності та повсякденному житті. Здатність мислити творчо допомагає підліткам адаптуватися до нових викликів, вирішувати складні завдання та розвивати соціальні навички через інноваційні та колаборативні підходи. Більше того, у сучасному інформаційному суспільстві, де затребуваність умінь критично мислити і творчо підходити до проблем лише зростає, програми розвитку творчості сприяють формуванню конкурентоздатних, гнучких і творчих особистостей, готових до майбутніх професійних викликів. Тому інвестування в розвиток творчого мислення є стратегічно важливим аспектом освітньої політики.

Пропонована нами програма містить вправи, завдання, ігри та інші інтерактивні матеріали для розвитку творчого мислення і схильності до творчості, мотивації досягнень та здатності до саморозвитку у підлітків.

Сферами корекційного впливу в нашій програмі є наступні.

Творче мислення: у підлітковому віці – це здатність виходити за рамки звичних схем і підходів для вирішення проблем, генерації нових ідей та підходів до вивчення і розуміння світу. Розвиток творчого мислення у підлітків є особливо важливим, оскільки це вік формування особистості та самостійності. Здатність мислити творчо сприяє адаптивності, здатності до інновацій та вирішенню життєвих завдань у непередбачуваних обставинах. Також, це підвищує самооцінку та соціальну адаптацію, допомагаючи підліткам знаходити унікальний шлях у житті та вирізнятися серед однолітків. Тому заохочення до творчості та розвиток творчих здібностей мають стати неодмінною частиною освіти та виховання підлітків.

Схильність до творчості: у підлітковому віці – це природна здатність молодих людей до інноваційного мислення, створення оригінальних ідей та вирішення проблем нестандартними способами. У цьому віці підлітки починають активно формувати свою ідентичність, що робить творчість особливо важливою для розвитку їхнього самовираження, критичного мислення та соціальних навичок. Розвиток творчих здібностей сприяє емоційному благополуччю, допомагає підліткам адаптуватися до змін та викликів сучасного світу, підвищує їхню мотивацію та успіх у навчанні, стимулюючи також інноваційний потенціал, який важливий в багатьох сферах життя.

Мотивація досягнень: у підлітковому віці відіграє критичну роль у формуванні особистості, адже вона спонукає молодих людей встановлювати та досягати особистих цілей, що може позитивно вплинути на їхнє майбутнє. У цьому віці підлітки починають активніше розуміти власні здібності і інтереси, що є фундаментом для розвитку самостійності та самодостатності. Розвиток мотивації досягнень допомагає їм не тільки у навчанні, але й у соціальній адаптації та професійному

самовизначенні. Така мотивація зміцнює віру у власні сили, вчить ставити перед собою високі, але реалістичні цілі і знаходити способи їх досягнення, що є невід'ємною частиною успішного дорослого життя.

Здатність до саморозвитку: у підлітковому віці відіграє критичну роль у формуванні особистості та майбутнього дорослого життя. Цей процес включає самоосвіту, самовдосконалення та самомотивацію, дозволяючи підліткам вивчати свої інтереси, ідентифікувати та розвивати свої здібності та вміння. Розвиток цих навичок сприяє формуванню здорової самооцінки та емоційної стійкості, що є важливим для адаптації до швидко змінюваних вимог сучасного світу. Крім того, саморозвиток допомагає підліткам ставити реалістичні цілі та досягати їх, що є фундаментом для успішної освіти, кар'єри та особистісного росту в дорослому житті. Таким чином, підтримка та заохочення саморозвитку в підлітковому віці є суттєвою інвестицією в майбутнє кожної молодої людини.

Цільова аудиторія – учні 7 та 8 класів, загальною кількістю 35 осіб, з них 22 дівчат та 13 хлопців. Вік: від 13 до 14 років.

Мета програми: розвиток творчого мислення підлітків.

Завдання програми:

- 1) розвиток творчого мислення, креативності учнів;
- 2) сприяти розвитку схильності до творчої самостійної діяльності;
- 3) підвищення рівня мотивації досягнень у підлітків;
- 4) сформуванню у підлітків здатність до саморозвитку.

Загальна кількість зустрічей - 5.

Усі 5 сесій мають однакову структуру: вступна частина передбачає привітання учасників та створення максимально сприятливої роботи для подальшої продуктивної роботи; завданням тренера на цьому етапі є налаштування учасників на продуктивну роботу; основна частина включає в себе розкриття теми тренінгової сесії, практичні вправи та техніки, які направлені на реалізацію конкретних завдань сесії; завершальна частина є етапом підведення підсумків, попереднього короткого огляду наступної

сесії тренінгового курсу, проведення «кола вражень» та прощання з учасниками групи до нової зустрічі.

Тривалість одного заняття: 120 хвилин.

Частота проведення занять: 2 рази на тиждень.

Прогнозований результат програми полягає в розвитку творчого мислення підлітків. Загалом, після застосування тренінгової програми очікується, що підлітки покращать свої творчі здібності, підвищать мотивацію досягнень та здатність до саморозвитку, що сприятиме успішному вирішенню ними навчальних і життєвих завдань різного ступеня складності. Для визначення ефективності запропонованої програми можуть бути використані такі методики, як тест-опитувальник мотивації досягнення (ТМД) (А. Мехраб'ян, модифікація М. Магомед-Емінова), тест-анкета «Визначення рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти» О. П. Сергеєнкової, опитувальник особистісної схильності до творчості за Г. Девісом (у редакції Б. Пашнева).

Таблиця 4.5. Тематичний план програми розвитку творчого мислення підлітків

№ з/п	Тема (назва) заняття	Мета заняття	Зміст заняття	Час	Обладнання
1	«Креативний старт: розвиток творчого мислення»	Розвиток творчого мислення у підлітків через інтерактивні вправи, що стимулюють увагу, нестандартне мислення та навички генерації нових ідей. Завдяки заняттю учасники навчаться знаходити креативні рішення, працювати в команді та розвивати власний потенціал у сфері креативності.	1. Вступ. Повідомлення теми тренінгу, його мети 2. Вправа «Знайомство» Ім'я + якості 3. Вправа «Дерево очікувань» 4. Вправа «Асоціативний ланцюжок» 5. Вправа «Креативні історії» 6. Вправа «Творчий брейнштормінг»	10хв 10хв 10хв 10хв 15хв 25хв	Аркуші, ручки, різнокольорові стікери, плакат із зображенням дерева, набір карток із зображеннями, олівці

			7. Вправа «Малювання з обмеженнями» 8. Розв'язання парадоксів» 9. Рефлексія «Ланцюжок слів»	25хв 5хв 120 хв	
2	«Креативні горизонти: відкриваємо свої творчі здібності»	Розвиток творчого мислення та уяви у підлітків. Це заняття сприятиме розвитку креативності, допоможе підліткам навчатися генерувати нові ідеї, мислити нестандартно та працювати в команді для досягнення спільних цілей.	1.Вправа «Перекинь м'яч» 2.Вправа «Мозковий штурм» 3.Вправа «Різні ролі» 4.Вправа «Малювання історії» 5. Вправа «Магічні предмети» 6.Креативний колаж» 7.Рефлексія «Оплески»	10хв 15хв 20хв 25хв 15хв 30хв 5хв 120 хв	М'яч, аркуші паперу, кольорові олівці, різні предмети (ложка, мотузка, пляшка), журнали, ножиці, клей, папір кольоровий
3	«Моя дорога до успіху: розвиток мотивації досягнень»	Сприяти розвитку у підлітків мотивації досягнень через визначення особистих цілей, планування шляхів їх досягнення, підвищення самооцінки та віри у власні сили, а також через натхнення прикладами успішних людей.	1.Вправа «Подібності» 2. Вправа «Мої цілі та мрії» 3.Вправа «Планування на шляху до мети» 4.Вправа «Мотиваційні історії» 5.Вправа «Дошка візуалізації» 6.Вправа «Мій мотивуючий лист» 7.Рефлексія «Емодзі»	10хв 20хв 20хв 15хв 30хв 15хв 10хв 120 хв	Аркуші паперу, ручки, картон, маркери, журнали, ножиці, клей, різні емодзі
4	«Розвиток навичок саморозвитку у підлітків»	Формування та розвиток у підлітків навичок саморозвитку,	1.Вправа «Стоп-кадр» 2.Вправа «Колесо життя»	10хв 20хв	Аркуші паперу, кольорові олівці, ручки

		самоаналізу, мотивації та планування власного розвитку. Допомогти підліткам краще зрозуміти свої сильні та слабкі сторони, визначити особисті цілі та розробити конкретні плани дій для їх досягнення.	3.Вправа «Дошка досягнень» 4.Вправа «Мій ідеальний день» 5.Вправа «Сильні та слабкі сторони» 6.Вправа «План дій» 7.Рефлексія «Хмара слів»	20хв 25хв 20хв 15хв 10хв 120 хв	
5	«Ріст й творчість»	Сприяти особистісному розвитку підлітків через розвиток саморозвитку, творчого мислення, мотивації досягнень та схильності до творчості.	1. Вправа на створення позитивного настрою 2. Вправа «Мрія, План, Дія» 3. Вправа «Творчий хаос» 4. Вправа «Життєвий компас» 5. Вправа «Мозковий штурм: ідеї для змін» 6. Вправа «Творчий журнал» 7. Рефлексія стану «Експрес-малювання». Підсумок	5хв 15хв 20хв 20хв 20хв 30хв 10хв 120 хв	Ручки, аркуші, кольоровий папір, клей, ножиці, журнали, фломастери, кольорові олівці

Повні конспекти занять містяться в Додатку Д.

Таким чином, ми розробили програму розвитку творчого мислення підлітків, яка містить вправи, завдання, ігри та інші інтерактивні матеріали для розвитку творчого мислення і схильності до творчості, мотивації досягнень та здатності до саморозвитку учнів підліткового віку. Програма передбачає 5 занять, проведення яких

забезпечує виконання таких завдань, як розвиток творчого мислення, креативності учнів; сприяння розвитку їхньої схильності до творчої самостійної діяльності; підвищення рівня мотивації досягнень у підлітків; формування в учнів здатності до саморозвитку.

Висновки до розділу 4

1. Ми провели емпіричне дослідження особливостей творчого мислення у підлітків, щоб перевірити гіпотезу про зв'язок між особистісною схильністю до творчості, мотивацією досягнень та здатністю до саморозвитку.

2. Емпіричне дослідження проводилось протягом березня 2024 р. Базою для проведення дослідження була Бахмутська загальноосвітня школа I-III ступенів № 18. Для емпіричного дослідження була сформована вибірка з учнів 7 та 8 класів обраної школи. Вибірка становила 35 осіб, з них 22 дівчат та 13 хлопців. Вік респондентів від 13 до 14 років. В ході проведення емпіричного дослідження було застосовано три психодіагностичні методики: тест-опитувальник мотивації досягнення (ТМД) (А. Мехраб'ян, модифікація М. Магомед-Емінова), тест-анкета «Визначення рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти» О. П. Сергеєнкової, опитувальник особистісної схильності до творчості за Г. Девісом (у редакції Б. Пашнева).

3. За результатами застосування теста-опитувальника мотивації досягнення (ТМД) (А. Мехраб'ян, модифікація М. Магомед-Емінова) можна зробити такі висновки: найбільша кількість опитуваних має мотивацію запобіганням невдачам, тобто 74%; мотивацію досягнення успіху мають 26% учнів.

За результатами використання тест-анкети «Визначення рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти» О. П. Сергеєнкової можна зробити такі висновки: найбільша кількість опитуваних, тобто 34%, має дуже низький рівень здатності до саморозвитку й самоосвіти. По 11% опитуваних мають низький рівень та нижче середнього відповідно. По 9% учнів продемонстрували рівень трохи нижчий

середнього, середній і трохи вищий за середній відповідно. По 6% опитуваних виявили рівень вищий за середній, високий і дуже високий відповідно.

За результатами використання «Опитувальника особистісної схильності до творчості» за Г. Девісом (у редакції Б. Пашнева) встановлено, що найбільша кількість опитуваних має низький рівень креативності, тобто 60%. 26% опитуваних має середній рівень креативності, 14% учнів показали високий рівень креативності.

4. За допомогою коефіцієнта Пірсона ми встановили прямий кореляційний зв'язок між схильністю до творчості та мотивацією досягнень. Також було встановлено статистично значущий прямий кореляційний зв'язок між схильністю до творчості та здатністю до саморозвитку й самоосвіти. Таким чином, ми підтвердили гіпотезу про те, що існує зв'язок між зв'язок між особистісною схильністю до творчості, мотивацією досягнень та здатністю до саморозвитку.

5. Отримане дослідження дало підстави для розробки програми розвитку творчого мислення підлітків для учнів 7-8 класів. Програма побудована так, щоб можна було розвивати креативність учнів, сприяти розвитку схильності до творчої самостійної діяльності, підвищувати рівень мотивації досягнень у підлітків, формувати у підлітків здатність до саморозвитку.

ВИСНОВКИ

У проведеному дослідженні теоретично обґрунтовано та емпірично досліджено проблему кризи читання і розвитку творчого мислення на уроках літератури в ЗЗСО, запропоновано варіант її розв'язання, який передбачає запровадження національної підтримки та розвиток книжкової екосистеми, а також формування звички і потреби в читанні в тому числі через професійну та компетентну діяльність учителів української літератури закладів загальної середньої освіти. Також запропоновано використання розробленої тренінгової програми в роботі шкільних психологів, яка передбачає розвиток креативності і творчого мислення учнів, підвищуватиме рівень мотивації досягнень у підлітків та формуватиме їхню здатність до саморозвитку.

Актуальність проведеної роботи підтверджується тим, що ми здійснили аналіз не тільки сучасного стану кризи читання, а й глибоко дослідили чинники, які її зумовили. Крім того, визначили та охарактеризували шляхи подолання цієї проблеми як на національному рівні, так і на рівні кожного закладу загальної середньої освіти. Ми запропонували шляхи залучення дитини до читання, враховуючи вікові та індивідуальні особливості. Також у роботі досліджено психологічні особливості розвитку творчого мислення підлітків, що стало основою для розробки відповідних засобів психологічної допомоги.

У процесі дослідження було вирішено всі поставлені завдання, отримано й проаналізовано результати, основні з яких полягають у такому.

Досліджено процес читання як життєву стратегію на національному рівні та її виклики для ЗЗСО. Проаналізовано тенденції читання в Україні, які підтверджують висновок щодо актуальності розробленої та схваленої Кабінетом Міністрів ініціативи «Читання як стратегія життя», спрямованої на сприяння розвитку читання до 2032 року. Реалізація цієї Стратегії зумовлена необхідністю значних змін в тому, яким чином необхідно заохочувати людей до читання, зокрема, пропагуючи його як свідомий вибір для дозвілля, освіти та практик самовдосконалення, які сприяють

цілісному та збалансованому росту особистості, зокрема у покращенні критичного мислення та досягненні освітнього стандарту, який відповідає європейським нормам та іншим критеріям. Крім того, актуалізація теми читання у школах є критично важливою темою для української освіти, а розвиток мовлення, комунікативних навичок та здобування освіти загалом є неможливими без оволодіння навичкою читання та читацькою грамотністю. В цьому контексті ЗЗСО відіграють дуже важливу роль, адже кожен навчальний заклад відповідно до загальнонаціональної Стратегії має розробити свою власну стратегію і підходи до розвитку системи читання серед учнів та заходи мотивації.

Проаналізовано шляхи подолання кризи читання в освітньому середовищі через розвиток творчого мислення. Одним із шляхів подолання кризи читання на індивідуальному рівні – це розвиток творчого мислення на уроках української літератури. Ефективне виховання творчого мислення залежить від підходу вчителя до організації творчої діяльності учнів. Для розвитку творчого мислення пропонуються наступні методи: «перегляд» / (повторне) читання текстів крізь призму переживання нових життєвих сценаріїв; підготовка лонгвідів на сучасну тематику з метою потенційної публікації в ЗМІ; участь у культурних та освітніх ініціативах як організатори, модератори чи амбасадори; вирішення проблемних ситуацій шляхом використання різноманітних форматів книг (паперових, електронних, аудіокниг) та різних текстових жанрів разом із їх екранізацією; а також виявлення свіжих ідей під час критичного аналізу та оцінки подій, представлених у конкретних публікаціях, включаючи документальні фільми, науково-популярну літературу та ресурси для саморозвитку.

Систематичний виклик популяризації читання чітко визначений на рівні ЗЗСО, крім того, роль учителя є настільки ж важливою у виконанні завдань та цілей стратегії закладу освіти, які спрямовані на покращення розвитку читання. Дослідники підкреслюють важливість спрямування уваги вчителя на розвиток основних навичок, життєво важливих для успішного читання. Ці навички включають визначення теми та

основної думки тексту, виділення незнайомих термінів і фраз, встановлення значень невідомих слів за допомогою як словників, так і контекстних підказок, визначення місцезнаходження ключових слів і речень, розрізнення первинної та вторинної інформації, прогнозування змісту, обробка емоційної та оціночної інформації, а також критична оцінка та інтерпретація отриманої інформації.

У роботу внесено пропозиції щодо активізації читацького залучення на уроках української літератури. Зокрема, аналіз психологічної літератури показує, що мотивація до читання розвивається через глибоку трансформацію в усіх аспектах особистості, включаючи бажання, волю, самосвідомість і саму мотивацію. Докази позитивного розвитку учнів відображають благотворний вплив цих перетворень на творче мислення. Однією з важливих змін є перехід до більш збалансованої та свідомої мотивації. Під час цієї фази творчі пошуки керуються не лише спонтанними когнітивними імпульсами, як це спостерігалось в ранньому дитинстві, але й визначеними творчими цілями. У цьому контексті цілі діяльності набувають ціннісного статусу, а залучення до творчості часто приносить радість від самого процесу. Коли учні визнають важливість творчого мислення, воно стає для них суб'єктивно значущим.

Досліджено стан розробленості проблеми творчості та особливостей творчого мислення в підлітковому віці в науково-психологічній літературі. Установлено, що цей період характеризується активним пошуком власної індивідуальності, що значною мірою впливає на здатність до творчого мислення. Виявлено, що розвиток творчого мислення є ключовим елементом в адаптації підлітків до соціальних та навчальних викликів. Визначено, що основними психологічними особливостями підлітків з розвиненим творчим мисленням є: високий рівень уяви, здатність до незвичайного вирішення проблем, гнучкість мислення, відкритість до нових ідей, сильна мотивація до самовираження та самореалізації та ін. Установлено, що розвиток творчого мислення у підлітків може бути досягнутий за допомогою різноманітних психолого-педагогічних методів, таких як стимулювання інтересів, використання

завдань на розвиток творчого мислення, групових вправ щодо вирішення проблем чи створення проєктів; розвиток асоціативного мислення; застосування технік творчого мислення; самостійне дослідження тем, які цікавлять підлітків; використання сучасних технологій для створення нових проєктів та інновацій; розвиток уміння пристосовуватися до невизначеності та прийняття нестандартних шляхів розв'язання проблеми тощо.

Проведено емпіричне дослідження творчого мислення підлітків та розроблено психокорекційну програму, спрямовану на його розвиток. У рамках емпіричного дослідження були використані психодіагностичні методики для оцінки рівня творчого мислення серед підлітків. Вивчення аналізу отриманих даних дозволить визначити різні рівні розвитку творчого мислення учнів та вплив на нього мотивації досягнень і здатності до саморозвитку. Установлено, що значна частина підлітків демонструє низький рівень розвитку творчого мислення, що може бути пов'язано з недостатньою увагою до його формування в освітньому процесі. На основі аналізу результатів емпіричного дослідження була створена тренінгова програма, спрямована на стимулювання творчого мислення через інтерактивні вправи та спеціальні техніки розвитку творчих здібностей. У програмі передбачені вправи для формування у підлітків навичок генерації нових ідей, вирішення нестандартних завдань, розвитку асоціативного мислення, мотивації досягнень і прагнення до саморозвитку.

Результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження підтвердили висунуту нами гіпотезу про те, що існує зв'язок між особистісною схильністю до творчості, мотивацією досягнень та здатністю до саморозвитку підлітків.

Проведене дослідження не вичерпало всіх питань, пов'язаних з можливостями вирішення проблеми кризи читання і розвитку творчого мислення на уроках літератури в ЗЗСО. Перспективним напрямом подальших досліджень може бути вивчення розвитку творчого потенціалу підлітків і розробка комплексних програм розвитку творчого мислення підлітків, які можуть бути реалізовані спільно вчителями-предметниками та шкільними психологами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонов А. Психологія читання: проблеми і перспективи. *Наукові дослідження*. 2018. № 7. С. 53–58.
2. Антонов А. С. Проблеми читання і розуміння текстів у підлітковому віці. *Психологія і педагогіка*. 2018. № 3. С. 32–35.
3. Антонова О. Є. До проблеми визначення сутності поняття креативності: проблеми та пошуки: *Нові технології навчання: наук.-метод. зб.* / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. 2012. Вип. 71. С. 1–11.
4. Берека В.Є. Професійна компетентність майбутніх менеджерів освіти: теоретичний аспект: *Молодь і ринок*. 2008. № 7–8 (42–43). С. 43-47.
5. Богданець-Білоskalенко Н. І., Качак Т. Б. Сучасна українська література для підлітків : огляд останніх років. *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 4. С. 21–24.
6. Богданець-Білоskalенко Н. І., Качак Т. Б. Сучасна українська література для підлітків : огляд останніх років. *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 4. С. 21–24.
7. Богоявленська Д. Б. Обдарованість: теорія и практика. *Педагогічні системи*. 2000. С. 3 – 20.
8. Бондаренко Л. Г. Форми співробітництва вчителів літератури та бібліотекарів у методичних працях професора Ніли Волошиної. *Теорія і методика навчання української літератури: актуальні проблеми: Збірник наукових праць / наук. ред. і упоряд. Логвіненко Н. М. Київ: Педагогічна думка, 2015. С. 217-222*
9. Бондаренко Н. «Читання як життєва стратегія»: реалізація державної політики книгочитання-2032 у підручникотворенні. *Problems of the modern textbook*.

2023. № 30. С. 19–31. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2023-30-19-31> (дата звернення: 10.03.2024).

10. Булах Т. Підтримка читання як запорука розвитку книжкового бізнесу: сучасний вітчизняний та зарубіжний досвід. *Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол.* 2014. Вип. 8. С. 312–317.

11. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

12. Види мислення. *Porady.co.ua*: вебсайт. URL: <http://surl.li/uerfk> (дата звернення: 03.01.2023).

13. Вилегжаніна Т. Криза читання як сучасна проблема світового рівня. *Бібліотечна планета.* 2011. № 4 (54). С. 4–6.

14. Волошина Г. Формування читацької самостійності молодших школярів засобами дитячої художньої книжки. *Збірник наукових праць: Проблеми підготовки сучасного вчителя.* 2023. Вип. 1(27). С. 61-67.

15. Волощук І. С. Науково-педагогічні основи формування творчої особистості. Київ: Педагогічна думка, 1998. 160 с.

16. Головенкін В. П. Педагогіка вищої школи: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 290 с.

17. Готман К. Сутність поняття «Творче мислення» як психолого-педагогічна категорія. *Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*: вебсайт. URL: <http://surl.li/ubuoe> (дата звернення: 11.01.2024).

18. Демченко І. І., Пічкур М. О., Близнюк Т. О. Творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва: монографія. Київ: Оміда, 2009. 218 с.

19. Єршова Н. Ю. Конспект лекцій з дисципліни «Основи наукових досліджень» для студентів усіх форми навчання за спеціальністю 071 Облік і оподаткування. Харків: НТУ «ХПІ», 2017. 174 с.

20. Іваній І. В., Сергієнко В. М. Психологія фізичного виховання та спорту: навч.-метод. посіб. Суми: ФОП Цьома С.П., 2016. 204 с.
21. Карпенко Н. А. Психологія творчості: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
22. Качак Т. Сучасна українська реалістична проза для підлітків : зміна естетичної парадигми. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2018. Випуск 67. Частина 2. С. 202–211.
23. Класифікація видів мислення. *Pidru4niki.com*: вебсайт. URL: <http://surl.li/uerfr> (дата звернення: 03.01.2023).
24. Копистинська І. М. Засоби промоції книжкових видань: досвід незалежної України. *Наукові записки Української академії друкарства. Серія : Соціальні комунікації*. 2015. № 1. С. 37–46.
25. Кульчицька О.І. Обдарованість та психологічні технології її розвитку: *Педагогічні технології: наука – практиці*: навч.-метод. щорічник. 2002. Вип. 1. С. 145–192.
26. Кустов А.В., Алексеева Ю.А. Мислення: психологічні, психопатологічні та психотерапевтичні аспекти: навч. посіб. Суми: Вид-во СумДУ, 2010. 324 с.
27. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія: курс лекцій: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 128 с.
28. Логіка для юристів: підручник / В.С. Бліхар та ін.. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2022. 316 с.
29. Лоюк О. В. Розвиток творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи. Автореф.... канд. пед. наук: 13.00.07. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2015. 20 с.
30. Лоюк О. П. Творче мислення як чинник розумового розвитку школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. № 47. С. 148–153.

31. Льо́да Л., Дзендзелюк Л. Формування культури читання в аспекті збереження матеріальних носіїв інформації. URL: <http://surl.li/hcxmb> (дата звернення: 12.05.2023).
32. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: навч. посіб. 3-тє вид., випр. Київ: Вища шк., 2004. 487 с.
33. Мазуровська О.В. Розвиток творчого мислення учнів: метод. посіб. Вінниця: ММК, 2016. 38 с.
34. Медведєва О. Творчість як психолого-педагогічний феномен. *Newacropolis.org.ua*: вебсайт. URL: <http://surl.li/uerfx> (дата звернення: 03.01.2023).
35. Мильченко Л. Вторинна неграмотність – наслідок кризи читання // *Вісник Книжкової палати*. 2022. №2. С. 10–19. URL: <http://visnyk.ukrbook.net/article/view/26159> (дата звернення: 12.05.2023).
36. Михальчук Ю.О. Особливості розвитку емоційної сфери особистості студента. *Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування*: зб. тез наук. робіт учасників наук.-практ. конф., м. Львів, 23-24 грудня 2016 р. Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота». 2016. С. 145-147.
37. Моляко В.О. Робоча концепція стратегічного та тактичного подолання кризових науково-освітніх проблем (психологічні ракурси). *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2017. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 23. С. 6 –12.
38. Моляко В. О., Гулько Ю. А., Ваганова Н. А. Особливості функціонування творчого мислення дітей в умовах інформаційної невизначеності. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Психологія*. Т. 34, № 1, 2023. С. 154-159.
39. Нечерда В.Б., Кириченко В.І. Підлітки уразливих категорій: типологія і особливості виховання в умовах закладів загальної середньої освіти: метод. посіб. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т проблем виховання. Кропивницький: Імекс, 2019. 132 с.

40. Нікітіна О. Розвиток критичного мислення молодших школярів засобами STREAM-технології в освітньому середовищі НУШ. *InterConf*. 2022. № 28(137). С. 95–103. URL: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.12.2022.011> (дата звернення: 05.11.2024).
41. Новіков Б.В., Руденко Т.П., Костроміна Г.М. Творче мислення студентів як стратегічна мета університетської освіти: *Освітній дискурс*: збірник наукових праць. 2021. Вип. 32(4). С. 26–35.
42. Новікова М.М. Конспект лекцій з дисципліни «Методологія наукових досліджень» для студентів 5, 6 курсів спеціальності 073 Менеджмент організацій і адміністрування / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Харків: ХНУМГ, 2016. 105 с.
43. Операційний план реалізації у 2023-2025 роках Стратегії розвитку читання на період до 2032 року “Читання як життєва стратегія”. URL: <http://surl.li/hcxte> (дата звернення: 17.05.2023).
44. Орендарчук Г.О. Логіка: навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Тернопіль: Астон, 2008. 272 с.
45. Орлова О.О. Сутність правового мислення: *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право* / гол. ред. Ю.М. Бисага. Вип. 21. Т.1. №.2. С. 88–90.
46. Павлюх В.В. Науково-методичні засади проведення тижня креативності в освітньому закладі. *Педагогічний вісник*. 2014. № 3-4 (31-32). С. 89-94.
47. Павлюх В.В. Розвиток креативності в учнів різного віку: навч.-метод. посіб. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського». 2023. 72 с.
48. Пилипко Є.В. Курс лекцій «Логіка» (для студентів усіх форм навчання всіх спеціальностей) / Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ, 2013. 94 с.

49. Попович О. В. Філософські виміри креативного потенціалу особистості. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 6. С. 36-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2013_6_8

50. Приймак В. Розвиток креативного мислення молодших школярів у процесі навчальної діяльності засобами інноваційних технологій. *Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства*: зб. наук. праць. Вип. 2 / за ред. В.В. Павленко. Житомир: ФОП Левковець Н.М. 2020. С. 118-122.

51. Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку українського книговидавництва і книгорозповсюдження: Закон України від 19.06.2022 № 2313-IX (ухвалений Верховною Радою України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2313-20#n42>

52. Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні: Закон України від 06.03.2003 № 601-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/601-15#Text>.

53. Про схвалення Стратегії розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» та затвердження операційного плану її реалізації на 2023–2025 роки: розпорядження Кабінету міністрів України від 03.03.2023 № 190-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text>

54. Проблема читання в сучасному інформаційному суспільстві : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції, 12 вересня 2019 р., м. Київ / Ін-т педагогіки НАПН України; за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 122 с.

55. Прокопенко Л. Читання як складова у формуванні культури сучасної молоді // *Культура і мистецтво у сучасному світі*. 2019. Вип. 20. С. 178–188. URL: <http://surl.li/hcydq> (дата звернення: 11.04.2023).

56. Психологія діяльності та навчальний менеджмент: навч. посіб. / М.В. Артюшина та ін.; за заг. ред. М.В. Артюшиної. Київ: КНЕУ, 2008. 336 с.

57. Психологія підлітка. Соціальна ситуація розвитку підлітка. *Studentam.net.ua*: вебсайт. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/3155/97/> (дата звернення: 04.01.2023).

58. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці: навч. посіб. / Н.О. Гончарова та ін.; за ред. К.В. Седих. Полтава: Астроя, 2018. 342 с.

59. Психологія творчості: курс лекцій з дисципліни для студентів денної форми навчання спеціальності 053 «Психологія» / уклад. С.Й. Костю. Мукачево: МДУ, 2018. 46 с.

60. Рекомендації Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. Міністерство культури та інформаційної політики України. Офіційний вебресурс. 23.05.2022. URL: <https://mkp.gov.ua/files/pdf/rekomendacii.pdf>

61. Сергієнко Л.Г. Дидактичний аналіз сучасної концепції проблемного навчання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. 2021. Вип. 75. Ч. 2. С. 184-188.

62. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: підручник. Київ: Міленіум, 2006. 344 с.

63. Скляр І. О. Криза читання та розвиток критичного мислення в освітньому середовищі ЗВО. Сучасні методи та форми організації освітнього процесу у закладах вищої освіти: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-методичної конференції. Одеса: Університет Ушинського, 2023. С. 72-74.

64. Сорока К.О. Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посіб. Харків: ХНУМГ, 2004. 291 с.

65. Стадник О.О. Дослідницька діяльність як чинник розвитку креативних здібностей учнівської молоді в позашкільних закладах екологічного спрямування. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка*. 2012. Вип. 41. 2012. С. 12-16.

66. Столяренко О.Б. Психологія особистості: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
67. Стратегія розвитку читання на період до 2032 року “Читання як життєва стратегія”. URL: <http://surl.li/gzjcg> (дата звернення: 12.05.2023).
68. Сухомлинський В. О. Думки про виховання / Вибрані твори : в 5 т. Т.5. Статті. Київ : Рад. школа, 1977. С. 378–392.
69. Татьянчиков А.О. Особливості розумових операцій учнів на етапі адаптації до основної школи. *Наука і освіта*. 2012. № 9. С. 210–213.
70. Ткачук О.В. Психологія художніх здатностей: монографія. Одеса: видавець Букаєв В.В., 2012. 372 с.
71. Троскот І. Проблема не-читання як проблема що-читання. *Український тиждень*. 2015. № 1/2 (373/374), 16-22.01.2015 р. С. 44–45.
72. Трофименко Т. Шляхи розвитку творчого мислення дітей молодшого шкільного віку. Актуальні питання теорії і практики початкового навчання : зб. наук. пр. студ. 2012. Вип. 5. С. 158–163.
73. Тютюнник А. О. Педагогічні умови розвитку творчого мислення молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобами технології WEB-квест. Актуальні питання теорії і практики початкової освіти : зб. наук. праць. Кривий Ріг: КДПУ, 2021. С. 358–364.
74. Усатий А. В. Закономірності формування читацької компетенції у процесі вивчення української літератури / Методичний пошук: Викладацько студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури. Житомир: Вид-во: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. Випуск дванадцятий. Частина І. С. 24–31
75. Фасоля А. Читацька компетентність: що формуємо, що і як перевіряємо й оцінюємо. *Дивослово*. 2017. № 9. С. 8–15
76. Філоненко М.М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 420 с.

77. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта: монографія / В.О. Моляко та ін.; за ред. В.О. Моляко. Київ – Львів: Видавець В. Кундельська, 2021. 194 с.
78. Харченко С.В. Особливості здібностей соціального інтелекту в підлітковому віці: *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017. Вип. 3(1). С. 153-158.
79. Хміль-Чуприна В. В. Ігрові форми промоції художньої літератури як ефективна стратегія популяризації читання. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2019. № 3 (39). С. 79–83.
80. Хміль-Чуприна В. В. Взаємодія інститутів інфраструктури читання із ЗМК з метою популяризації читання. *Virtus*. 2019. Iss. 32. С. 21–23
81. Хміль-Чуприна В. В. Літературні ремінісценції у текстах ЗМК як засіб популяризації читання. *Communications and communicative technologies*. 2019. Вип. 19. С. 84–89
82. Хорошковська Т. . Сучасний погляд на читацькі вміння та їх вимірювання в основній школі. *Українська мова і література в школі*. 2008. № 3. С. 58–61.
83. Читання в Україні. URL: <http://data.chytomo.com/chytannya-v-ukrayini/> (дата звернення: 05.08.2024)
84. Шарко В.Д. Розвиток мислення учнів у процесі навчання: метод. посіб. для вчителів, працівників методичних служб, викладачів ВНЗ і студентів. Київ, СПД Богданова, 2007. 132 с.
85. Ягупова О.В. Проблема практичного мислення у психологічних дослідженнях. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2007. Т. 71. С. 60-66.
86. Якимчук Б. А. Образ у структурі творчої діяльності. *Наука і освіта: наук.-практ. журнал*. 2010. №10. С. 124-129.
87. Якимчук Б.А. Психологічні особливості розвитку творчого мислення підлітків. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології імені*

Г.С. Костюка НАПН України. 2012. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 15. Ч. 1. С. 431-438.

88. Якимчук І.П. Мотивація творчого мислення підлітків: монографія. Умань: Вид.-поліграф. центр «Візаві». 2013. 185 с.

89. Яценко Т. Компетентнісно орієнтована літературна освіта в контексті завдань нової української школи. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя: Психолого-педагогічні науки*. Ніжин. 2018. № 4. С. 43–48

90. Яценко Т. О. Розвиток читацької компетентності учнів ліцею у контексті нової парадигми шкільної літературної освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка : зб. наук. пр.: Педагогічні науки*. Вип. 3(326), травень, 2019. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2019. С. 194–202.

91. PISA: читацька грамотність / уклад.: Т. С. Вакуленко, С. В. Ломакович, В. М. Терещенко. Київ: УЦОЯО, 2022. 123 с.

92. Programme for International Student Assessment (PISA). URL: <https://www.oecd.org/en/about/programmes/pisa.html> (дата звернення: 05.08.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1. Результати методики мотивації досягнення (ТМД) (А. Мехраб'ян, модифікація М. Магомед-Емінова).

		Показник	Мотиваційна тенденція	Показник	Мотиваційна тенденція
№	ПІБ	Шкала А (ч)		Шкала Б (ж)	
1	Л. Леонід	150	МЗН		
2	В. Михайло	115	МЗН		
3	К. Ігор	157	МЗН		
4	Ч. Захар	129	МЗН		
5	Н. Микита	198	МДУ		
6	Б. Єгор	138	МЗН		
7	А. Ростислав	155	МЗН		
8	П. Костянтин	139	МЗН		
9	В. Юрій	177	МДУ		
10	С. Віктор	144	МЗН		
11	Д. Роман	157	МЗН		
12	М. Тарас	149	МЗН		
13	П. Кирило	130	МЗН		
14	О. Ірина			143	МЗН
15	Л. Діана			117	МЗН
16	У. Наталя			182	МДУ
17	Ш. Маргарита			140	МЗН
18	Т. Єлизавета			103	МЗН
19	Р. Марина			116	МЗН
20	М. Марія			144	МЗН
21	Б. Тетяна			160	МЗН
22	Л. Олександра			129	МЗН
23	З. Поліна			112	МЗН
24	Р. Анна			134	МЗН
25	Т. Анастасія			134	МЗН
26	О. Вікторія			147	МЗН
27	Ч. Юлія			125	МЗН
28	К. Олена			104	МЗН
29	П. Ольга			107	МЗН
30	Н. Уляна			185	МДУ
31	Л. Христина			196	МДУ
32	Д. Софія			191	МДУ
33	А. Марта			187	МДУ
34	Г. Оксана			183	МДУ
35	А. Олена			198	МДУ

Таблиця А.3. Результати методики «Опитувальник особистісної схильності до творчості» за Г. Девісом (у редакції Б. Пашнева)

№	ПІБ	Низький рівень креативності	Середній рівень креативності	Високий рівень креативності
1	Л. Леонід	6		
2	В. Михайло	9		
3	К. Ігор	3		
4	Ч. Захар		14	
5	Н. Микита			16
6	Б. Єгор		12	
7	А. Ростислав		11	
8	П. Костянтин		13	
9	В. Юрій	2		
10	С. Віктор	8		
11	Д. Роман	7		
12	М. Тарас	10		
13	П. Кирило			15
14	О. Ірина	10		
15	Л. Діана		12	
16	У. Наталя	5		
17	Ш. Маргарита		12	
18	Т. Єлизавета	9		
19	Р. Марина	8		
20	М. Марія			17
21	Б. Тетяна	4		
22	Л. Олександра	7		
23	З. Поліна		11	
24	Р. Анна	10		
25	Т. Анастасія	3		
26	О. Вікторія	6		
27	Ч. Юлія			20
28	К. Олена		15	
29	П. Ольга		12	
30	Н. Уляна			19
31	Л. Христина	4		
32	Д. Софія	9		
33	А. Марта	10		
34	Г. Оксана	6		
35	А. Олена	7		

Додаток Б

Тест-опитувальник мотивації досягнення (ТМД) (А. Мехраб'ян, модифікація М. Магомед-Емінова)

Модифікацію опитувальника А. Мехраб'яна для виміру мотивації досягнення (ТМД) запропонував М. Ш. Магомед-Емінов. ТМД призначений для діагностики двох узагальнених стійких мотивів особистості: мотиву прагнення до успіху і мотиву уникнення невдачі. Причому оцінюють, який із цих двох мотивів у випробуваного домінує.

Тест є опитувальником, що має дві форми — чоловічу (форма А) і жіночу (форма Б).

Тест складається з низки тверджень, що стосуються певних сторін характеру, а також думок і почуттів із приводу деяких життєвих ситуацій. Щоб оцінити ступінь вашої згоди або незгоди з кожним твердженням, використовуйте таку шкалу:

- +3 — цілком погоджуюсь;
- +2 — погоджуюсь;
- +1 — швидше погоджуюсь, ніж не погоджуюсь;
- 0 — нейтральний;
- 1 — швидше погоджуюсь, ніж не погоджуюсь;
- 2 — не погоджуюсь;
- 3 — цілком не погоджуюсь.

Прочитайте твердження тесту й оцініть ступінь своєї згоди (або незгоди). Проти номера твердження поставте цифру, що відповідає мірі вашої згоди (+3, +2, +1, 0, -1, -2, -3).

Не витрачайте часу на його обмірковування.

**Текст опитувальника ТМД
(форма А)**

1. Я швидше сподіваюся на гарну оцінку, ніж на погану.
2. Якщо мені доведеться виконувати складне, невідоме завдання, я не хотів би робити його самостійно.
3. Я швидше віддам перевагу складним завданням, навіть якщо у їх вирішенні буду сумніватися.
4. Найбільше мене цікавить справа, яка не потребує напруження і в успіху якої я впевнений, ніж важка, у якій можливі несподіванки.
5. Я швидше докладатиму зусиль для виконання складної справи, ніж перейду до легкої, яка швидко вирішується.
6. Я віддав би перевагу роботі з чіткими функціями та високою зарплатою, ніж із середньою зарплатою і невизначеною роллю.
7. Я витрачаю більше часу на читання спеціальної, а не художньої літератури.
8. Незважаючи на ймовірність невдачі, я віддав би перевагу важливій, складній справі, ніж важкій, але нескладній.
9. Для розваги я швидше вивчу ігри, які знає більшість людей, ніж рідкісні, які відомі небагатьом і вимагають майстерності.
10. Я буду виконувати свою роботу якісно, навіть якщо це призведе до непорозумінь з товаришами.
11. Якби я зібрався грати у карти, то швидше погодився б на розважальну гру, ніж на важку, яка вимагає роздумів.
12. Я віддаю перевагу тим змаганням, де сильніший за інших, ніж тим, де у всіх учасників приблизно однакові можливості.
13. У вільний час я розвиваю техніку гри швидше для набуття вмінь, ніж для відпочинку або розваги.

14. Незважаючи на ризик, я, мабуть, віддам перевагу справі, яку вважаю потрібною, ніж ту, яку мені радять.

15. Маючи вибір, я швидше віддам перевагу роботі зі стабільною заробітною платою, ніж з невисокою, але з перспективою найближчим часом отримувати значно більше.

16. Мабуть, я гратиму в команді, ніж змагатимуся один на один.

17. Я буду працювати без поспіху доти, доки не отримаю повного задоволення від результату.

18. На екзамені я хотів би відповідати на конкретні питання пройденого матеріалу, а не ті, які вимагають власних роздумів.

19. Швидше я віддам перевагу справі, де є небезпека невдачі і перспективи досягнути більшого, ніж справі, виконання якої не сприятиме погіршенню мого становища, але істотно його не покращить.

20. Після успішного складання іспиту я швидше відчую полегшення, ніж радітиму гарній оцінці.

21. Якби я міг повернутися до однієї із двох незавершених справ, то, мабуть, повернувся б до складнішої.

22. Виконуючи контрольне завдання, я більше турбуюсь не про правильність виконання, а про помилки.

23. Якщо щось не виходить, то я швидше звернуся по допомогу, ніж самостійно шукатиму розв'язання.

24. Після невдач я стаю більш зосередженим та енергійним, не втрачаю бажання продовжувати справу.

25. Я не стану ризикувати і брати активну участь у справі, якщо є сумніви в успішному її розв'язанні.

26. Коли я беруся за важку справу, то більше турбуюся про невдачу, ніж сподіваюся на успіх.

27. Ефективніше я працюю не самостійно, а під керівництвом.

28. Мені більше подобається виконувати складне незнайоме завдання, ніж те, де я впевнений в успіху.

29. Я продуктивніше працюю над завданням, якщо маю не загальні рекомендації щодо його виконання, а конкретні вказівки.

30. Якби я успішно вирішив завдання, то з більшим задоволенням почав би виконувати аналогічне, а не іншого типу.

31. У змаганнях я швидше відчуваю інтерес та азарт, ніж тривогу та неспокій.

32. Мабуть, я більше мрію про майбутнє, ніж прагну його реалізувати.

Текст опитувальника ТМД

(форма Б)

1. Я більше думаю про гарні оцінки, ніж хвилююся з приводу поганих.
2. Я віддаю перевагу складним завданням, навіть якщо не впевнена, що зможу їх вирішити.
3. Мене більше приваблюють справи, не пов'язані з несподіванками, напруженням, в успіху яких я впевнена.
4. Я швидше докладатиму зусиль до виконання складної справи, ніж перейду до легкої, яка швидко вирішується.
5. Я віддала б перевагу роботі з чіткими функціями та високою зарплатнею, ніж із середньою зарплатнею і невизначеними обов'язками.
6. Страх невдачі викликає у мене сильніші переживання, ніж сподівання на успіх.
7. Я віддаю перевагу не розважальному жанру, а науково-популярній літературі.
8. Я віддала б перевагу складній справі, ймовірність успіху в якій незначна, ніж справі досить важливій, але нескладній.
9. Для розваг я швидше вивчу відомі багатьом ігри, ніж рідкісні, які вимагають майстерності і багатьом не відомі.

10. Я буду виконувати свою роботу якісно, навіть якщо це призведе до непорозумінь з товаришами.

11. Після успішної відповіді на екзамені я радітиму не гарній оцінці, а тому, що закінчився іспит.

12. Якби я зібралася грати у карти, то швидше для розваги, а не у важку гру, яка вимагає зусиль.

13. Я віддаю перевагу тим змаганням, де сильніша за інших, а не тим, де у всіх приблизно однакові можливості.

14. Після невдачі я стаю більш зібраною та енергійною і не втрачаю бажання продовжувати справу.

15. Невдачі псують моє життя набагато більше, ніж успіхи приносять радість.

16. У нових ситуаціях я хвилююся і переживаю неспокій, а не інтерес і цікавість.

17. Мабуть, я приготую нову незвичайну страву, хоча вона може не вийти, але не стану готувати щось повсякденне, що добре виходить.

18. Я швидше займуся справою приємною та необтяжливою, ніж стану виконувати щось важливе, але не дуже цікаве.

19. Я швидше витрачу свій час на розв'язання однієї справи, ніж швидко буду виконувати одночасно дві – три справи.

20. Якщо я хвора і залишилася вдома, то, мабуть, використаю нагоду і відпочину, а не буду працювати.

21. Якби я жила з кількома дівчатами в одній кімнаті і вирішила б улаштувати вечірку, то сама б зайнялася її організацією, а не доручила це комусь.

22. Якщо у мене щось не виходить, то я швидше звернуся по допомогу.

23. У змаганнях я відчуваю інтерес й азарт, а не тривогу та неспокій.

24. Якщо я беруся за важку справу, то боюся не впоратися і не сподіваюся на успіх.

25. Ефективніше я працюю під керівництвом інших, а не тоді, коли сама відповідаю за справу.

26. Мені більше подобається виконувати складне незнайоме завдання, а не те, в успіху якого я впевнена.

27. Якби я успішно вирішила завдання, то з більшим задоволенням почала б виконувати аналогічне, а не завдання іншого типу.

28. Продуктивніше я виконую завдання тоді, коли мені формулюють їх у загальних рисах, а не конкретно вказують, як і що виконувати.

29. Якщо я помиляюся у важливій справі, то впадаю у відчай, засмучуюся замість того, щоб опанувати себе та швидко виправити ситуацію.

30. Мабуть, я більше мрію про майбутнє, ніж прагну його реально здійснити.

Відповіді випробовуваних на зворотні пункти опитувальника (відмічені в ключі знаком "мінус") приписуються бали на основі співвідношення:

-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
7	6	5	4	3	2	1

КЛЮЧ

Форма А: +1, -2, +3, -4, +5, -6, +7, +8, -9, +10, - 11, - 12, +13, +14, - 15, - 16 , +17. - 18, +19, - 20, +21, - 22, - 23, +24, - 25, - 26, - 27, +28, - 29, - 30, +31, - 32.

Форма Б: +1, +2, - 3, +4, - 5, - 6, +7, +8, - 9, +10, - 11, - 12, - 13, + 14, - 15, - 16 , +17, - 18, +19, - 20, +21, - 22, +23, - 24, - 25, +26, - 27, +28, - 29, - 30.

На основі сумарного балу визначають, яка мотиваційна тенденція домінує у випробуваного. Бали всієї вибірки випробовуваних, що беруть участь в експерименті, ранжирують і виділяють дві контрастні групи:

- верхні 27% вибірки характеризуються мотивом прагнення до успіху;
- нижні 27% - мотивом уникнення невдачі.

Додаток В

Тест-анкета «Визначення рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти»

О.П Сергєєнкова

Методика дозволяє здобути точні уявлення не лише про рівень здібностей майбутніх педагогів до самоосвіти й саморозвитку, а й включає принципи й правила саморозвитку, порядок розробки програми саморозвитку. Можливості саморозвитку особистості, ефективність цього процесу багато в чому залежить від того, на які принципи і правила: спирається людина на них у своїй життєдіяльності, у процесі праці і безперервного самовдосконалення виробляє їх сама для себе, що носить універсальний характер, мають загальнолюдську цінність.

Інструкція: Уважно ознайомтеся з питаннями тесту-анкети. Виберіть один із запропонованих варіантів відповіді: «ні», «частково», «так». Визначте кількість балів за всі відповіді й зіставте отриману суму балів зі шкалою визначення рівнів розвитку.

№	Запитання	Варіант відповіді		
		«Ні» - 1 бал	«Частково» - 2 бали	«Так» - 3 бали
1	Чи читали ви, чи знаєте що-небудь про принципи, методи, правила самоосвіти, самовиховання, саморозвитку особистості?			
2	Чи є у вас серйозне й глибоке прагнення до самоосвіти, самовиховання, саморозвитку своїх особистих якостей, здібностей?			
3	Чи відзначають друзі, знайомі ваші успіхи в самоосвіті, самовихованні, саморозвитку?			
4	Чи відчуваєте ви прагнення глибше пізнати самого себе, свої творчі здібності?			
5	Чи є у вас свій ідеал і чи спонукає він вас до самоосвіти, самовиховання, саморозвитку?			
6	Чи часто ви замислюєтеся про причини своїх промахів, невдач?			

7	Чи здатні ви до швидкого самостійного оволодіння новими видами діяльності, наприклад, до самостійного вивчення іноземної мови?			
8	Чи здатні ви й далі вирішувати важке завдання, якщо перші дві години не дали очікуваного результату?			
9	Чи ведете ви щоденник, у якому записуєте свої ідеї, плануєте своє життя (на рік, на найближчі місяці, тиждень, день), чи аналізуєте, що із запланованого виконати не вдалося й чому?			
10	Чи вважають ваші друзі вас людиною, здатною до подолання труднощів?			
11	Чи знаєте ви свої сильні й слабкі сторони?			
12	Чи хвилює вас майбутнє?			
13	Чи прагнете ви, щоб вас поважали ваші найближчі друзі, батьки?			
14	Чи здатні ви управляти собою, стримувати себе в конфліктній ситуації?			
15	Чи здатні ви до ризику?			
16	Чи прагнете ви виховувати в собі силу волі або інші якості?			
17	Чи домагаєтеся ви, щоб до вашої думки прислухалися?			
18	Чи вважаєте ви себе цілеспрямованою людиною? Чи вважають (чи вважали) вас людиною, здатною до самоосвіти, саморозвитку: - батьки; - вчителі; - друзі			

Шкала визначення рівнів розвитку здатності до саморозвитку й самоосвіти

1. Сума балів	2. Рівень розвитку
21—28	1-й — дуже низький
29-32	2-й — низький
33-36	3-й — нижчий середнього
37-40	4-й — трохи нижчий середнього
41-44	5-й — середній
45-48	6-й — трохи вищий за середній
49—52	7-й — вищий за середній
53-56	8-й — високий
57-63	9-й — дуже високий

Додаток Г

Опитувальник особистісної схильності до творчості за Г. Девісом

(у редакції Б. Пашнєва)

Опитувальник призначений для виявлення схильності до творчої поведінки у повсякденному житті. Особистісні ознаки креативності містять в собі цікавість, самодостатність, відчуття гармонії, краси, прагнення до ризику, прийняття безладу, потребу в активності тощо. Опитувальник містить 21 запитання, за допомогою яких діагностують креативність як особистісну властивість. Б. Пашнєвим було визначено норми для дітей віком 12-17 років.

Інструкція. Прочитайте наведені твердження і дайте відповідь на них "так" чи "ні".

Твердження

1. Думаю, що я акуратна людина, люблю, щоб скрізь був порядок.
2. Я прагну дізнатися більше про все, що відбувається в світі.
3. У дитинстві я любив відвідувати нові місця разом з батьками, а не один.
4. Я прагну бути кращим в тому, чим займаюся.
5. Я неохоче ділився своїми іграшками або солодощами з іншими, коли був маленьким.
6. Я буваю незадоволений собою, якщо не можу довести роботу до досконалості.
7. Я прагну зрозуміти, як усе влаштовано в світі.
8. У школі я не дуже популярний серед дітей.
9. Мені подобається іноді поводитися по-дитячому.
10. Якщо я вирішив що-небудь зробити, то наполегливо прагну до досягнення поставленої мети.
11. Я вважаю за краще працювати разом з іншими і не люблю що-небудь робити один.
12. Я сам знаю, що я повинен робити і чим займатися.

13. Коли зі мною не згодні інші, я прагну змінити свою точку зору, навіть якщо упевнений у своїй правоті.
14. Я дуже турбуюсь і переживаю, коли роблю щось не так, як слід.
15. Я часто нудьгую, тому що не знаю, чим зайнятися.
16. Я відчуваю, що буду значущим і відомим, коли виросту.
17. Мені подобається дивитися на красиві речі.
18. Я вважаю, що краще грати в знайомі ігри, ніж розучувати нові.
19. Мені подобається експериментувати - досліджувати, що трапиться, якщо я зроблю що-небудь.
20. Коли я граю або щось роблю, то прагну якомога менше ризикувати.
21. У житті важливіше мати хорошу пам'ять, ніж розвинену уяву.

Ключ до тесту

Відповідь "так" – 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 16, 17, 19.

Відповідь "ні" – 1, 3, 5, 11, 13, 14, 15, 18, 20, 21.

Оцінювання результатів

За кожен варіант відповіді, що збігається з ключем, нараховується 1 бал. Потім одержані бали підсумовуються. Далі індивідуальний результат порівнюється з віковими нормами, наведеними у таблиці.

Таблиця

Вікові норми

Стать	Клас	Рівні креативності		
		низький	середній	високий
Жіноча	7	0-10	11-15	16-21
	8	0-10	11-15	16-21
	9	0-11	12-16	17-21
	10	0-11	12-16	17-21
Чоловіча	7	0-10	11-14	15-21
	8	0-10	11-15	16-21
	9	0-10	11- 16	17-21
	10	0-10	11- 16	17-21

Додаток Д

Конспекти занять тренінгової програми розвитку творчого мислення підлітків

Заняття №1. «Креативний старт: розвиток творчого мислення».

Мета: розвиток творчого мислення у підлітків через інтерактивні вправи, що стимулюють уяву, нестандартне мислення та навички генерації нових ідей. Завдяки заняттю учасники навчаться знаходити креативні рішення, працювати в команді та розвивати власний потенціал у сфері креативності.

1. Вступ. Повідомлення теми тренінгу, його мети (10 хв.)

2. Вправа «Знайомство» Ім'я + якості (10 хв.)

Мета: розвиток відчуття приналежності до групи; зближення один з одним.

Написати своє ім'я і на кожну літеру імені придумати слова, що характеризують найкращі якості гравця.

3. Вправа «Дерево очікувань» (10 хв.)

Мета: усвідомити і визначити, що кожен з учасників сподівається від тренінгу, та порівняти своє очікування з іншими.

На різнокольорових стікерах написати, що саме очікуєте від тренінгу. Після чого прикріплюємо на плакаті із зображенням дерева.

4. Вправа «Асоціативний ланцюжок» (10 хв.)

Мета: розвиток вміння знаходити зв'язки між різними поняттями.

Психолог називає якесь слово (наприклад, «сонце»). Кожен учасник по черзі називає слово, яке асоціюється у нього з попереднім (наприклад, «тепло», «літо», «пісок» тощо). Ланцюжок продовжується доти, доки всі учасники не візьмуть участь.

5. Вправа «Креативні історії» (10 хв.)

Мета: розвиток уяви та навичок розповідання історій.

Учасники поділяються на групи по 3-4 особи. Кожна група отримує набір карток із зображеннями (наприклад, тварини, предмети, місця). Учасники повинні скласти

коротку історію, використовуючи всі отримані картинки. Після завершення, кожна група презентує свою історію іншим.

6. Вправа «Творчий брейнштурмінг» (15хв.)

Мета: розвиток навичок генерації ідей.

Психолог пропонує проблему або ситуацію (наприклад, «як можна зробити навчання в школі більш цікавим?»). Учасники мають за певний час (наприклад, 10 хвилин) запропонувати якомога більше ідей. Всі ідеї записуються без обговорення чи критики. Після завершення брейнштурмінгу, учасники аналізують запропоновані ідеї та вибирають найцікавіші.

7. Вправа «Малювання з обмеженнями» (25хв.)

Мета: стимулювання креативності через обмеження.

Кожному учаснику роздають аркуш паперу та олівець. Психолог називає тему малюнка (наприклад, «майбутнє місто»), але додає обмеження (наприклад, малювати можна лише колами та трикутниками). Учасники мають 10-15 хвилин на створення малюнка за заданими умовами. Після завершення всі презентують свої роботи.

8. Вправа «Розв'язання парадоксів» (25хв.)

Мета: розвиток логічного та нестандартного мислення.

Психолог пропонує учасникам розв'язати декілька логічних парадоксів або загадок (наприклад, «що з'явилося першим: курка чи яйце?»). Учасники можуть обговорювати свої ідеї в малих групах. Кожна група презентує свій варіант вирішення парадоксу.

9. Рефлексія «Ланцюжок слів» (5 хв.)

Один учасник називає слово, пов'язане з тренінгом. Наступний учасник називає слово, пов'язане з попереднім словом, і так далі. Важливо, щоб слова не повторювалися. Ця вправа допоможе підсумувати ключові моменти тренінгу та активізувати учасників.

Заняття 2. «Креативні горизонти: відкриваємо свої творчі здібності»

Мета : розвиток творчого мислення та уяви у підлітків. Це заняття сприятиме розвитку креативності, допоможе підліткам навчитися генерувати нові ідеї, мислити нестандартно та працювати в команді для досягнення спільних цілей.

1. Вправа «Перекинь м'яч» (10хв.)

Мета: вербальне і невербальне спілкування групи. Зближення членів групи, розслаблення учасників, встановлення контакту одне з одним, пошук швидкого розв'язання поставленої задачі.

Учасники стоять у тісному колі, необхідно якомога швидше перекинути цей м'яч одне одному так, щоб він побував в руках у кожного учасника. Вправу повторюють 3-4 рази, психолог просить робити це якомога швидше. Коли на одного учасника витрачається 1 секунда, психолог просить вигадати і продемонструвати спосіб, яким можна перекинути м'яч так, щоб він побував в руках у кожного з групи, витративши 1с. на всю групу (поставити руки «Човником» одна над одною і по черзі розводять долоньки в сторони).

2. Вправа «Мозковий штурм» (15хв.)

Мета: розвинути навички генерації ідей.

Психолог обирає тему (наприклад, «як зробити школу більш цікавою?») і учасники протягом 10 хвилин висловлюють свої ідеї. Головне правило – не критикувати ідеї на етапі їх висловлення. Потім разом обговорюють ідеї та обирають найцікавіші.

3. Вправа «Різні ролі» (20хв.)

Мета: розвинути уяву і здатність до емпатії.

Учасники діляться на пари. Кожна пара отримує завдання представити ситуацію з різних ролей (наприклад, вчитель і учень, батько і дитина). Потім вони презентують свої ролі перед групою.

4. Вправа «Малювання історії» (25хв.)

Мета: стимулювати креативне мислення і здатність до візуалізації.

Кожен учасник отримує аркуш паперу і кольорові олівці. Вони мають намалювати історію за певний час (15 хвилин), використовуючи малюнки замість слів. Після завершення учасники розповідають свої історії, пояснюючи свої малюнки.

5. Вправа «Магічні предмети» (15хв.)

Мета: розвинути здатність до абстрактного мислення і вигадкування.

Психолог приносить кілька звичайних предметів (наприклад, ложку, мотузку, пляшку). Учасники повинні придумати, як ці предмети можуть бути використані в магічний спосіб (наприклад, ложка, яка перетворює їжу в енергію для навчання).

6. Вправа «Креативний колаж» (30хв.)

Мета: розвинути навички колективної творчості і здатність до співпраці.

Учасники діляться на невеликі групи (3-4 людини). Кожна група отримує матеріали для створення колажу (журнали, ножиці, клей, папір). Вони мають створити колаж на задану тему (наприклад, «Місто майбутнього») і потім презентувати його іншим групам, пояснюючи свій задум.

7. Рефлексія «Оплески» (5хв.)

Запропонувати учасникам поаплодувати:

Один раз – якщо їм сподобався заняття.

Два рази – якщо вони отримали нові знання та навички.

Три рази – якщо вони рекомендували б це заняття своїм друзям.

Заняття 3. «Моя дорога до успіху: розвиток мотивації досягнень»

Мета: сприяти розвитку у підлітків мотивації досягнень через визначення особистих цілей, планування шляхів їх досягнення, підвищення самооцінки та віри у власні сили, а також через натхнення прикладами успішних людей.

1. Вправа «Подібності» (10хв.)

Мета: зближення членів групи, зняття напруги.

Група стоїть у колі. В середині стоїть спочатку психолог. Пропонує помінятися місцями тим, хто має спільні риси і називає їх. Наприклад, у кого світле волосся. При цьому, той хто стоїть у центрі, має зайняти місце, а той, хто залишається без місця стає ведучим.

2. Вправа «Мої цілі та мрії» (20хв.)

Мета: визначити особисті цілі та мрії кожного учасника.

Кожному учаснику роздають аркуші паперу та ручки. Психолог просить підлітків подумати про свої мрії та цілі на найближчі 5 років і записати їх на аркушах. Після написання цілей, учасники діляться своїми думками в малих групах (3-4 особи), обговорюючи, чому ці цілі важливі для них.

Обговорення: психолог підсумовує вправу, підкреслюючи важливість постановки чітких цілей для досягнення успіху.

3. Вправа «Планування шляху до мети» (20хв.)

Мета: навчитися складати детальний план досягнення своїх цілей.

Кожен учасник обирає одну зі своїх цілей, записаних у попередній вправі. На новому аркуші паперу вони пишуть кроки, які необхідно виконати для досягнення цієї мети, розбиваючи її на дрібні завдання. Учасники обговорюють свої плани в парах, даючи один одному поради та пропозиції.

Обговорення: психолог звертає увагу на важливість планування та систематичного виконання завдань.

4. Вправа «Мотиваційні історії» (15хв.)

Мета: підвищити мотивацію через приклади успішних людей.

Психолог розповідає декілька історій про людей, які досягли успіху завдяки наполегливій праці та мотивації. Після кожної історії учасники обговорюють, що саме допомогло цим людям досягти своїх цілей, які риси характеру та дії були ключовими.

Обговорення: психолог підсумовує, що успіх можливий для кожного, хто має цілі та працює над їх досягненням.

5. Вправа «Дошка візуалізації» (30хв.)

Мета: створити візуальний стимул для досягнення цілей.

Учасники отримують аркуші картону, маркери, журнали, ножиці та клей. Вони вирізають картинки, які символізують їхні цілі та мрії, і приклеюють їх на свої аркуші, створюючи «дошку візуалізації». Учасники представляють свої роботи групі, пояснюючи значення кожної картинки.

Обговорення: психолог підкреслює важливість візуалізації як методу підвищення мотивації.

6. Вправа «Мій мотивуючий лист» (15хв.)

Мета: створити особистий мотивуючий лист для підвищення самооцінки та впевненості.

Учасники пишуть собі листи, у яких вони висловлюють підтримку та мотивацію, нагадуючи собі про свої цілі та здібності. Листи зберігаються в конвертах і видаються учасникам через місяць для повторного прочитання.

Обговорення: психолог завершує заняття, наголошуючи на важливості самопідтримки та віри в себе.

7. Рефлексія «Емодзі» (10хв.)

Роздайте учасникам картки з різними емодзі (смайликами). Запропонуйте їм вибрати один емодзі, який найкраще відображає їхні емоції та враження від тренінгу. Зберіть картки та проаналізуйте, які емоції переважають.

Заняття 4. «Розвиток навичок саморозвитку у підлітків»

Мета: формування та розвиток у підлітків навичок саморозвитку, самоаналізу, мотивації та планування власного розвитку. Допомогти підліткам краще зрозуміти свої сильні та слабкі сторони, визначити особисті цілі та розробити конкретні плани дій для їх досягнення.

1. Вправа «Стоп-кадр» (10хв.)

Мета: розвивати навички експресії, з іншого боку дає можливість учасникам з нового боку поглянути на своє ставлення до життєвих сфер.

Учасники вільно ходять по кімнаті. За командою психолога, яка подається плесканням в долоні, вони зупиняються і демонструють за допомогою міміки і пантоміміки те слово, яке називає ведучий. Стоп-кадр триває 10-15 сек. Після чого з повторного плескання учасники знову ходять по кімнаті, поки не пролунає наступне плескання і наступне слово. Можна використовувати такі слова: минуле, навчання, дитинство, професія, успіх, любов, сім'я.

2. Вправа «Колесо життя» (20хв.)

Мета: самоаналіз та визначення балансу в житті.

Підлітки малюють коло та поділяють його на сегменти, що відповідають різним аспектам життя (навчання, здоров'я, стосунки, хобі тощо). Вони зафарбовують кожен сегмент відповідно до свого задоволення цими аспектами від 1 до 10. Потім обговорюють результати в парах та шукають способи поліпшення балансів.

3. Вправа «Дошка досягнень» (20хв.)

Мета: визначення своїх досягнень та встановлення цілей.

Кожен підліток на папері записує свої досягнення за останній рік, навіть найменші. Після цього пишуть три нові цілі, яких вони хочуть досягти в наступному році. В кінці обговорюють в групі, як досягнуті успіхи можуть мотивувати на подальший розвиток.

4. Вправа «Мій ідеальний день» (25хв.)

Мета: візуалізація ідеального дня для мотивації та планування.

Підлітки описують та малюють свій ідеальний день від ранку до вечора, включаючи всі деталі. Після завершення вони діляться своїми малюнками та описами з іншими учасниками, обговорюючи, як можна наблизити своє реальне життя до ідеального дня.

5. Вправа «Сильні та слабкі сторони» (20хв.)

Мета: самоаналіз та розвиток навичок самокритики.

Кожен учасник пише свої сильні та слабкі сторони. Потім, у малих групах, вони обговорюють свої списки та отримують зворотній зв'язок від інших, які можуть допомогти побачити, як можна розвинути свої сильні сторони та працювати над слабкими.

6. Вправа «План дій» (15хв.)

Мета: створення конкретного плану для досягнення цілей.

Підлітки створюють конкретний план дій для досягнення однієї зі своїх цілей, яку вони визначили раніше. План повинен включати конкретні кроки, строки та ресурси, необхідні для досягнення мети. В кінці вони презентують свої плани один одному та отримують зворотній зв'язок.

7. Рефлексія «Хмара слів» (10хв.)

На ватмані напишіть ключові слова та поняття, пов'язані з тренінгом. Запропонуйте учасникам додати до «хмари» свої слова, які, на їхню думку, важливо запам'ятати.

Заняття 5. «Ріст й творчість»

Мета: сприяти особистісному розвитку підлітків через розвиток саморозвитку, творчого мислення, мотивації досягнень та схильності до творчості.

1. Вправа на створення позитивного настрою (5хв.)

Учасники по колу надають компліменти своїм однокласникам.

2. Вправа «Мрія, План, Дія» (15хв.)

Мета: розвиток мотивації досягнень та здатності до саморозвитку.

Кожен учасник обирає свою особисту мрію або ціль, яку він хотів би досягти в майбутньому. Потім учасники записують плани, необхідні для досягнення цієї мрії.

Нарешті, вони визначають конкретні кроки, які вони можуть зробити прямо зараз, щоб наблизитися до своєї мети.

3. Вправа «Творчий хаос» (20хв.)

Мета: розвиток творчого мислення та схильності до творчості.

Учасники отримують аркуші паперу та ручки. Завдання полягає в тому, щоб протягом 5-7 хвилин намалювати або написати все, що прийде їм на думку, не обмежуючи себе жодними правилами чи обмеженнями. Після закінчення часу учасники обмінюються своїми творіннями та обговорюють їх.

4. Вправа «Життєвий компас» (20хв.)

Мета: розвиток саморозвитку та мотивації.

Учасникам пропонується скласти свій «життєвий компас» - список цінностей, які вони вважають найважливішими у своєму житті. Потім вони розглядають, як їхні поточні дії та рішення відповідають їхньому життєвому компасу, і визначають можливість внесення змін для покращення цього відповідності.

5. Вправа «Мозковий штурм: ідеї для змін» (20хв.)

Мета: розвиток творчого мислення та мотивації.

Учасники об'єднуються в групи та отримують завдання згенерувати якомога більше ідей для покращення певного аспекту свого життя або оточення. Вони записують всі ідеї, навіть якщо вони здаються незвичайними чи неможливими на перший погляд. Після закінчення часу групи обмінюються своїми ідеями та обговорюють їхню реалізацію.

6. Вправа «Творчий Журнал» (30хв.)

Мета: розвиток схильності до творчості та самовираження.

Учасникам пропонується створити творчий журнал, в якому вони можуть вільно виражати свої думки, ідеї, почуття та мрії. Журнал може містити малюнки, поезії, думки, списки, музику та будь-яке інше, що надихає їх. Учасники можуть обмінюватися своїми творчими записами або тримати їх приватними.

7. Рефлексія стану «Експрес-малювання». Підсумок (10хв).

Роздайте учасникам аркуші паперу та кольорові олівці або фломастери. Запропонуйте їм протягом 2-3 хвилин намалювати те, що їм запам'яталося або сподобалося на тренінгах. Після цього нехай кожен презентує свій малюнок та розкаже про те, що він зобразив.